

АНДРИЋЕВ
ИНСТИТУТ

ЛИК

Часопис за њихевност, језик и културу
Издаје два пута годишње.

Главни уредник
Емир Кустурица, Андрићев институт,
Република Српска

Уредник
проф. др Александра Вранеш, Универзитет
у Београду, Филолошки факултет, Србија

Уређивачки одбор
проф. др Марина Ремњова, Универзитет
Ломоносов, Филолошки факултет, Русија

проф. др Ала Шешкен, Универзитет
Ломоносов, Филолошки факултет, Русија

академик Слободан Грубачић, Српска
академија наука у уметности, Србија

проф. др Милош Ковачевић, Универзитет у
Источно Сарајево, Филозофски факултет
Пале, Република Српска

проф. др Љиљана Марковић, Универзитет у
Београду, Филолошки факултет, Србија

проф. др Сања Мацура, Универзитет у Бањој
Луци, Филолошки факултет, Република
Српска

проф. др Валентина Питулић, Универзитет у
Приштини, Филозофски факултет Косовска
Митровица, Србија

проф. др Људмила Ивановна Ручина, Државни
Универзитет у Нижњем Новгороду, Русија

проф. др Лариса Игоревна Жуковскаја,
Државни Универзитет у Нижњем Новгороду,
Русија

проф. др Роберто Вералди, Универзитет
Габријел Д'Анунцио у Пескари, Италија
Мухарем Баздуљ

др Гордана Станчић, Андрићев институт,
Република Српска

Секретар Одбора

др Гордана Станчић, Андрићев институт,
Република Српска

Сарадници
Жељка Остојић, Андрићев институт,
Република Српска

Рецензенти

проф. др Саша Кнежевић
проф. др Драгана Керкез
проф. др Бојан Ђорђевић
проф. др Гордана Ђоковић
проф. др Драгана Грујић

ЛИК

Journal for Literature, Language and Culture
Published biannually.

Editor in Chief
Emir Kusturica, The Andrić Institute,
Republic of Srpska

Editor
Prof. Aleksandra Vraneš, PhD, University
of Belgrade, Faculty of Philology, Serbia
Editorial Board

Prof. Marina L. Remnova, PhD, Lomonosov
Moscow State University, Russia

Prof. Ala Šešken, PhD, Lomonosov Moscow
State University, Russia

Prof. Slobodan Grubačić, PhD, Serbian Academy
of Sciences and Arts, Serbia

Prof. Miloš Kovačević, PhD, University of East
Sarajevo, Faculty of Philosophy Pale, Republic
of Srpska

Prof. Ljiljana Marković, PhD, University of
Belgrade, Faculty of Philology, Serbia

Prof. Sanja Macura, PhD, University of Banja
Luka, Faculty of Philology,
Republic of Srpska

Prof. Valentina Pitulić, PhD, University of
Pristina, Faculty of Philosophy Kosovska
Mitrovica, Serbia

Prof. Ludmila Ivanovna Ručina, PhD,
State University of Nizhni Novgorod, Russia

Prof. Larisa Igorevna Zuckovskaja, PhD,
State University of Nizhni Novgorod, Russia

Roberto Veraldi, Università degli Studi "G.
d'Annunzio" Chieti - Pescara

Muharem Bazdulj

Gordana Stančić, PhD, The Andrić Institute,
Republic of Srpska

Secretary of the Board

Gordana Stančić, PhD, The Andrić Institute,
Republic of Srpska

Contributors

Željka Ostojić, The Andrić Institute,
Republic of Srpska

Reviewers

Prof. Saša Knežević, PhD
Prof. Dragana Kerkez, PhD
Prof. Bojan Đorđević, PhD
Prof. Gordana Đoković, PhD
Prof. Dragana Grujić, PhD

ISSN 2303-8640
УДК 82

ЛИК

Година VII
Број 11

Андрићград, 2021

САДРЖАЈ / CONTENT

Уводно слово / Introductory letter

„ВЕЛИКА НАГРАДА ИВО АНДРИЋ” АНДРИЋЕВОГ ИНСТИТУТА /IVO ANDRIĆ GRAND PRIZE OF THE ANDRIĆ INSTITUTE

О „ВЕЛИКОЈ НАГРАДИ ИВО АНДРИЋ” 11

ОДЛУКЕ И ОБРАЗЛОЖЕЊА О ДОБИТНИЦИМА
„ВЕЛИКЕ НАГРАДЕ ИВО АНДРИЋ”

ОДЛУКА О ДОДЕЛИ НАГРАДЕ ПЕТЕРУ ХАНДКЕУ 15

ОДЛУКА О ДОДЕЛИ НАГРАДЕ МИЛОВАНУ ДАНОЈЛИЋУ 19

Јован Делић

ХАНДКЕОВА „ЈЕЗИЧКА САВЈЕСТ” – SPRACHGEWISSEN 23

БЕСЕДЕ ДОБИТНИКА „ВЕЛИКЕ НАГРАДЕ ИВО АНДРИЋ”

Петер Хандке

Беседа поводом доделе „Велике награде Иво Андрић” 27

Милован Данојлић

Беседа поводом доделе „Велике награде Иво Андрић” 29

КЊИЖЕВНОСТ / LITERATURE

Душан М. Пејић

ФАНАСТИКА У РОМАНУ *ЂУП КОМИТСКОГ ВОЈВОДЕ*

МИЛИСАВА САВИЋА 33

Анђела Плакаловић

ПОСТФОЛКЛОРНЕ МИТОЛОШКЕ ПАРАДИГМЕ

У ПРОЗИ ВЛАДИМИРА КЕЦМАНОВИЋА 47

ЈЕЗИК / LANGUAGE

Иван Андријашевић

СЛОВЕНСКИ НЕОПАГАНИЗАМ У СРБИЈИ И РУСИЈИ:
РИТУАЛ И ЗА ЊЕГА КАРАКТЕРИСТИЧНА ЛЕКSIKA 93

КУЛТУРА / CULTURE

Јасмина Тутуновић-Трифун

ШКОЛСКИ ЛИСТОВИ 60-ИХ ГОДИНА XX ВЕКА
У БЕОГРАДУ: ПРИЛОГ ЗА ПРОУЧАВАЊЕ
ОБРАЗОВАЊА У СОЦИЈАЛИСТИЧКОЈ ЈУГОСЛАВИЈИ..... 105

БИБЛИОГРАФИЈА / BIBLIOGRAPHY

Гордана Станчић

БИБЛИОГРАФИЈА ЧАСОПИСА *ЛИК* ОДЈЕЉЕЊА
ЗА КЊИЖЕВНОСТ АНДРИЋЕВОГ ИНСТИТУТА
ЗА ПЕРИОД ОД 2015. ДО 2020. ГОДИНЕ..... 123

Упутство за ауторе..... 153

УВОДНО СЛОВО

Одјељење за књижевност Андрићевог института покренуло је 2015. године научну периодичну публикацију *ЛИК*, у нади да ће бити лице савремених теоретских, историјских и примењених истраживања о књижевности, језику и култури.

Жеља нам је да часопис пружа панорамски поглед на књижевне и културне појаве код различитих народа, да мозаиком представљених култура потврди сопствену друштвену неопходност и изгради идентитет, да из супарништва традиције и савремене културе формира свој лик.

Родољубив у најбољем смислу речи, љубави према роду, према човеку и хуманости као највишој вредности, часопис ће неговати мултикултуралност, интердисциплинарност и мултилингвалност. У том смислу часопис отвара своје странице ауторима из земље и иностранства, у рубрикама: *Књижевност*, *Језик*, *Култура*, *Библиографија* и *Прикази*.

Уредник

INTRODUCTORY LETTER

The Department of Literature of the Andrić Institute initiated 2015. the scientific periodical publication *LJK*, in the hope that it will represent the face of modern theoretical, historical and applied research on literature, language and culture.

We wanted the journal to offer a panoramic view of the literary and cultural phenomena in different nations, confirm its own social necessity and build its identity through a mosaic of represented cultures, as well as form its character from the rivalry of tradition and modern culture.

Patriotic in the best sense of the word, implying love for its own people, for man and the humaneness as the highest value, the journal will nurture multiculturality, interdisciplinarity and multilinguality. In this sense, the journal opens its pages to authors from the country and abroad in sections: *Literature*, *Language*, *Culture*, *Bibliography* and *Reviews*.

Editor

„ВЕЛИКА НАГРАДА ИВО АНДРИЋ”
АНДРИЋЕВОГ ИНСТИТУТА
/
IVO ANDRIĆ GRAND PRIZE
OF THE ANDRIĆ INSTITUTE

О „ВЕЛИКОЈ НАГРАДИ ИВО АНДРИЋ”

Андрићев институт (Андрићград – Вишеград), на иницијативу свога Одјељења за књижевност, покренуто на седници 3. јануара 2015. године, установио је „Велику награду Иво Андрић”, која се додељује у две категорије:

1. за укупан животни допринос српској књижевности аутора, који је и у протеклих пет година објавио запажено дело;
2. за најбољи роман, објављен први пут, у Републици Српској и Републици Србији, на српском језику, од 1. јануара до 31. децембра, или за прозно дело објављено у свету у претходних пет година које је имало снажан утицај на српску књижевност.

Награда се састоји од: Повеље и новчаног износа, који се одређује Планом рада Андрићевог института.

„Великом наградом Иво Андрић” истичу се на почетку 21. века водећа имена српске и светске књижевности, која граде књижевни канон. Признаје им се књижевна вредност, самерава сопствена са светском културом, подиже ниво читалачког укуса и интересовања књижевне публике, развија културни дијалог и аутохтони идентитет. Ово награђивање, у општој политици, књижевне, културне и језичке фрагментације, представља чин високе друштвене, моралне и књижевнo-историјске одговорности.

ОДЛУКА И ОБРАЗЛОЖЕЊЕ О ДОБИТНИКУ
„ВЕЛИКЕ НАГРАДЕ ИВО АНДРИЋ”

ОДЛУКА О ДОДЈЕЛИ НАГРАДЕ ПЕТЕРУ ХАНДКЕУ

Жири за додјелу „Велике награде Иво Андрић” у саставу Мухарем Баздуљ, Јован Делић (предсједник) и Желидраг Никчевић донио је на свом завршном састанку 18.12.2020. године једногласну

ОДЛУКУ

да се „Велика награда Иво Андрић” за најбољу књигу 2020. године додијели Петеру Хандкеу, за роман *ДРУГИ МАЧ – мајска повест*, у преводу Жарка Радаковића, а у издању „Лагуне” у Београду.

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ

Други мач – дужа новела или краћи роман, односно „мајска повест”, како је у поднаслову означено дјело једног од најпревођенијих свјетских писаца, Петера Хандкеа – призива у сјећање једно од његових најчитанијих ремек-дјела *Несрећа без жеља*, сродно са „мајском повешћу” и по жанровској амбивалентности, и по обиму, па и по тематици.

Повод и изазов за писање „повести” *Несрећа без жеља* јесте самоубиство мајке, па писац тражи своју аутентичну приповједачку форму како би њоме, на аутентичан и особен начин, испричао своју интимну драму, односно своје сјећање на мајчин живот и свој напор да то сјећање наративно обликује.

Дводјелно дјело *Други мач* такође је изазвано мајчином судбином, овога пута постхумном. Неименована жена оклеветала је нараторову упокојену мајку – која је за њега „света мајка” – да је била активан поборник Трећег рајха, фотомонтажом увећавши њен млади лик у новинама. Освета је моја

и ја ћу је извршити – одлучује, попут Толстоја, главни јунак и наратор „мајске повести”, и креће у акцију. Тема Хандкеове „мајске повести” је, дакле, прастара, библијска и хомеровска, али и вјечна, која је са Шекспировим *Хамлетом* доживјела своје најславније уобличење, тако да Хандке активира архетип освете у XXI вијеку, и архетип клевете за активно учешће у злочинима историје. Умјесто Хамлетове освете оца, сада је у средишту пажње освета мајке. Тема је Хандкеу вишеструко блиска и доживљена, из круга најинтимнијих и најболнијих, утолико прије и више што је и сам Хандке доживио бројне и сурове клеветничке ударце. Успостављен је хоризонт очекивања драматичне осветничке акције.

Али Хандке не опонаша ни Шекспира, нити било кога другога, већ води своју „мајску повест” о освети у неочекиваном смјеру, нарушавајући успостављени хоризонт очекивања. Изостаје узбудљиви и драматични догађај, изостаје убиство клеветника, а „мајска повест” осваја димензију мисаоног и есејистичког. Јунак и наратор „мајске повести”, гоњен осветничким немиром, доспијева у Пор Роајал, напуштено духовно гнијездо Жана Расина и Хандкеу веома драгог и духовно блиског Блеза Паскала, аутора чувених *Мисли*, од којих ће једну наратор цитирати.

Наслов *Други мач* показује се значењски амбивалентним. Један мач држи клеветник и модерни савремени убица, метафорично сијекући оклеветану жртву. Други је у рукама жртве, односно жртвиног потомка – сина – и он јесте мач освете, али није мач убице. Осветник у руци не држи челични мач, већ онај други, духовни – књижевни и мисаони – паскаловски, којим брани себе и своју „свету мајку”. То је вјечни мач литературе.

У српском, безброј пута оклеветаном, па на основу клевете ирационално и неправедно убијаном и прогоњеном народу, Хандкеова „мајска повест” *Други мач* доживљава се и као прича о себи, и као мелем на безбројне ране и клевете. Зато се ова књига издваја између свих књига из 2020. године, и зато је окруњена „Великом наградом Иво Андрић”. Она даје наду у историјску и књижевну истину. Тако у нашем читању

добија додатну димензију параболчке вриједности, утолико прије што су њена параболчна својства несумњива.

Хвала Жарку Радаковићу на преводу – Радаковић је превео двадесет пет Хандкеових књига.

У Београду,
20. децембра 2020.

Чланови жирија:
1. Мухарем Баздуљ
2. Јован Делић, предсједник
3. Желидраг Никчевић

ОДЛУКА О ДОДЈЕЛИ НАГРАДЕ МИЛОВАНУ ДАНОЈЛИЋУ

Жири за додјелу „Велике награде Иво Андрић” у саставу Мухарем Баздуљ, Јован Делић (предсједник) и Желидраг Никчевић донио је на свом завршном састанку 18.12.2020. године једногласну

ОДЛУКУ

да се „Велика награда Иво Андрић” за животно дјело 2020. године додијели пјеснику, приповједачу, романијеру, есејисти и преводиоцу Миловану Данојлићу, за његов цјелокупни стваралачки опус.

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ

Помало је таквих подвижника у језику, вишеструко обдарених и разноврсно остварених пјесника, прозних писаца, есејиста, преводилаца и публициста као што је Милован Данојлић. Он је свој високи и разбокорени књижевни дар објединио с најбољим, и све рјеђим, врлинама свога народа: с плодном радиношћу, истрајношћу и строгошћу према себи.

Ријетки су писци тако разуђеног и богатог опуса, високе књижевне културе и одговорности пред дјелом, језиком, свијетом, животом, својим народом, својом земљом и историјом; пред својим прецима и потомцима. Данојлићева креативна пјесничка природа и ријетко језичко осјећање – које се није иступило, већ се изоштравало и усавршавало у сусрету са страним језицима, културама и књижевношћу – оплеменили су његово цјелокупно животно дјело.

Разногласни пјесник високе поетичке самосвијести, с вјером у јединство бића и ријечи, у емотивна и језичка обасјања, кретао се од неосимболизма, са траговима

надреализма и надреалистичког хумора, достигао врх пјевајући о чудима природе и биља, а онда се окретао више пута сатиричној поезији, надахнуто говорећи о ономе „о чему још нисмо проговорили”, усмјеравајући своје сатиричне епиграме и афоризме на највеће свјетске моћнике. У дужим пјесничким формама је суморно и хуморно гледао на историју, сугеришући визију њеног понављања у суровостима и цинизму. Увијек је имао срца и ријечи за дјецу и осјетљиве, градећи своју поетичку самосвијест о „наивној песми”.

Да ништа друго није урадио, него што је превео Бодлера, Клодела, Паунда, Јејтса, Бродског и бројне друге велике пјеснике *са свих страна*, па Сиорана, који се одомаћио у српском језику захваљујући Данојлићу, трајно би задужио српску културу повезавши је са свјетским лирским и прозним врховима.

Данојлићева књига *Песници* је есејистичко ремек-дјело; петодеценијски дневник читања и тумачења поезије, и портретисања пјесника. У овим есејима су се сјединили умјетност тумачења поезије с пјесничком осјетљивошћу и истанчанашћу и са прозним даром портретисања.

У прози жанровски хибридан и непредвидљив, горак и духовит, написао је књиге којима је постао познат и изван српског језика (*Како је Добрислав протрчао кроз Југославију* и *Драги мој Петровићу*). Каткад чист лирски пјесник у прози (*Змијин свлак*), са повлашћеном темом дјетињства и драмом одрастања на фону слике времена послије Другог свјетског рата (*Година пролази кроз авлију* и *Балада о сиромаштву*), с емотивним озарењима и језичким обасјањима, са драгоценим хумором и јетком иронијом, са сјајним приповједачким решењима и иновацијама, којима сугерише унутрашњу човјекову драму и подвојеност личности, Данојлић је стекао статус изузетног романсијера препознатљивог стила.

Данојлић је дао сјај публицистичкој прози, подигавши је до неслућених естетских висина: она носи жар актуелности, непоткупљиво виђење савремених ужаса, јасан морални и интелектуални став, али се често уздиже изнад дневног до универзалног.

Данојлић нас, заједно с Миодрагом Павловићем, под-сјећа да треба *научити пјесан*, а тиме и језик, и прецизно значење ријечи и – на трагу Момчила Настасијевића – ухватити и чувати бруј матерње мелодије: она је све што имамо, а „она има само нас”.

У Београду,
20. децембра 2020.

Чланови жирија:

1. Мухарем Баздуљ
2. Јован Делић, предсједник
3. Желидраг Никчевић

Јован Делић

ХАНДКЕОВА „ЈЕЗИЧКА САВЈЕСТ” – SPRACHGEWISSEN

Знам да Хандке не воли дуге говоре ни церемоније. Зато сам за личну бесједу приликом уручења награде – која се, ево, коначно, збива – био припремио ову страну и по текста:

Како уопште разумјети Хандкеа; посебно његов однос према нама – Србима и Србији, Косову и Метохији, Југославији, Босни и Херцеговини, Словенији.

И тешко, и сасвим нормално, али нимало једноставно.

У том односу постоји једна дубока досљедност која долази изнутра, из његове поетике, из његове естетике; из саме сржи његове личности и његовог схватања књижевности.

Петер Хандке би – дубоко сам увјерен – потписао наслов Данила Киша *По-етика*, према којем ријеч *поетика* укључује у себе и *етику*. Хандкеова етика има увијек у себи естетичку димензију – димензију љепоте и осјетљивости, што значи и – димензију *језика*. Хандкеова естетика не трпи лаж ни клевету; она је *други мач*, мач ријечи, а не примитивног осветољубивог клања. Одбрана је – одбрана љепотом и језиком. За писца је све у језику – у „језичкој савјести”, у језичком осјећању, у језичкој самосвијести. *Sprachgewissen* укључује све то у себе, и храброст да се стане иза језичке самосвијести, сазнања, осјећања, савјести. Због тога *Sprachgewissen* Хандке се ломата по Босни и Херцеговини, по Србији, по Косову и Метохији, по Великој Хочи. То *Sprachgewissen* нужно укључује борбу против лажи.

Хандкеова естетика, Хандкеова прича, Хандкеова епика – јесте естетика, прича и епика мира и истине. Мир се не може градити на лажима и преварама. Неће бити да се Југославија сама од себе распала; она је сурово разорена, по већ познатим рецептима и механизмима. Разарачи су били споља и изнутра. Поново су ископани и продубљени стари ровови и натопљени, углавном, српском и муслиманском

крвљу, што у нашем случају значи, у највећем проценту, српском и српском крвљу, јер су босански муслимани, готово сви, поријеклом Срби, и свјесни су свога поријекла. Етика и епика мира тражи да се разоткрије лаж.

У Југославији није вођен један рат, већ систем малих и строго контролисаних, изванредно режираних ратова. Неће бити баш спонтано да су ти ратови вођени „степенасто” – *stufenweise* – од Словеније, преко Хрватске, Босне и Херцеговине до Косова и Метохије, и до сулудог, варварског бомбардовања Србије; до малог, пробног *свјетског*, ваздушног, атомског рата осиромашеним уранијумом против мале Србијице, у којем је деветнаест најмоћнијих земаља свијета отровало прво Србима, а онда и свијету, сва четири света елемента – ваздух, воду, земљу и ватру. Онај коме је *Sprachgewissen* у језгру, у сржи по-етике, морао је доћи да се увјери у планетарну, у космичку лаж. Зато је Хандке планетарна појава. Зато је он за нас – за мене – митски косовски јунак, стар шест и по стољећа, барем. Зато је Хандкеов прави завичај Косово и Метохија, и зато је он, неминовно, данас са косовским писцима – са трагичним јунацима косовске мисли – са Његошем и Андрићем. Ово је данас његова кућа, његова ријека, његов град, у којем прима „Велику Награду Иво Андрић” – награду за своје *Sprachgewissen*.

Хвала!

БЕСЕДЕ ДОБИТНИКА
„ВЕЛИКЕ НАГРАДЕ *ИВО АНДРИЋ*”

Петер Хандке

БЕСЕДА ПОВОДОМ ДОДЕЛЕ
„ВЕЛИКЕ НАГРАДЕ ИВО АНДРИЋ”

Ови страшни ратови који су се догодили на Балкану, ма колико то апсурдно звучало, донели су нешто добро. По први пут у животу сам од речи до речи, односно од А до Ш, ишчитао Иву Андрића, његова дела. Ја сам раније долазио на море у Југославију. А, ето, захваљујући том ужасу, имао сам прилику да уђем и у унутрашњост земље, где нема мора, где су реке попут Дрине и тако сам стигао до Вишеграда. Иво Андрић је можда последњи писац из тог времена, из 19. века, код ког се та епска енергија Балзака и Флобера осети. Можда је имао нешто од Стендала, то нешто јако, моћно, а опет благо и нежно. Иво Андрић је био нешто попут Стендала и као дете, мило дете. И био је несрећан, нарочито ноћу. Барем оно што сам читао, што је преведено на немачки, било је о тим патњама његовим и питао сам се зашто је он толико пагио, шта га је мучило. Таква је супротност у томе како описује своје ноћи и оно што је стварао и написао дању. Веома сам захва-лан. Упознао сам Андрића, његова дела, Мешу Селимовића, Милоша Црњанског који је толико важан за Босну, за Сарајево, и убеђен сам да, без обзира на све наше разлике, били ми Срби, били ми православци, били ми хришћани или муслимани, колико је важно да култура, књижевност, боје, тонови, музика споје људе и спајају људе и ја и даље тврдим да и људи који живе на Косову и Метохији, да и људи који живе у Босни и у другим деловима овог региона треба да нађу заједнички језик и треба да постоји нешто што ће да их спаја. Ја нисам најмлађи и зато Вас позивам да се у што скорије време нађемо, седнемо за неки сто, испричамо се, можда најрадије на неку траву, на неку ливаду и да причамо и да се разумемо. Литература има јако много везе са инатом и са бесом, али никада са мржњом. То је та велика разлика.

Желим да поздравим великог писца Данојлића који се налази у Француској. Ја сада желим из Вишеграда да му пошаљем загрљаје и поздраве. Он је био велики југословенски писац и мени је много значио и утицао је на мене и радо сам га читао.

То је све. Хвала!

Милован Данојлић

БЕСЕДА ПОВОДОМ ДОДЕЛЕ
„ВЕЛИКЕ НАГРАДЕ ИВО АНДРИЋ”

За нас, који смо се књижевним радом почињали бавити средином 20. века, Иво Андрић је био мера врховно одговорног односа према овом неизвесном послу, који много тражи, а ништа унапред не обећава. Оличење проживљеног духовног, моралног и животног искуства, скупљаног годинама, од „Младе Босне” до лома из године 1945, опомињао нас је да је сваки тренутак живљења колико важан толико пролазан, и да се рачуни полажу кад олуја протутњи, неке или нечему што нас превазилази. Стајао је, у сазвежђу значајних имена потврђених у међуратном раздобљу, као звезда на коју друштвене прилике немају пресудног утицаја. Следио је свој пут, чију смо законитост и нужност тек наслућивали; давао је пример који се не може следити али га ваља прилагођавати својим могућностима и искуствима. Андрић, сам, ни од кога ништа није тражио, ни очекивао. Поред књижевних мода, покрета и школа, пре рата, као и у бурном модернистичком раздобљу, прошао је без обазирања. Пажљив према свакоме сапутнику и савременику, настављао је у само њему знаном правцу. Био је, пријатељски настројени туђин, у времену, у простору, у друштву. Хлеб који је са нама делио састојао се од речи обликованих у вишевековној народној кухињи и у списима наших најумнијих глава.

Кажем *плејада*: небо је било много шире и осветљеније него данас, и поред жалосних прилика у његовим слепим рупама. Било је то небо Југославије, чији је узорити, заклети грађанин био управо Андрић. Најлепша, најздравија замицао до које су се наша несрећна племена узнела, Андрића је од младости носила и заносила, упркос горким искуствима проживљених током два светска рата. Кад бих, у разговору, начео ту мучну тему, он је немоћно одмахивао руком, као

да нису у питању односи међу зрелим народима и умним људима, него неко фаталистичко балканско проклетство, о којем се ништа паметно не може рећи.

Познавао сам га, да, и био сам срећан кад бисмо, у шетњи по граду, разменили покоју мисао, запажање, или утисак о текућим питањима. Чини ми се да ми је био наклоњен, већ и зато што је у мени осећао пажљивог и пријемчивог слушаоца. Понешто од онога што ми је говорио забележио сам у својим записима и хроникама. Његова мудра упозорења имала су знатног утицаја на моје интелектуално формирање, утолико више што су савети били спонтани, ненаметљиви, и незаборавни. А оно, што нам је свима у свом делу давао, чему нас је обучавао, била је синовска љубав према језику Јужних Словена у његовој вуковској варијанти. Одлика андрићевске љубави према речима била је просвећена смерност, еманципована осећајност, настојање да се украти и дисциплинује језичка разбарушеност, а да се притом не умањи изражајност и древна укорененост у родном тлу. Таквим приступом Андрић је појачао унутрашњу напетост израза, уздигао га у ред светских канона. Пример је, и данас, можда више него икада, подстицајан.

И ово признање чији је духовни покровитељ творац „Моста на Жепи“, а извршилац наш водећи живи редитељ, примам као Андрићево посмртно охрабрење у усамљеничкој пустоловини којој сам и даље одан. Топла захвалност онима који су ме, и на овај начин, довели у везу са великаном чије дело траје, уземљено и узвишено као ћуприја у чијој је близини подигнут чудесни Пишчев град.

КЊИЖЕВНОСТ
/
LITERATURE

Душан М. Пејић
Самостални истраживач
pejic.dusan96@gmail.com

УДК 821.163.41.09-31 Савић М.
<https://doi.org/10.7251/LIK2111033P>
Оригинални научни чланак

ФАНТАСТИКА У РОМАНУ *ЂУП КОМИТСКОГ ВОЈВОДЕ* МИЛИСАВА САВИЋА

Милисав Савић је један од најзначајнијих и најособенијих савремених, живих српских писаца. У свијету књижевности присутан је, а истовремено и запажен већ више од пола вијека, но у посљедње вријеме долази до примјетнијег интересовања за његово стваралаштво, које је било предметом истраживања неколике рецентне докторске дисертације и монографске студије. У овом раду фокус наше анализе биће на роману *Ђуп комитског војводе*, једном од најбољих мање познатих Савићевих остварења. Настојаћемо да препознамо, опишемо и објаснимо елементе фантастичке структуре романа и начине њихове постмодернистичке организације, а нарочито у саодносy са реалистичким токовима романеског наратива. Нарочита пажња биће посвећена наносима из српске усмене књижевности и народних вјеровања.

Кључне ријечи: *Ђуп комитског војводе*, Милисав Савић, фантастика, веризам, натприродно, митологија, косовски завјет, мистификација, магија.

1. Увод

У овом раду бавићемо се проблемом фантастике у роману Милисав Савића *Ђуп комитског војводе*, „писца који увелико има препознатљиво место и писмо у новијој историји српске књижевности” (Јоковић 2002: 361). Миролуб Јоковић га такође назива и „мајстором фантастичке књижевности” и „сјајним мистификатором”.

Настојаћемо да препознамо и опишемо елементе фантастике у роману, да сагледамо њихове коријене, односно да региструјемо утицаје (не)књижевне традиције на Савића, а „као и у другим балканским и словенским културама с јаком фолклорном традицијом, фантастика се у српској књижевности јавља као знак дубине и снаге духовне културе народа” (Палавестра 1989: 9).

Вођени класификацијом Савићевога дјела на веристички, фантастички и постмодернистички период, какву наводе и Мирољуб Јоковић (2002: 359–360) и Тиодор Росић (2013: 100), трудићемо се да у *Ђуну* освијетлимо однос сегментата романа за које је карактеристичан веристички поступак, као рецидив ранијих поетичких оријентација, према оним сегментима који су писани у фантастичком духу, тј. да покажемо однос веристичког и фантастичког.

Покушаћемо да продремо у изузетно комплексну структуру текста, конкретно у његов фантастички слој, те да испитамо однос између реалистичког на једној и натприродног и нестварног на другој страни. То ће нас нарочито занимати у вези са иницијалним и финалним поглављима, нпр. како писац из миметичког, реалистичког приказивања стварности прелази у фантастичко, волшебно, и обрнуто.

Успут ћемо указивати и на неке од постмодернистичких карактеристика овога дјела и коментарисати његову жанровску (не)припадност.

Милисав Савић „испољава изразиту склоност ка параболу, гротесци, иронији, пародији, алегорији и фантастици. Писац је који воли антиподе, псеудодокумент, неке елементе крими-приче и биографско-мемоарске прозе, а изнад свега књижевну мистификацију” (Росић 2013: 100). Ово су пишчеве карактеристике од којих у овом раду полазимо.

2. Фантастика у роману

Ђун комитског војводе Милисав Савића

У једној од класификација књижевног опуса Милисав Савића, коју је начинио Тиодор Росић (2013: 100), роман *Ђун*

комитског војводе убраја се у Савићева постмодернистичка остварења као и већина му осталих, а, уз та, издвајају се још и веристичка и фантастичка дјела овога писца, која најчешће хронолошки претходе његовим постмодернистичким остварењима. Не чуди зато што се и у *Ђуну* често рефлектују веристички и фантастички утицаји као рецидиви ранијих поетичких одређења.

Као што то у једном интервјуу и сам истиче, Савића су у *Ђуну* мање интересовали прошлост и, нарочито, садашњост, а главна преокупација била му је митологија, и то конкретно национална, српска.

Ђун комитског војводе компонован је из четири дијела, при чему ти дијелови имају различит број поглавља (15, 8, 24, 1). Прва два поглавља првог дијела и посљедње, једино поглавље четвртог дијела чине реалистички оквир главног романеског наратива. У том оквиру смјештена је прича о самом „аутору”, који у складу са постмодернистичком поетиком, и сам постаје актер књижевног дјела. У овом сегменту роман актуелизује тему обескоријењености, карактеристичну за српски егзистенцијалистички роман, који претходи Савићевом стваралаштву. Приповједач од мајке која је на самрти сазнаје да је усвојен. Трагајући за својим истинским родитељима, приповједач читаоца одводи неколико деценија уназад, међу ликове и ситуације који су у много чему фантастични, а који крију нараторово поријекло.

Централна прича овог Савићевог романа говори о Топличком устанку, историјском догађају из 1917. године, и о вођи тог устанка Кости Војиновићу, комитском војводи, који је послужио као прототип за грађење лика Војводе Косте у роману. Тако роман *Ђун комитског војводе*, по ријечима Тиодора Росића, „припада мистификацији везаној за историјске личности” (Росић 2013: 104). Савић инстинктом вјештог романијера проналази изванредну грађу за један историјски роман, али он ту грађу транспонује на начин не баш уобичајен за жанр историјског романа (бар у дотадашњој српској књижевности), залазећи и у сфере епске фантастике и магијског реализма. Тако је Савић још једном потврдио своју припадност постмодерни, јер „постмодерна тражи отклон од

датих образаца историчности, кроз поступак деапсолутизације и деконструкције” (СТИШОВИЋ МИЛОВАНОВИЋ 2018: 47). Вјероватно би најбоље жанровско одређење овога романа било – митолошки роман. Наравно, дјело показује и особине љубавног, аутобиографског, па и породичног романа.

Прва два поглавља, обликована реалистичким поступком без фантастичких елемената, у себи садрже извјесне сигнале као антиципације каснијег фантастичког структурисања текста. Такав сигнал јесте и приповједачева реминисценција на „бајковите приче о младом четничком војводи”, које су му родитељи, тачније старатељи, причали, а што ће му бити путоказ за тражење коријена; у том духу је и назив бифеа у коме одседа приповједач: „Код мртвог Турчина”, што би читано у митском кључу упућивало на хтонско, онострано; трећа назнака јесте и фразеолошко помињање анђела који стоје на раменима, слутећи тако срећу; шума звана Сватовско гробље, мотив окамењене дјевојке у једном поређењу и сл. Из садашњег тренутка прелазимо у прошлост, односно сферу реалистичког замјењујемо сфером фантастичног простим приповједачевим „склапањем очију”, чиме се наглашава и фикцијска природа казивања. Тиме приповједач сугерише имагинативну природу наратива који ће нам предочити, иако ће приложени (псуедо)документи на крају романа дјеловати у супротном, веристичком смјеру, што не значи да се ти поступци међусобно искључују. Поменута поглавља временски су смјештена у једну тоталитарну, комунистичку епоху, и то њен најригиднији период 1948. године, а сам писац се бјежећи од њеног насилништва „повезујући историју, садашњост и фантазмагорију – склонио у сећања, у литерарну евокацију, стилизацију, у књижевну игру”, како то каже Тиодор Росић (2013: 104).

Не случајно приповиједање о Војводи Кости и устаницима почиње у маглом обавијеној воденици, амбијенту коме су у српској традицији иманентне натприродне појаве. И одмах ту, на почетку, приповједач нам говори о телепатији која је присутна међу ликовима романа, гдје они имају моћ да гледају шта други сања и да утичу на ток туђих снова, па представљају Савићеву варијанту „ловаца на снова”, како би

то рекао Милорад Павић у *Хазарском речнику*.

Већ по именима ликова, гдје је начело когномије или аптронимије, о чему пише Ана Стишовић Миловановић (2018: 34), коришћено у сврхе метонимијске карактеризације, (Дводевица/Дводевојка, Троглави, Трооки/Злопоглеђа, Неми/Нема, Слепи Гуслар и сл) јасно се може закључити да роман *Ђун комитског војводе* у великој мјери садржи елементе мита и фантастичке организације текста. То постаје очигледно кад се сагледају особине ликова, које су често натприродне.

Коста, комитски војвода, у много чему сличан је типичном јунаку бајке или легенде, „који је људско биће али је по својим особинама изнад осталих људи и њихове природне средине, будући да има надстварне способности, па може чинити чуда и учествовати у фантастичним збивањима” (Поповић 2007: 320). Војвода је нерањив, боље рећи, усмртити га може једино златни метак, а истовремено он је неко ко не може промашити и увијек погађа „право међу очи”. Његова нерањивост потиче од магичне кошуље, тј. Војвода посједује магичне предмете. Уз кошуљу, његова амајлија је и мачја чеона кост, која Војводи, по потреби, даје моћ невидљивости. До тих предмета, који имају и прецизна правила коришћења, долази, наравно, на волшебан начин, углавном путем враџбина, што се врло пажљиво описује. Прије тога Војвода, као што то бајковита структура налаже, мора прећи девет, односно седамдесет седам гора и ријека, у чему Савић упошљава и симболику бројева, што је присутно и кроз цијели роман. Уз те, присутни су у симболичкој функцији и бројеви два (близанци, двојници, Дводевица) и три (Троглави, Трооки).

Сем тога, и Војводина књижевна оставштина је зачарана и уништава свакога ко би покушао да је оскрнави, као што је случај са бугарским „ћелавим мајором”, што нам је писац имплицитно наговијестио, с тим да Савић наводи и другу верзију мајоровог страдања у складу са својом поетиком „приче са више завршетака”. Војвода се појављује и након смрти, и Србима и Бугарима, обично како на бијелом коњу прелијеће изнад златног звоника цркве, „а у нашим

народним веровањима налазимо вампире како јашу на белим коњима”, пише Петар Џаџић (1989: 570) коментаришући један други роман.

За овај роман карактеристично је да дотиче у српској књижевности не много експлоатисан мотив ђавола, који се оваплоћује и као лик у роману, истина епизодни, при магијском ритуалу кувања црне мачке ради добијања невидљивости. Специфичност ђавола је у томе што је приказан као хром и у вучјем облику, што је алузија на Хромог Дабу, Дажбога. При томе, дуж цијелог романа помиње се вучје божанство као врховно божанство Срба, вучја гозба и сл. Роман тако апострофира важност и дубину српског паганског наслеђа и обилато користи митолошку грађу, што се у тексту и експлицира („добар познавалац српске митологије зна”). Мајка приповједачева Дводевица означена је више пута као „курјак-жена” и често је повезана са хтонском димензијом, нпр. справља храну за покојнике.

С таквом тенденцијом паганизује се и дехристијанизује и косовски завјет кроз један од три драмска текста инкорпорирани у романескну структуру, гдје се жртве приносе Хромом Вуку, а Лазарев одсудни избор између земаљског и небеског царства, који је десакрализован и материјализован, одиграва се у доњем свијету. Притом, тешко је разлучити обредно од фантастичког, јер се нарочито наглашавају везе драме и представе са њиховом ритуалном функцијом. Косовски завјет се овдје, заправо, на неки начин пародира. У вези са претходно реченим Стишовић Миловановић (2018: 32) констатује:

Митски дискурс је наглашен и кроз елементе библијског (у пећини пламса ватра, чује се блејање стада, као у витлејемској ноћи), паганског (Човек-вук је центар неомеђене и неутврђене позорнице, а Ленцу се чини да не присуствује позоришној представи, већ паганској обредној игри) и српског епског предања (Кнез Лазар и косовски јунаци).

Из фантастичке визуре нарочито је живописна личност Троглавог, који је у роману Војводина „десна рука” и

личност за коју нас већи дио романа приповједач обмањује да се ради о његовом оцу. Поред три главе које посједује, Троглави, што је на неки начин и логично, има и три живота и, наравно, три смрти. Његова је специфичност у томе што што му троглавост није симултана, већ сукцесивна карактеристика. Главе мијења по потреби; оне које му нису у тренутку потребне држи у њедрима. По другој верзији приче, једну главу носи док му је неко не одсијече, а тек онда ставља другу главу на рамена. У потпуности без главе и једног живота остаје не самим одрубљивањем, него тек кад га неко упита зашто хода без главе или гдје му је она. Осим троглавости, он је обиљежен и шепавошћу, а то су особине хтонских бића. Ипак, у коначној смрти Троглављевој он се претвара у љепотана налик Сунцу губећи своју хтонску природу. Из његове крви расту божури, што је алузија на легенду по којој је из крви косовских јунака никло божур-цвијеће, а на дан његове смрти ријека не тече. Троглави може бити и инкарнација Триглава односно Световида или сличних старих словенских божанстава, а сличност се може успоставити и са неким другим троглавим јунацима познатим у нашој традицији, као што је случај са Балачком војводом. Из Балачкове једне главе „хладан вјетар дува”, а особина треће, старачке главе Троглавог јесте да из ње бију иње и сувомразица. Тако Савић често зарања у колективно и „национално несвесно”, како би то Петар Џаџић (1989: 560) рекао. Остале двије главе су дјечачка, која је „крива од ветрова” и гигантска глава или глава плодности и изобиља, која за разлику од старачке, што представља рушилачки принцип, одражава принцип стварања, тј. Ерос (о односу Ероса и Танатоса у овом роману више у: Стишовић Миловановић 2018). Ликови чијим запиткивањем Троглави у потпуности губи животе нису случајно одабрани. У њиховом избору има и неког прикривеног хумора, јер поред првог живота, који је изгубљен питањем дјетета, другу главу, главу плодности и зрелости, губи усљед радозналости једне снаше, а трећу, старачку, због неке бабе.

Изузетно пластично Савић гради и лик Дводевојке или Дводевице и то, сагласно свом маниру, наглашавајући оно сексуално. Протескно дјелују њене гигантске „као топузи” дојке,

које јој често стоје и преко рамена. Иста је карактеризација присутна и у народној легенди о мајци Милоша Обилића. Сем тога, она има и двије вагине, али је и за то остављена реалистичка алтернатива да је то само Троглављево привиђење изазвано страхом од сексуалног односа са Дводевојком. На тај начин она има могућност „две прве брачне ноћи”. Једна њена вагина је „вагина изобиља” те има и магијске особине, а у неку руку представља пандан Троглављевој другој глави. Дводевица мијеси хљеб од зрака мјесечине, а из својих плетеница циједи росу. Приказана је и као врачара.

Мајсторски Савић упошљава српску митологију у сврхе фантастике и у сцени кад Бугари нападају Пчелара. Из „заветног храста” излијећу пчеле, а испод кућног прага излази змија, чинећи тако једину, али апсолутну Пчелареву заштиту.

Фантастичних елемената има приличан број и у животу приповједачевом. Рођен је у шареној кошуљи, са жутим цвијетом у коси. У Другом свјетском рату преживио је вјешање, јер му је пукла омча, што није немогуће, али представља сензацију. На самом крају романа у питање се доводи и постојање самога приповједача.

Један од упечатљивијих ликова је и Злопоглеђа или Трооки. Једно његово око, лијево, урокљиво је и представља зло, а из њега исијава зелено-љубичаста свјетлост. Због злог ока он је пијанац, разбојник, силоватељ. Да би поништио негативност тога ока, на својој шубари носи треће, сребрно, вучје око. Прије него што је од Слепца добио вучје око као амајлију, за заштиту је користио крило слијепог миша. Такође, он је, будући приказан као див, право отјелотворење митског јунака. Није сувишно споменути ни његову везу са Срђом Злопоглеђом, јунаком српске епике, углавном везаним за косовски завјет. У епизоди када се на Злопоглеђиној фотографији умјесто урокљивог ока појављује само бијела мрља, као и у многим другим сегментима, роман добија, речено језиком филма, карактеристике хорора.

Сљедећи, у много чему волшебни јунак овога романа је и Неми, који са одвијањем сижеа постаје Нема, кад се сазна да се, заправо, ради о особи женског пола. Ту се Савић дотиче

теме хермафродитизма и народног вјеровања да се проласком испод дуге може мијењати пол, што је у нашој књижевности и раније коришћен мотив. Тај мотив Савић је и разрадио уводећи у ритуал мијењања пола магичну траву омајник, до које се долази чудноватим путевима, и обавезујући се на одређени завјет, а то је у случају Неме било ћутање. Нема је необична и по томе што у њедрима гаји змије, које скривају њене полне карактеристике. Такође, на једном мјесту у роману, у једном од многих рукаваца и варијаната наративнога тока, Нема се јавља као кентаур, чиме се појачава утисак фантастичког концепирања овога лика, а ту се препознају утицаји грчке митологије. Нема је у љубавном односу са доктором Ленцом, аустријским заробљеником устаничке чете, а до Ленцовог заљубљивања у Нему долази, наравно, на фантастичан начин, јер је Ленц случајно појео магични вински колач, а враџбина за његово добијање је сљедећа (Савић 1990: 129):

Нека раскопа гроб на раскрсници, узме чутуру с вином с мртвачевих прсију и скине прстен мртвацу. Нека вино преточи кроз прстен и у њега сипа мало праха од крила слепог миша. Онда нека у том вину замеси колачић, испече га (...)

У вези са Немом је и мотив скамењавања људских бића, а то се одиграва не случајно на Девојачком или Сватовском гробљу. По једној верзији, скаменила се Нема да не би била силована, а по другој, четници који су хтјели да је силују скаменили су се од погледа Неминих змија. Ове фантастичке сцене у дослуху су и са митом и са народним легендама о постанку Ђавоље вароши, на шта писац и упућује. Иако данашњем читаоцу ове жене као устаници дјелују помало невјероватно, при чему чине половину Војводине чете, оне су ипак плод утицаја реалних историјских чињеница о учешћу жена како у Топличком тако и у другим српским устанцима, а то је чињеница која је фасцинирала Савића, како то и сам у неким интервјуима признаје.

Још је један фантастички грађен женски лик у роману, а то је Косара. Косара и њен брат близанац Коста, што је

аналогија општем мјесту Стојана/Остоје и Стоје, били су потребни Војводи Кости за магијски ритуал у коме је требало да добије моћ невидљивости. Након што је у том ритуалу жртвован њен брат, Косара почиње да нагрђује и свој други образ, нагрђујући одраније први за погинулим драгим. Овдје се, супротно народној традицији, љубав према брату изједначава с љубави према драгом. Косара је у инцестуозној вези с братом. И касније, по братовљевој смрти, она сваке ноћи води љубав и с братом и с погинулим вјерником, што јој је на чудесан начин омогућио Војвода Коста причајући бајку која је алегорија Косариног живота, и пуцкетајући прстима кад љубавници треба да се створе или оду. Да би ово урадио, потребно је да се Војвода Коста подвоји, што је још једно његово фантастичко својство.

Међутим, све то не дјелује на читаоца толико зачуђујуће колико Косарино страдање од Бугара, које је приказано на натуралистички односно веристички начин, а какво је историји познато кад су у питању бугарски злочини над Србима у Великом рату. Наглашавањем амплитуда веристичког и фантастичког поступка, правећи изванредно успио књижевни амалгам, аутор имплицитно пита да ли је сурова стварност мање изненађујућа и мање зачудна од фантастике; шта је у ствари нестварно и неприродно. Ако велика дјела помјерају границе и ако је *Туп комитског војводе* велико дјело, онда је овај роман границе помјерио управо у овом сегменту, у релативизовању границе натуралистичког и фантастичког. А за претходне констатације као да налазимо потврду експлицитно и у роману (1990: 131):

Овде се не зна шта је јава, а шта сан, шта тама а шта светлост, шта дан а шта ноћ, шта крај а шта почетак, шта горе а шта доле. Све је нестварно и обрнуто наглавачке и све је опет стварно и чврсто постављено на ноге.

У вези с Косаром стоји и фантастично помјерање дужине дана и ноћи, чије трајање одређује, у потпуности у митском кључу, баба која преде црну вуну, што је асоцијација на ноћ. Кад је ријеч о Косари, а и не само о Косари, у роману

се губи граница између сна и јаве. Тако Косару, коју су Бугари силовали, у сну исцјељује Слепац и, могли бисмо рећи, телепортује је из бугарског логора у шуму која ће постати њено вјечито боравиште. У тој шуми она ће вјековати са Слепцем или Слепим Гусларом, ранијим припадником Костиних четника, што је опет прилично невјероватно. Слепац себи враћа вид користећи љековиту воду са шумског извора, за чију је љековитост чуо од вилинског кола. Слепи Гуслар је „оличење Јунговог архетипа Старог Мудраца” (Стишовић Миловановић 2018: 36) и као слијеп он има заумне моћи. Војводи одаје тајну невидљивости и отпорности на метке.

Овај роман представља читаву једну енциклопедију фантастичних сцена и ситуација. У *Туну* су садржани невидљиви и нерањиви јунаци, дивови, кентаури, вампири, вјештице, разне магије и враџбине, физиолошке необичности попут троглавости и других, телепатија, телепортација, мијењање пола, чудесна исцјељења, виле, пророци, подвајање јунака, окамењавање, ђаво итд.

Једини од главних ликова који нема фантастичких елемената у карактеризацији јесте Херберт Ленц, истовремено и једини несрбин међу ликовима, Бечлија у за њега егзотичној Топлици. Он дјелује и као реалистички резонер, јер фантастичне догађаје из романа бар у почетку перципира са изненађењем, док их остали ликови доживљавају као потпуно природне. „За Ленца и љубав са Немом и Србија имају аркадијски преукус, јер у посусталоме бићу западњака, засићеном изобилним трпезама декадентне, уморне предратне Европе, то јесу митски, заумни простори. Они обећавају духовна усхићења, чаролију коју је Запад давно изгубио” (Стишовић Миловановић 2018: 45).

Као што је већ поменуто, за овај роман карактеристично је и мијешање жанрова, јер се у роману налазе и три драмска текста. Инкорпорирање драмских текстова у романескну структуру јесте видљива и формална жанровска хибридизација, али је она истовремено и „имплицитна, унутарња: у епску творевину романа је уграђено мноштво елемената из лирског, митског, историјског или есејистичког дискурса” (Стишовић Миловановић 2018: 24–25). Само извођење тих

драма, односно представа у амбијенту Топличког устанка на граници је вјероватног, а нарочито друге представе која је тематизовала митску причу о Аполону и Марсији. У првој представи, која говори о Боју на Косову, појављују се и вјештице као гласници косовске трагедије Мајци Југовића. За гледаоце те представе у роману, вјештице су нешто уобичајено и природно, те је незгодно у овом као и у многим другим сегментима романа правити дистинкције између чудесног и фантастичног.

3. Закључак

Роман *Ђуп комитског војводе* Милисава Савића показује већину особина карактеристичних за постмодернистичка романескна остварења, као што су „више нивоа организације књижевног текста, интертекстуалност, пародирање, самоиронија, игра као стваралачки принцип, редефинисање културних чињеница прошлости, култ нејасноће, грешке, жанровски и стилски синкретизам, фрагментарност, принцип монтаже, смрт аутора” (Росић 2013: 100–101).

Иако има историју као подтекст, овај роман је историјски само својим периферним дијелом, док би његово жанровско одређење више ишло у смјеру магијског реализма или епске фантастике, у неким сегментима чак и хорора, а можда би му најбоље одређење било митолошки роман.

Ђуп обилује елементима фантастике, а у овом раду смо покушали да покажемо како је фантастика уоквирена поглављима која су у потпуности у реалистичком кључу, али садрже извјесне антиципације каснијег фантастичког структурисања текста, у шта смо се трудили да продremo. Натприродно и нестварно је у роману углавном везано за саму карактеризацију ликова, те смо фантастичке елементе највећим дијелом проналазили кроз анализу јунака романа. Та анализа је показала да фантастика у *Ђупу* има своје коријене највећим дијелом у српској и општесловенској митологији, у српској народној епској поезији, бајкама, грчкој митологији и сл. Дакле, највећим дијелом то су, како

истиче Предраг Палавестра, „класични облици више или мање прерађене фолклорне фантастике” (Палавестра 1989: 27).

Овај роман представља читаву једну енциклопедију фантастичних сцена и ситуација. У *Ђуну* су садржани невидљиви и нерањиви јунаци, дивови, кентаури, вампири, вјештице, разне магије и враџбине, физиолошке необичности попут троглавости и других, телепатија, телепортација, мијењање пола, чудесна исцјељења, виле, пророци, подвајање јунака, окамењавање, ђаво итд.

Скренули смо пажњу и на реинтерпретацију косовског мита и завјета, који у овом роману добијају скроз другу димензију будући дехристијанизовани и паганизовани, али се тиме нисмо дубље бавили.

У раду смо говорили о Савићевом мајсторском релативизовању границе између фантастичке и веристичке поетике и о томе да сурова реалност може изгледати мање стварно од фантастике. То је, по нашем мишљењу, једна од главних вриједности овога романа, а она показује и Савићево књижевно сазријевање од веризма и фантастике до постмодернизма.

Извор:

Савић 1990: Савић, М. *Ђун комитског војводе*. Београд: БИГЗ, Књижевне новине, 1990.

Литература:

Јоковић 2002: Јоковић, М. *Онтолошки пејзаж постмодерног романа*. Београд: Просвета, 2002.

Палавестра 1989: Палавестра, П. „Одлике српске фантастике”. *Српска фантастика*. Београд: САНУ, 1989. 9–32.

Поповић 2007: Поповић, Т. *Речник књижевних термина*. Београд: LogosArt, 2007.

Росић 2013: Росић, Т. „Милисав Савић – мајстор књижевне мистификације”. *Вељкови дани 2013 – зборник саопштења*. Сомбор: Вељкови дани и Градска библиотека „Карло Бијелицки”, 2013. 99–106.

- Стишовић Миловановић 2018: Стишовић Миловановић, А. *Књиге за Људмилу (постмодерни романи Милисав Савића)*. Рашка: Центар за културу, образовање и информисање „Градац”, 2018.
- Џацић 1989: Џацић, П. „Фантастика у *Тестаменту Видосава Стевановића*”. *Српска фантастика*. Београд: САНУ, 1989. 559–572.

Dušan M. Pejić

FANTASTIC IN THE NOVEL
THE JAR OF REBEL'S DUKE BY MILISAV SAVIĆ

Resume

Milisav Savić is one of the most important and the most authentic modern, alive Serbian writers. In the world of literature, his name is very familiar for more than a half of a century. Lately, his popularity is increasing because of a couple of PhD researches and monography studies about his books. The aim of this work is the novel *The Jar of Rebel's Duke*, which is, unfortunately, not one of the most popular novels by this author. We will try to recognize, make a list of the elements of a fantastic structure in the novel and also to explain them and the ways of their postmodern organisation. We will try to do that by comparing them and the realistic flow of novel narrative. The biggest focus will be on the effects of Serbian oral literature and folk beliefs.

Анђела Плакаловић
Самостални истраживач
Источно Сарајево
Република Српска

УДК 821.163.41.09-3Кецмановић В.
<https://doi.org/10.7251/LIK2111047P>
Оригинални научни чланак

ПОСТФОЛКЛОРНЕ МИТОЛОШКЕ ПАРАДИГМЕ У ПРОЗИ ВЛАДИМИРА КЕЦМАНОВИЋА

1. УВОД

1.0. Да би се уопште говорило о појму и значењу термина постфолклор, што је и тема овог рада, потребно је у потпуности расвијетлити значење појма фолклор. Сергеј Некљудов, осим што је у данашње вријеме вјероватно најбољи теоретичар, познавалац и проучавалац постфолклора, он неријетко говори и о фолклору. Иако научне дефиниције фолклора представљају стални изазов у сваком времену, он под одредницом фолклор прије свега подразумијева „архаичну, сеоску, патријархалну традицију са трајним, одређеним и јасним облицима постојања” (Ђорђевић Белић 2016: 34). Ријеч традиција потиче од латинске ријечи *traditio* и представља преношење, предају, давање на чување. У социологији, традиција се често дефинише као скуп вриједности идеја, норми и обичаја који су садржани у историјском памћењу и културном идентитету појединаца, групе, народа и човјечанства. С друге стране, у лексикону *Народна књижевност* фолклор се дефинише на сљедећи начин: „Код нас се фолклором означава: 1) традиционална материјална култура (ликовно обликовање, занатство, костими, архитектура); 2) фолклор покрета, игара и музике; 3) фолклор идеја, који обухвата обичаје, вјеровања, медицину и религију и 4) уметност речи (приповетке, предања, епска и лирска поезија, баладе, пословице, загонетке, итд) (Пешић, Милошевић Ђорђевић 1984: 83–84). Народ ствара фолклор и он живи и опстаје у народу. Традиционални фолклор се

везује примарно за руралну средину. Проучавајући фолклор, реконструише се традиција и духовне и материјалне вриједности из прошлости. Будући да фолклор одражава стање друштва, свако вријеме мора имати свој фолклор, а сваки фолклор своје представнике, јунаке.

1.1. „Постфолклор или такозвана трећа култура дистанцирана је од службене, елитне културе, али и од патријархалне, сеоске” (Ђорђевић Белић 2016: 34). У студији Жарка Требјешанина *Мушко-женски односи у српској традицијској култури* српска сеоска, патријархална култура дефинисана је прије свега као „сељачка култура, у којој су главни видови привређивања сточарство и земљорадња. Друштвене заједнице биле су организоване према начелу сродства – племе, братство, род. Једно племе везивала је иста крсна слава и борба против заједничког непријатеља, братство су сачињавали сродници од истог претка, а род више породица са истим презименом” (Требјешанин, 2001: 45). У патријархалној култури најстарији човјек у породици био је најискуснији и најмудрији. Њега је слиједио млађи мушкарац, син, а положај жене невезано за њене године, објективно гледано, био је врло тежак. О томе је свједочио и Вук Стефановић Караџић, крећући се међу српским народом и прикупљајући умотворине: „Код свију Срба жене су јако потчињене мужевима, а у Црној Гори држе их готово као робиње. Осим својијех женскијех послова, да преду и кувају, оне раде и највећи дио пољскијех послова, које иначе раде људи. Често се може видјети како се жене са тешкијем теретом вуку преко планина и стијена, а муж иде празан са пушком преко рамена и чибуком у руци. И при свему томе, жена је срећна ако добије мужа, који поред тога не туче без икаква повода, само што му се тако прохтије. Исто тако, жена не смије свога мужа називати именом, већ каже само он” (Караџић 1969: 343).

1.2. Појам постфолклора који се односи на савремени урбани фолклор појавио се деведесетих година двадесетог вијека. Његов концепт посљедњих година посебно се развија у руској научној средини, наилазећи на различите одјеке. Истраживачи су већ крајем прошлог вијека уочили појаву нових облика стваралаштва као савремених облика

народног израза који се надовезују на ранију фолклорну традицију. Према Некљудову, уз термин фолклор, овде је потребан и префикс „пост” јер се неки од елемената који дефинишу претходни фолклор патријархалних сељака и архаичних друштава губе у овој каснијој формацији (Некљудов 2003: 5–24).

1.3. Када се спомене трећа култура, односно подручје постфолклора, прије свега се мисли на „неофицијелну”, градску, популарну, спонтану културу која је састављена од различитих елемената и њену укупну традицију. Круг творевина које свим видовима постојања (од настанка, трајања и начина трансмисије, односно преношења) осцилује на размеђи различитих културних модела у литератури је означен термином постфолклор¹ који је предложио Сергеј Некљудов у чланку под називом *Послије фолклора* (2003). Осим што га дефинише као фолклор треће културе, аутор га доводи у везу са смјенама и изразитим интеракцијама културних модела и процесом урбанизације. Са процесом урбанизације, долази и до развоја и коришћења нове технологије, а самим тим и смањења људске радне снаге. Дуња Рихтман (1979: 9–19) у свом раду „Истраживање фолклора и културна пракса” говори о томе како су се фолклорне појаве мијењале у складу са мијењањем живота, промјеном околне, времена и друштвено-политичких околности. Појава постфолклора прикладна је за повезивање са социо-економским промјенама у индустријском и постиндустријском друштву, али и са технолошком револуцијом у области комуникацијских медија. „Историја српског друштва поставља и нека додатна питања: у којој мери процеси убрзане урбанизације и интензивне миграције са села у град утичу на прелазак традиционалног фолклора у град или настанак новог фолклора?” (Радуловић 2017: 163) Ако је помак од архаичног ка класичном фолклору означен појавом писма и промјенама у социјалној структури, помак од класичног (традиционалног) фолклора ка постфолклору означен је, како сматра Сергеј Некљудов, развојем нових технологија и средстава

1 У литератури, поред овог, фреквентно се користе термини *усмена литература* или *писани фолклор*.

масовне комуникације. У том смислу, изучавање постфолклора неодвојиво је од сагледавања свих феномена масовне и популарне културе.² Према Мирјани Дуран, изучаваоцу постфолклора из Хрватске, „веза се не ограничава само на природу трансмисије и рецепције, већ се односи на усвајање њене семантике, топике и стилистике” (Дуран 2002: 359).

1.4. Блискост постфолклора и масовне културе Некљудов види и у замагљивању начела ауторства и улози стереотипа. Док се за масовну културу везују појмови полицентричности, „тематске интернационализације и серијске продукције”, дотле традиционални фолклор одликује моноцентричношћу, регионалношћу, репродукцијом и одсуством „идентичних копија” конкретне творевине. Саша Кнежевић (2013: 262) слично је мишљења и наглашава да „фолклор према свом устројству треба прије свега да се заснива на репродукцији, која би омогућила чување традиционалних културолошких образаца у њиховом архаичном облику”.

1.5. Атрибут „постфолклорни” који се односи на фолклор са краја двадесетог и почетка двадесет и првог вијека или фолклор новог доба намеће потребу за дефинисањем овог стваралачког поља према пољу традиционалног фолклора. Некљудов јасно уочава темељне разлике између постфолклора и класичног фолклора, те је стога, како наводи, „постфолклор фрагментаран аналогно социјалној, професионалној, старосној раслојености, реализован као уметност субкултура (поткултура)” (Ђорђевић Белић 2016: 35). Закључује се да постфолклор засигурно није јединствен систем, већ егзистира као скуп низова култура.

1.6. Разматрање приступа фолклорним садржајима у раду „О постмодерном фолклору” (1991) Џералда Е. Варшава огледа се у тези о „постмодернизацији фолклора као кретању од народног знања – или фолклора у првом

2 Медијска култура наметнула се као доминантан културни образац. Она функционише на моделу масовне производње, намијењена је масовном аудиторијуму, а истовремено је и култура високе технологије. Стога представља и облик техно-културе која спаја технику и културу у нове облике и конфигурације, стварајући нове типове друштвених структура којима су именовани медијске културе основно средство интеграције.

ступњу, преко друге разине фолклора (као академски производеног знања о фолклору) до треће разине фолклора који своју префабриковану природу остварује у употреби фолклора као робе, односно у терапијским својствима употребе као задовољења стања идентитетног самоиспуњења креатора и конзумента фолклорних садржаја. Постмодерни фолклор репродукује начине на основу којих фолклор другог ступња схвата фолклор првог ступња.” (Warshaver 1991: 221)

1.7. Постфолклор, као свака традиција коју одликује синкретизам, до тада битно обиљежје усмене књижевности, сачињавају сложени „семиотички ансамбли”, а практикују их одређене групе. Некљудов могућност откривања (утврђивања) ауторства види као једну од основних карактеристика постфолклора. Подразумијевајући и усмени и писани начин преношења, укључује, осим активно-колективног, и пасивно-колективни модел рецепције. Стога се као централна, незаобилазна питања намећу проблеми односа индивидуалног и колективног, трансмисије и рецепције. Иако постфолклорни жанрови ничу у градовима и урбаним срединама, они се шире далеко изван њихових граница. Компаративним испитивањима сагледаване су везе између постфолклорних жанрова и врста, али се, када је ријеч о творевинама из овог круга, наилази на готово неистражен простор. Говорећи о дистанцираности постфолклорних жанрова од елитне културе, треба нагласити и димензију прожимања ових двају културних слојева. Када је пак ријеч о дистанцираности од патријархалне, сеоске културе, важно је рећи да су се „жанрови који су никли у градовима данас проширили и на село те да у нашим селима данас ријетко срећемо класичан дух патријархално сеоске културе (Дуран 2002: 360). Ова хибридна структура укључује елементе пучке и дивље књижевности, фолклоризам, медијски посредовану комуникацију и, разумије се, масовну културу.

1.8. Будући да је појам постфолклора дефинисан, намеће се питање које жанрове и врсте инкорпорира у свој опсег. Руски теоретичари Сергеј Некљудов и Владимир П. Аникин (1997) наводе жанровски разноврне елементе, од нивоа

паремиологије³, преко графита, до албума, споменара, епистоларних облика, до оног типа стваралаштва који се означава појмом наивно пјесништво.⁴ Теоријско-терминолошки комплекс постфолклор однедавно је и у сфери интересовања етнолога и антрополога. Особито важним чини се акценат на полицентричности овог феномена, избегавању посматрања постфолклора као својине свих, нудећи отварање према поимању фолклора као традиције друштвених група, па чак и индивидуалне традиције. „Сугерише се и значајније отварање према испитивањима из оквира масовне, медијске и популарне културе, уз уважавање вишеструких комуникативних кодова и модела, начина постојања, трансмисије и рецепције, те наглашава потребу сагледавања фолклора у ширем културном контексту.” (Ђорђевић Белић 2016: 36)

1.9. Унутар ове треће културе, незваничне културе индустријског и постиндустријског друштва, наилази се на текстове који су у уској вези са фолклорним законима, али не морају увијек нужно и досљедно бити у вези са фолклорном традицијом. Постфолклор у свој корпус укључује вицеове, кратке шаљиве приче и анегдоте, градске пјесме и урбане легенде, бројне говорне жанрове (гласине, трачеве) урбаног живота, садржаје рукописних албума (ђачких, дјевојачких, војничких), градски сленг, затворске обрте.

1.10. За истраживање постфолклорних митолошких парадигми у оквиру овог рада послужили су романи Владимира Кеџмановића, и то сљедећи корпус: роман *Топ је био врео* (2008), роман *Осама* (2015) и збирка приповједака *Соба са огледалима* (2017). Један од основних задатака рада јесте уочавање елемената модерног фолклора код Кеџмановића, који је изразити представник такозване „нове стварносне прозе” транзиционе српске књижевности која се одликује обнављањем реалистичко-натуралистичког модела приповиједања, и мајстор грађења заплета и сукоба. Такође, бавићемо се препознавањем савремених жанрова,

3 Дисциплина која се бави проучавањем и тумачењем пословица.

4 Наивна литература одређена је као спонтана, најчешће рукописна, релативно официјелно несанкционисана, при чему је сами творци виде као израз индивидуалног, што донекле води доминацији ауторског начела (Некљудов 2001).

поджанрова и врста, правити динстинкције између традиционалног фолклора и фолклора треће културе. Нарочито ћемо се позабавити основним одликама постфолклорног израза, којима аутор даје ново рухо и чини их препознатљивим.

1.11. У оквиру постфолклора губи се ритуални значај друштвених и породичних прослава; основни „прелазни ритуали” (рођење, вјенчање и сахрана) трансформисани су и поједностављени. У прилог томе иде опис сахране дјечакових родитеља у роману *Топ је био врео* Владимира Кеџмановића, која је изгледала потпуно обезличено, скоро па и оскрнављено:

Мајку и оца су сахранили у парку испред зграде. Комаде њихових тијела потрпали су у црне пластичне кесе. А кесе у ковчеге. Које је послао Сакиб, зет комшинице Тиџе. Који је инспектор у Мупу. Комшије су ископале рупу у земљи. Брзо. А онда још брже у рупу спустили ковчеге. И затрпали их земљом. У земљу су заболи даску, јер је зет Сакиб, уз кесе и ковчеге, послао нишан. А комшиница Тиџа је рекла: Како с нишаном да их сахранимо, нису били муслимани. Не ваља се играт с тим стварима. Ако већ немате крст, ставите било шта. Ал под нишан немојте. И тако су заболи ту даску. Најобичнију даску. Коју су нашли у подруму. (Кеџмановић 2014: 48–50)

Из истог романа, на сличан начин сазнајемо и о рођењу Сузаниног сина. Кратко, једноставно, таксативно и информативно:

Неколико дана касније, Сузана је родила. Сина. И дала му је име – Ахмо. Породила ју је бабица. У стану. Дијете није било како не треба. И велики Ахмо није Салкану одрезао главу. Него је приредио велико славље. Код Салкана. Читаву ноћ су долазили гости и трештала је музика. И одјекивали су рафали. Које су Ахмо и његови гости испаљивали кроз прозор. И – иако није било пуцњаве са брда – у читавој згради до јутра нико

није могао да спава. Чак ни у подруму. (Кецмановић 2014: 174–175)

О Есмоиној и Мунировој свадби, али и рођењу Муратовог и Миличиног сина Бајазида, аутор Кецмановић посвећује много простора у *Осами*. У свим својим романима остаје досљедан карактеристичној причи о прелазним ритуалима, гдје се ритуални карактер и значај толико трансформише, да га на неким мјестима готово и нема. Свадба, рођење, кумство или крштење се спомену тек успут, тек толико да је лакше започети причу о новом лику, испричати виц или сјетити се доскочице. Савремена свадба је извођачки догађај карневалског типа, будући да подразумејева јавно мјесто, атмосферу празника, весеља, отворености, фамилијарности, нарочито ласцивности, и у коме сви учествују (Пандуревић 2016: 10–16). Драматични преображаји његових јунака догађају се често пред очима свијета, као вид карневализације прозе. Наводимо следећи примјер:

Углавном, не прође неколко дана откад је умукла, одјекну хаваз: Удаје се Есма! За Мунира! Ја им на свадби бијо нисам. Ал прићала раја – било свега. И цуге и музике. Само, казују – није било правог весеља. Младожења, казивали – још и како-тако. Ал млада – ко да је на ћенази, а јок на свадби. А не прође ни мјесеца дана откад Мунир узео Есму, роди ти се Бајо. Е то је бијо теферић. Шенлућло се данима. А попло се и појело – ко за три свадбе. Барем десет пута дротови због прангијања долазили. И барем се пет-шес дротова, послије чашћења, у станцу ћетвероношке враћало. Неће другог-трећег дана, кает мени Мурат: Нис ми бијо кум на вјенћању – е валаш сад шишани бит! А ша би с оним да ти мен будеш кум, питам га ја, а свем се брк смије. Зајебајем се, кае, бићу и ја теби кум, јебет се нама за те обићаје. (Кецмановић 2016: 54–56)

1.12. Постфолклор је рођен и циркулисан у простору раширености средстава масовне комуникације и одражава

оне трендове јавне свијести који доминирају у датом периоду. Употреба садржаја и форми из фолклорне прошлости и неријетко прибјегавање мета-језику је спонтано и зна имати забављачку функцију. Термин постфолклор не мора се јасно везивати за одређен и омеђен временски период и распон већ може функционисати као најшире схваћен културни, естетски, књижевни и структурно-стилски комплекс. Архаични механизми митологизације простора, који су постојали у руралним условима, дијелом задржавају своју важност у разумијевању града и то у мотивима у вези са висинама и тамницама, таванима и подрумима. Ни Кеџмановић не одустаје од висина, помињући лет свог јунака у Америку, током којег се превазилазе страхови и живе судбине и животи, нити од влажних и мемљивих подрума зграде, са друге стране, гдје се комплетан Тиџин комшилук данима скрива од гранатирања и снајперских хитаца. Један од најважнијих инструмената развоја постфолклора јесу неформални, урбани микро-топоними са својим симболима, културним и историјским асоцијацијама (Пандуревић 2016: 45).

2. ЕЛЕМЕНТИ ПОСТФОЛКЛОРА У ПРОЗИ ВЛАДИМИРА КЕЏМАНОВИЋА

2.1. Виц и досјетка као постфолклорне врсте

2.1.0. Виц се издваја као једна од фолклорних врста која је и те како била распрострањена у народној, усменој књижевности. Несумњиво се може сврстати у фолклорно стваралаштво, будући да представља творевину која је широко прихваћена у било којој заједници. „Усмени народни виц, који би се могао назвати и пошалицом, и, каткад, подругачицом, агресиван је вербални коментар постојања (некад и понашања) одређених људи, насеља, житеља, назначених насеља или већих етнографских или цивилизацијских зона, затим политичких, регионалних и социјалних прилика и односа. Виц полази од сукоба који настаје међу различитим културним срединама. Када се сучеле (тима и сукобе) различите

културне средине, различни системи људских и материјалних вредности наступа виц, као прво оружје које се потеже у агресивном дијалогу.” (Љубинковић 1990: 364) У антропологији фолклора материјал који спада под ову одредницу третира се као својеврстан извор сазнања о одређеном друштву које га производи. „Вицеви ће бити искориштени као извор за разумијевање и реконструкцију социјалног типа, показатељ одговарајућих социјалних схватања и вриједности.” (Љубинковић 1990: 362) С друге стране, у постфолклору као и у фолклору до тада, одржавају се само оне творевине које имају одређену функционалност за одређену заједницу. Народна култура или култура смијеха како је још назива Михаил Бахтин, супротстављена је озбиљном свијету свакодневице. У лексикону *Народна књижевност* виц дефинишу као „кратку, најчешће трочлану, неопходно актуелну, разрјешавајућу усмену форму која расплиће чворове. Иако интернационалан као врста, виц носи посебне одлике нација, раса, епоха, друштвених и политичких околности. Почевши од прве речи откривања његовог двоструког или многоструког значења, с могућношћу избегавања оног значења које прихвата слушалац, до обликовања сатире и ироније – виц увек тежи разграђивању једне уочене целине у било ком подручју живота.” (Пешић, Милошевић Ђорђевић 1984: 152).

2.1.1. У прошлости се виц преносио усменим путем и најчешће није имао свог аутора. Страни теоретичари и историчари књижевности виц сматрају микроструктуром књижевних облика. Сличног мишљења је и Миливој Солар који каже: „Виц (њем. witz) је кратка језична творевина која служи за изазивање комичног дојма, сажето зацртавши неке ситуације, догађаје и карактере и откривши у самом језичком изразу, супротности и протусловља која изазивају смијех” (1980: 11).

2.1.2. Виц је типичан усмени, фолклорни жанр, новије, урбане цивилизације. Својом препознатљивом структуром и формом израза одлично се уклапа у савремено доба, па га с правом сматрају савременим, актуелним, постфолклорним литерарним средством.

2.1.3. Владимир Кецмановић у своја дјела инкорпорира виц, али га и трансформише. Виц новог доба се

умногоме разликује од вица као примарно фолклорне врсте коју срећемо у опсежним сакупљачким радовима из не тако далеке прошлости. Први записивач и издавач те, помало запостављене, фолклорне грађе, био је Вуков сарадник Вук Врчевић. Кеџмановић реконструира виц, изоставља му карактеристични обрт, дестабилизује поредак, поједностављује његову, до тада, устаљену структуру и чини га изразито препознатљивом постфолклорном врстом. Он, наиме, врло често користи опсцену лексику, а поентира хумором⁵, и то обично црним. Хумор чини значајан дио постфолклорног материјала који један народ ствара. Уз ову одредницу најчешће се наводе три особине, и то: субјективност схватања, неухватљивост садржаја и неограничена могућност интерпретирања. То је изузетно комплексан феномен, а виц се издваја као, вјероватно, основни облик вербалног хумора. Вицем, данашње, треће културе и новог фолклора, Кеџмановић своје романе о Сарајеву, тачније романе *Топ је био врео* и *Осама*, чини посебним. Вицези познају различите типове и карактере, класне и националне разлике. Постфолклорни виц зна на неким мјестима да изгуби свој основни смисао и првобитну забављачку функцију и да се готово сведе на нонсенс⁶. Асоцијативним поретком аутор прави везе између предмета и људи и одређене, мотивски, прожете вицезе, досјетке и форме из прошлости и традиционалног фолклора прилагођава новој, технолошкој ери и дигиталном свијету. До краја остаје досједан једино његовој краткоћи и хумористичком парадоксу, сатири или иронији.

5 Хумор (лат. *humor* – влажност, течност) – „У европске језике ова реч је продрла са медицинском терминологијом. Наиме, средњевековна и ренесансна учења објашњавала су различите темпераменте, у духу Хипократове и Галенове традиције, као мешавину основних особина елемената и главних хумора у телу. Отуд је реч хумор поред физиолошког добила и психолошко значење: добар, односно лош хумор означавао је човеково расположење.” (Пешић, Милошевић Ђорђевић 1984: 153)

6 Нонсенс – Садржај нелогичног и апсурдног карактера, каткад и са измишљеним ријечима, прављен са циљем да произведе забаву и хумор. (Пешић, Милошевић Ђорђевић 1984: 456)

У роману „Осама” Кеџмановић наводи следећи виц:

Све ти је то релативно, мој Алберте – како кае онај виц? Кад је оном Анштајну од жене бабо стално говорио да је све релативно. Па овај сјео и израћуно да је баш тако. А тај бабо, ко и ханума, бијо влах. Па сте и тај виц, безбел, ви, власи смислили. Ал, јегба, није лош. (Кеџмановић 2016: 13–14)

2.1.4. Оваква форма, сложена мисао и израз лица одговара нашем времену и савременом добу, па се с правом сматра најпродуктивнијим и најживљим обликом постфолклорног стваралаштва. Није јасно назначена ни уводна епизода ни прелазни дио, али је зато завршном формулом у којој обједињује сатиру и иронију постигла ефекат смијеха, што је у основи и био примарни циљ. „Садржаји вицева говоре о свему што чини живот: друштвеним, политичким, економским, културним, а нарочито међуљудским односима. Насмејава нас, али и тера да се замислимо над неправилностима и поступцима у животу. Исмејава, карикира и иронизира недостатке и мане. Шали се на рачун појединаца, етничких група и народа.” (Клеут 1993: 7)

2.1.5. У постфолклору чести су и невербални дијелови вицева, гдје се покретима замјењује говор и тиме се додатно ублажавају и прикривају опсцени дијелови текста. Гордана Љубоје у студији *Етнички хумор двадесетог века у хумористичкој штампи Србије* наводи виц у коме радник са пилане зове пет флаша пива са нужно пропратном гестикулацијом осакаћеном шаком. „Виц нема респекта ни према чему, он је оличење напада на важеће норме, канал за преношење агресије. Виц је сигурносни вентил којим се даје одушка сузбијеним емоцијама и реакцијама које нису одобрене у друштву.” (Љубоје 2001: 36). Кеџмановић прави варијације:

Злаја се кроз зубе насмијао. И погледао ме. А, ша овај мали ради ту? Је л стиго из обданишта да нам помогне? Треба да оде старој и испрића како овде паре обрћемо, а? Да постанемо популарни? Чинило ми се да ме Мирсад до тада није погледао. Па ипак је, ни сада

ме не погледавши, као с нокта рекао: То је Амеров јаран из школе. Што му је старце рокнула граната. Па нема коме ша исприћат. А и да има, не може. Ааа, ти си из Кенановог улаза! Пази, исцерио се Злаја, ша ш' ако ти не одговори. (Кецмановић 2016: 116–117)

2.1.6. У књизи прича *Соба са огледалима*, за коју Кецмановић каже да је мозаик „ратних и поратних епизода”, али за коју, исто тако, наводи и да је данашња критика може слободно сматрати романом налази се прича „Гавро Фердо и ујко партизан”. Уводи лик Шефкета, онолико колико му је потребно да направи паралелу са вицем који је некада и те како био познат хумористичкој штампи. Он то ради онако како је то радио у почетку свог стваралаштва и што је уједно давало печат његовим раним остварењима, романима *Сибир* и *Феликс*.

Ја, онај Шефкет, што је радио у Швабији. Чуј: радио – није прошло више од два мјесеца откад је у Швабију отишао, ето га назад. Осто без два прста. Причо како му је нака машина пала на ногу. И добио инвалидску. Повреда на раду. Сваког мјесеца – миља и по керма у паце. Па обуче одјело, јест, факат, и његово било плаво – у руку тури црвену кожну ташну, а на ногама црвене ципеле. Да није мало шепуцко – нико не би мого провалит да је инвалид. Е, сад, јес га раја подјебавала. Оно: Шефко, ће су ти прсти? Дас откинуо ћетри, бил била трица? Ил: Шо ти их не откиде на руци, да набавиш и црвене рукавице! (Кецмановић 2017: 100)

2.1.7. Политичким вицем исмијава се политика и политичари, идеологија и државно уређење. Он се користи као распрострањено и ефикасно средство пропаганде. Због сумње на причање политичких вицева, људи су знали завршити и у затвору. Примјери забрањених политичких вицева о Јосипу Брозу Титу гласе:

Тито је крао, али је дао. Ови краду, али не даду.

Док нам је бравар био предсједник, сва су нам врата била отворена.

Друже Тито, само пиши, радићемо и по киши, нека пише и Јованка радићемо без престанка.⁷

2.1.8. Владимир Кеџмановић у свој ратни роман *Осама* и једну шаљиву, како наводи, „ловаћку” причу зналачки инкорпорира виц о Титиној унуци, која наине долази у босанску касабу да би написала књигу о њеним мјештанима. Кад се, врло брзо, испостави да то није она, већ да им је у гостима била новинарка Белма, аутор извргава руглу тадашњу политичку сцену Сарајева. Иако нема устаљену структуру вица, аутор задовољава минималан услов приповиједања, а скривеним смислом и контрадикторношћу изазива комичан ефекат.

Сам шо се рат завршијо – дођет у нашу касабу нака напирлитана старка. Нако – има финих година, ал није за бацање. Реко Смајо: Скупља приће о добрим људима у лошим временма. На нашој је страни. Можете јој слободно све исприћат. Посље се проширила прића да је та кока Титна унука. Туј Титна унука. Нејма његова унука ништа паметније радит нег се ломатат по овој нашој вукојебини. Мунир у кахвеђиници један дан донесе књигу и показа Белмину слику на корцама књиге. Па пита: А видите ли како Титна унука изгледа? Ова двојца шуте. Шуте и остали. А Мехо – блене ли блене у ону књигу, па викну: Јебла мајку, иста дедо. А Мунир полуди: Знате ли ви шта знаћи Титна унука, матер ли вам хајванску? Знател ви да њу и предсједник Алија поштује, магаради без репа? (Кеџмановић 2016: 18–20)

2.1.9. Неочекиваности, као једној од основних карактеристика фолклорног вица, аутор се изнова враћа. Кеџмановић, у роману *Осама*, вјешто комбинује различите наративне стратегије и поступке, манипулишући читаочевим повјерењем. Док наратор, дуго и детаљно елаборира у „балијској крчми” у Њујорку и јада се свом сапатнику, аутор често посеже за вицеом, као литерарним средством, а када

7 Доступно на: <http://www.tjedno.hr/vicevi-o-titu/> приступљено 11.3.2019.

треба коначно да поентира, изненада одустаје и изневјерава хоризонт очекивања. У томе и јесте умјетничка вриједност вица код Владимира Кеџмановића. Јован Делић казује „створена је илузија живог усменог казивања, причања, при чему се инсистира на присуству слушаоца, записивача који уредно наручује и плаћа пиву, а умије да слуша не прекидајући, већ само усмјеравајући казивање (2015: 23). Навешћемо још неке примјере постфолклорног вица који иду у прилог Кеџмановићевом схватању да су вицеви, односно цјелокупан хумор, у уској вези са интелектуалном сфером, а мање осјећајном:

Вако, кад ти прићам, тиб гарант реко: Љепо овом у Амерки. Поваздан се с неким зајебаје. Такот то изгледа само у прићи. И са својим, а поготово са твојим се вићам кад налети. Ко у оном вицу са сексом. Кад пита: А налети ли? Углавном – не налети. (Кеџмановић 2016: 327)

Или виц са уводним формулама „јеси ли чуо” и „је ли знаш”:

Факат, јес Денис друкћији и од Миралема и од бураза. Он и Кенан су ти ко она двојца из вица о компјутерашу и народњаку. Наш тај виц кад је бабо имо два сина, један бијо компјутераш, други народњак? Ма ја, знаш, ко то још не зна. Само шо, у њиовом случају, глухо било, нико никог убијо није. (Кеџмановић 2016: 310)

2.1.10. Каткад помоћу вицева можемо забиљежити неке типове шаљивих прича. Љубинковић (1990: 362–367) казује да је „шаљива народна прича кратка прозна врста са снажним поентом и она изражава исконско народно искуство и умовање.” Фолклорну грађу он класификује у четири групе – приче о људским врлинама и манама, приче са социјалном и национално-вјерском тематиком, приче о националном и вјерском угњетавању и приче којима се производи смијех и које постоје смијеха ради. Аутор романа који парадоксално

и лирски дочаравају ратну атмосферу Сарајева прибјегава и досјеткама најразличитијег типа. Док је у вицу акценат на говору и комуникацији пуној суровости и вулгарности, у досјеткама се наглашава збивање. Досјетке које извиру непосредно из језика, момента, ситуације и надахнућа треба разликовати од „творевина које су фиксиране за мотив, које поседују чврсту и јасно одређену формалну структуру” (Љубоје 2000: 359). Као карактеристичне примјере који иде у прилог томе наводимо:

Добро, ондак, ајд моју браћу водте да се одморе, а твој нек иде са нама, да прићамо. А Слободан ћет: Ја нећу да одмарам, хоћу да учествујем у програму. Мурат црће од шеге. Војводи, ак њега поведемо, кае, кад поћне лупегат свуш нас тројицу морат ставит на тај ражањ. Ма нек иде, кае војвода, ми ти Срби свакако ништа радит не моремо да нас неки Слободан не јебаје. (Кецмановић 2016: 123)

Својим оћма гледо как се сви изувају. Посље ми Миралем казо как су тај обићај увели пошто је Осама направио шо је направио – па им фрка да је свак терорста. Ај шо се од нас муслимана боје, нег их скидају свима, каем му ја. Нама и није проблем ципеле изут, зајебајем се, свакако стално то радимо, ал шо јебу влахе и шокце, који их не скидају ни и кући, а у ћамију свакако не иду. (Кецмановић 2015: 305)

2.1.11. И у социјалном, и у естетичком смислу, виц нагиње опструкцији, он открива противрјечности у свему што постоји. С друге стране, Кецмановић као врстан мајстор шале и доскочице у разговору са писцем Влахом у далекој Америци, казује следеће: „Неће баш у вријеме кад је Мунир стао пропадат, одет мој зет Идриз. Как ће оде? На ахирет, а ћеб друго нако стар мого отић!?” (Кецмановић 2016: 261)

2.1.12. Испричани виц, као и други фолклорни, а касније и постфолклорни облици, брзо се шири, трансформише, добија своје варијације те се разликује од аутентичне верзије. Кецмановић често употребљава тривијалне ствари и

предмете (за разлику од богатства тема и мотива у фолклорном народном стваралаштву), за које се чини да не могу изазвати комичан ефекат и произвести хумор и забаву, а баш њима поентира на мјестима у роману гдје читалачка публика то најмање очекује. Оно што га такође карактерише јесте и чињеница да његова поента не мора нужно бити заснована на обрту. Осим што је нараторов одлазак у Америку у роману *Осама* био пун перипетија и непредвиђених околности, Кеџмановић долази на идеју и за сљедећи умјетнички поступак:

И још ми нешто испрића о том како треба дајђићу казат да ме, ак је планиро, намах убади у процедуру за зелени картон, а да ме и не помишља ко илегалца држат. Каки, ба, сретан пут?! Који зелени картон!? Је л то накав картон шо га само, нама, муслиманима, там удјељују? (Кеџмановић 2016: 271)

2.2. Кратка шаљива прича у постфолклору

2.2.0. Кратка шаљива прича, анегдота и виц наводе се као три основне хумористичке врсте, којима је посвећена пажња и у књижевним и у фолклористичким студијама. Иако су вицјеви годинама остајали по страни, ван фолклористичких испитивања, данас се са сигурношћу може казати да су у фолклору новог доба и у савременим испитивањима поново у центру, склоњени са маргине. За разлику од вица, кратке шаљиве приче и анегдоте нашле су мјесто у разним систематизацијама и сматрају се благом народне, усмене књижевности. Гордана Љубоје (2000: 31) наводи да су шаљиве приче и анегдоте „цењене као творевине узвишеног народног духа и подразумева се да је у њима нагомилан значајан део народног искуства и мукотрпно стицане народне мудрости. Реч је о врсти прича које карактерише збијеност казивања и одсјечност закључка, чија се комика своди на духовит одговор или оштроуман закључак.” Краткој шаљивој причи врло често прибјегава и Владимир Кеџмановић. Предочава се епизода из свакодневног живота, теме су разноврсне, а

ликови су најчешће типизирани. Аутор је врстан познавалац кратке приче постфолклора, који се донекле придржава шаблона, комике ситуације или комике ријечи, али опет са друге стране, он је оригиналан и јединствен. Његова шаљива прича не мора бити нужно поучна и имати дидактичку финкцију, понекад је довољно да буде само шаљива. Некад се стиче утисак да је Кеџмановић прича само ради причања. Живи од приче. Хумор му најчешће није благ, већ опор и агресиван. Истанчаним осјећајем, сугестивним стилем и ефектном приповедачком вјештином, он вјешто компонује велики број кратких прича.

2.2.1. Прича у *Осами* јесте својеврсна алузија на причу у *Проклетој авлији*. Андрићев врхунски роман је и те како очевидан у подтексту овог романа. Међутим, *Осама*⁸ није реплика *Проклете авлије*. Зна Кеџмановић да би то био бесмислен посао. Али релације јесу драгоцјене у причи о врелим мржњама, узаврелим мозговима и прокључалом лудилу које из даљине добија неку своју језиву љепоту. Кеџмановићев наратор прича „једну тешку причу која му не да заспати, у кратким пасусима од, по правилу, једне реченице.” (Делић 2015: 24) Сав у низовима асоцијација и аналоггија, као и интертекстуалних веза и сталног кореспондирања са Андрићевим књижевним опусом, овај роман обезбјеђује непрекидну занимљивост подстицану пишчевим инвенцијама. Роман је писан крајње сензационалистички, са намјером да заинтересује читаоца, али и да га подстакне да прати пишчеве асоцијативне везе, будући да је дјело у цјелини једна велика игра асоцијација.

8 „То је роман који казује о засад посљедњем грађанском рату у Босни и Херцеговини, али и прича о пропасти, о гордом посртању једне беговске породице, о мржњи и женама којима су повезани Мурат и Мунир. Негдје око средине књиге па до краја, у средиште пажње долази Муратов син, Бајазид, Бајо, кога је родила влахиња Милица, младић изузетне љепоте и осјетљивости, који ће се после очеве смрти идентификовати са Осамом Бин Ладеном, човјеком принчевске крви. Као што је Ђамил син Турчина и Гркиње, тако је и Бајо син Мурата и Милице. Имена, наравно, нијесу случајна, већ асоцирају на српско-турску историју” (Делић 2015: 24).

2.2.2. У основну причу вјешто је уплетен већи број мањих, махом шаљивих прича. Посебно је карактеристична и занимљива ведрa прича са играма ријечи и шатровачким жаргоном, који, поред разноврсности ликова са домаће и стране естрадне сцене савременог доба и медијски експонираних појединача, такође доприносе комичном ефекту. Прича гласи овако:

Знаш ша ме је јуће, кад сам му прићо как сам тебе срео, пито Денис, од мог Миралема мали? Хи из фром Белгрејд, кае. Знал он Цецу? Каку, ба, Цецу? Ју донт ноу ху из Цеца Ражњатовић, виће. Ма знам ко је Цеца, каем му. Нег нисам знао да ти знадеш. Оф корс да знадем, кае. Ши из д бест треба он д ворлд! А знаш ли ти, питам га, Ђенифер Лопез? Океј, ши из гуд ту, кае. Ал Цеца из бетер. Ма нисам те то пито, каем. Нег те питам јел је знаш. Знам са слике, кае. Нисам је невер видјо на улци. Ет видш, каем. А откуд ти паде на памет даб овај ћоек, сам зато шо живи у Београду, мого знат Цецу? А он се стаде кесерит. Ко бива – годра му шо је далабу. (Кецмановић 2016: 83)

2.2.3. Кецмановићев приповједач, измјештен у далеку Америку, случајном познанику „са балканских адреса, али из супротстављеног племена” у једном даху прича причу о далекој, али вољеној касаби у предратним, ратним и послијератним годинама. Он прича своме нијемом саговорнику ко да је „писац, хафиз и жентурача – све у једном”. Роман симболичког наслова са Сарајевом у срцу, ма гдје год да се отишло и живјело, поред тешких животних прича, трагичних и смртних исхода и болних судбина, ипак успијева да се публици представи и оном ведријом страном, причама које не само да изазивају смијех него никога не остављају равнодушним. Једна таква прича говори о Мурату, човјеку из беговске, муслиманске породице, који је одолио разним искушењима у тадашњем Сарајеву, пуном јалије и јавашлука, али је посустао пред Милицом, лијепом Влахињом. Од Мунира, некадашњег пријатеља, свакодневно је доживљавао непријатности и

био жртва његових сплетки и интрига. Када се створила прва и једина прилика да му се освети, урадио је то без размишљања. Из сљедећег примјера јасно ће се видјети, зашто је Владимир Кеџмановић, осим што је вјероватно најзначајнији писац минулог рата и домаће несреће у Босни, уједно и најбољи писац етничког хумора новог доба:

Хајмо, Ћита, пјевај. Шути Мунир, рего, на дрвету, а Мурат јопе звекну из пиштоља. Ша да пјевам, закука онај озгор. Туј ша да пјева ћетник, па још на тополи, поће се смијат Мурат. Од Тополе, од Тополе, безбел. Хајмо. Не знам, виче Мунир. А Мурат: Сљедећи пут нећ у небо пуцат. И поче Мунир, а глас му дрхти ко да плаће: Од Тополе, од Тополе, па до Равне горе. Виш како зна ћетник. Ал не држиш фино микрофон, ај јопе. И одмаће Мунир, па понови. Па кад јопет запјева, јопе стаде. А Мурат ће: Даље. Не знам даље, матерем. Мурат репетира пиштољ. А Мунир пође: Све су страже, све су страже, генерала Драже. Није генерал, него ћенерал, јебем те неписмена. Ал добро, хај даље. Мунир мало шути, а Мурат онај репетирани пиштољ јопе у њега. А Мунир: И патроле, и патроле, Калабић Николе... Доообар, ај даље. Вид ћетника поћетника. Ниће Ђуришића, ниће Ђујића, слабо је то. Ал кад не знаш даље, ај јопе изпоћетка. И тако је, бар пола сата, ако не и ћитав сат, махалом одјекивала, та једна иста пјесма. (Кеџмановић 2016: 106–107)

2.3. Анегдота „треће културе”

2.3.0. За разлику од кратке шаљиве приче и вица, у *Речнику књижевних термина* анегдота се дефинише као „сажето испричан доживљај или догађај из живота са ефектним поентом. Прича је обично кратка, доживљај необичан, а поента духовита. Приповедање је најчешће објективизирано, са наглашавањем битних момената за дати друштвени тренутак. Подвучене су основне особине ликова, а ситуације оштро оцртане.” (Поповић 2007: 26). Иако се анегдота до данас уско везивала за одређен временски тренутак и

одређене личности, то није случај у постфолклорној прози Владимира Кеџмановића. Понекад је веома тешко разликовати од шаљиве приче. С друге стране, због своје специфичне структуре, али и разних полемичких дискусија око дефинисања одреднице уопште, анегдота у Кеџмановићевим романима неодољиво подсећа и на гласине, градске трачеве. Ликови не морају бити нужно типски профилисани, а велики број фолклориста умије да каже да је анегдота само „фрагмент, епизода или дио неке веће наративне цјелине” (Љубоје 2000: 32). Разноврсне теме и богатство мотива о рату, раду, побједама, поразима, духовитим изрекама, лажима и подвалама, могу се наћи у анегдотској форми. Аутор романа *Топ је био врео*, иначе репрезент ратне прозе, остао је досљедан драмском сукобу унутар анегдоте, ма био он заснован на радњи или на ријечима, скоро па занемаривши дескрипцију и љепоту вербалног изражавања. Он не изоставља споредне тренутке како би радња што прије и насилно достигла врхунац, а оно што краси његову анегдоту и чини је препознатљивом постфолклорном врстом јесте што у њој смије да опсује, коментарише и прича. Натуралистичким приповиједањем и „експресивном вјештином дијалога” он компоује анегдоте, а хумор и комични ефекат могу изостати, што није био случај код вица и шаљиве приче.

2.3.1. Епицентар романа *Топ је био врео* је рат у Сарајеву. Сарајево је мјесто трауме, незаобилазан топос. Ту се не штеде ни Срби, ни Хрвати, ни Бошњаци, ни православци, ни католици ни муслимани. Кад је први пут објављен 2008. године роман је добио награду *Меша Селимовић* и био је у најужем избору за Нинову награду. У том роману „пише оно што нико не сме да зна, да су у Сарајеву живели грађани који нису били ничији и самим тим прошли најгоре” (Јерговић 2014). Наратор је српски дјечак који у гранатирању Сарајева остаје без оба родитеља и привремено онијема, тако рећи нијема свједок. „Дечија перспектива је по дефиницији перспектива рањеног која изазива брзу идентификацију са ужасима рата у којима су сви и жртве и насилници” (Росић 2010). Бригу о њему преузима комшиница Тица, жена муслиманске националности. Када га истјерују из стана родитеља, када му

тетке пошаљу пакет са храном или када из стана ложе књиге његових родитеља, Тица је увијек на његовој страни. „Тица, дјечакова хранитељка и искра живота у хаотичном солитеру, својим праведничким жаром растјерује болесне идеолошке маглине које владају солитером и око њега, отима дјечакове књиге које комшилук разноси за огријев. Скромно образована жена не отима књиге јер зна колико је њихова литерарна вриједност нити их отима са циљем да их дјечак прочита, јер их је престао читати још прије рата, већ она покушава да сачува било какав смисао у општем хаосу, да сачува првобитни ред” (Јерговић 2014). Комшиница Тица, најсвјетлији лик првог дијела романа, ако не и једини (у другом дијелу романа су то комшија Никола, принудни радник на муслиманским рововима и сам жртва времена и ужаса и његова жена комшиница Митра, код којих је дјечак живио) најчешћи је актер Кеџмановићевих анегдота. Она се супротставља и сукоби са „браниоцима града”, криминалцима, олошима, силицејама и шверцерима:

Шта то радите, људи, ће ће вам душа? Па када је угледала Едина: Едине, шта то радиш, кукала ти мајка!? Ко је сад ова, викнуо је Ахмо. Ш’а сад она хоће!? Не радимо ништа, тета Тићо. Само извршавамо наређење. Какво наређење, налет вас било, рекла је комшиница Тица. Избацујете дијете из његовог. Бетници му убили мајку и оца, а ви му отимате што је од њих остало. Тада је Ахмо одгурнуо Едина. И стао испред Тице. Са машинком у једној руци, док се другом, као и она, ослонио о зид. А ш’а би требало? Да ми борци труну без крова над главом док мали мутави Влах овда дрка транзистор. И комшиница Тица је заћутала. Рат је, тета Тићо, рекао је бојажљиво Един. Наређење је да не смије бит празних станова кад је град пун избјеглица. Она је упрла поглед у Ахму и рекла: Пустите дијете да га водим одавде. Па се Ахмо тргао и рекао: Вод’ га, ко ти брани. Док смо силазили низ степенице, рекла је: Добро је било газије, наћ’е се и над вама кадија. (Кеџмановић 2014: 87–88)

2.3.2. Својствено је Кеџмановићу да своје анегдоте завршава сатиричним, ироничним, а неријетко и духовитим репликама, пословичним изрекама или неким необичним гестовима. Сљедећи примјер је карактеристичан у погледу блиске структурне везе између анегдота и гласина, трачева. Сукоб постоји, радња је локализована у подруму зграде, гдје су их свакодневно сирене за узбуну одводиле, инцидент је на врхунцу, а у улози јунака су двије жене исте националности, муслиманке Хатица (Тица) и Шевала. Дијалог и драмски сукоб концентришу радњу, а анегдота се завршава препричавањем гласина које круже градом о Едину, Шевалином сину.

Сутра је у подруму избила жестока свађа. Када је запуцало, Тица се појавила без папуча и џемпера у који се умотавала по згради. И рекла: Ћим ови горе охану, одох код Сакиба. Ништа му осим кафе досад нисам тражила – а сад хоћу. Има оне хајване да избаци из дјететовог, па таман му било посљедње. Онда је комшиница Шевала рекла: Нису то хајвани, него браиоци града. Да није њих, све би нас ћетници поклали. А комшиница Тица: Браниоци који отимају људима станове? А Шевала: А шта се ти јављаш? Је ли теби неко у стан упо?! Свакако си кукала што мали стално горе иде, ето су те бриге ријешли. А Тица: Мислиш, она твоја несрећа ме ријешла. Боље да шутиш да и то Сакибу не споменем. Која несрећа, несрећа ти се у кућу населила. Ђувај ту своју несрећу што се држи матери за скуте. А мог Едина, ко и све остале борце кад поменеш – да устанеш и станеш мирно. Јес' утувила?! И тада је комшиница Тица побудалила. Рекла да Един није никакав бранилац града, него ситна уштва на мајку и оца. Која за гангстере маркира празне станове. Јалијашчић који се около шепури са беретком на глави, иако у животу метка није испалио. Као да су људи глупи и не знају како се, од почетка рата, заједно са родитељима, увлачи у гузицу Мемичу, који га је у обезбјеђење телевизије запослио. И ко да људи не знају како телевизије видио није. Него се по васцијели дан и ноћ, повлачи по крају са најгорим олошем.

И шверцује и пљачка. (Кецмановић 2014: 92–95)

2.4. Гласине и трачеви урбаног живота

2.4.0. У данашњим градовима и урбаним мјестима, гласине и градски трачеви заузимају значајно мјесто у постмодерном фолклору. Маја Бошковић Стули, историчарка књижевности која је свој научни рад посветила испитивању и промовисању недовољно афирмисаних форми савременог приповиједања, за њих каже да су „паничне, фантастичне и изненађујуће приче, али реално могуће. Оне најчешће рефлектују актуелне друштвене појаве. Не развијају фабулу, већ им је задатак да буду увјерљиве и узбудљиве.” (1989: 282) Оне по правилу могу имати узорке и архетипове у некадашњим временима, народној књижевности и фолклору, али су данас уклопљене у модерни контекст и преваходно се сагледавају као облик фолклора новог доба и треће културе. Кецмановићеве гласине одликује краткоћа, обавјештајност и одсуство забављачке функције. Гласина не мора бити нужно нетачна, као што је нужно незванична. Оно што фолклористе занима није толико истинитост наратива, већ што наратори у ту истину вјерују. Довољно је вјеродостојна да публика, читаоци и слушаоци, у њу вјерује. У књижевности је често скрајнута и најчешће са негативном конотацијом, јер оспорава званичну стварност нудећи неку нову и другачију.

2.4.1. Немања Радуловић (2017: 164) пореди гласине и урбане легенде.⁹ Ова два појма није лако разграничити: заједничко им је претендовање на истинитост, а разликују се по композиционој сложености (развијености), као и по томе што се гласина лако „угаси” ако остане локализована и наративно неразвијена. О односу гласина и урбаних легенди има различитих мишљења: Л. Дег (1979) сматра да су за „разумевање правила формирања приче” подједнако важни и облици којима „недостаје наративно језгро”, док Ц. Бенет (1991) пише да су савремена предања традиционални наративи управо

9 О урбаним легендама више ће се говорити у наредном поглављу.

зато што нису неодређени, дифузни и безоблични. Будући да се преносе од уста до уста и због таквог начина трансмисије имају своје фантастичне варијанте и измишљене димензије, могу се несумњиво сврстати у домен постфолклора. Њихова истинитост јесте упитна, али Кеџмановићева читалачка публика скоро да никада не испитује да ли је његова гласина тачна, већ прати како кроз одређено временско раздобље добија своје варијације. Гледало се и причало, и у *Топу* и у *Осами*. Распредало се о томе ко и одакле добија пакет, ко једе „крметину”, шта је боље Радовану, чији су бољи „наши” или „њихови”, ко иде на линију, ко шаље сигнале „ћетницима” и ко упада у туђе станове. Причали су сви, без изузетка, причале су Сарајлије као да више никад неће причати, изложени унакрсној ватри и гранатирању. Причао је поштени и добри Никола да постоје Срби, попут комшије Влаје, који су на срамоту свим Србима и који се „пренемажу и душманима улизују не би ли своје гузице сачували.” (Кеџмановић 2014: 38) Није ћутала ни Муневера, хранитељка српске породице, једини добротвор, она којој је у претходном рату српска војска све сахранила. На крају романа проговара: „Мене у овом рату ваши нису изненадили. Од њих ништа боље нисам ни очекивала. Изненадило ме је што моји нису бољи. У то до овог рата нисам хтјела повјеровати.” (Кеџмановић 2014: 235) Мајка комшинице Муневере неколико дана пред смрт рекла је само: „Власи кажу како смо ми настали од њих. А од кога су они? Биће – директ од мајмуна.” (Кеџмановић 2014: 229) Све док јој нису убили сина јединца Кенана, причала је и комшиница Тица, колико год је снаге и гласа имала, научио је рат да „зло нема национални предзнак” и зато је причала о свему, као да никад неће престати. „Рекла је да су Амер и Мирсад најобичнија фукара. Синови курве Зухре којима се ни отац не зна. Разбојници одмалена. А да је Зијад, ког зову Зоза – још од малих ногу психопата. Силеџија који је њеном Кенану у основној школи паре отимао” (Кеџмановић 2014: 142). Причало се у ратном Сарајеву и вјеровало у гласине. Не може се говорити о томе да ли је била поузданија од званичних средстава информисања, јер је неријетко била једини извор информација. „Гласина је однос према ауторитету:

откривајући тајне, дошаптавајући претпоставке, она приморава власти да причају, али им она оспорава статус јединог овлашћеног извора да прича.” (Капферер 2016: 22–23).

2.5. Урбана легенда у постфолклору

2.5.0. Да бисмо говорили о урбаној легенди¹⁰ у романима Владимира Кеџмановића не би било згорег присјетити се шта је то легенда уопште. У *Рјечнику књижевних термина* наводи се сљедеће: „Легенда (лат. *legenda* – оно што треба прочитати) подразумева 1) спис о животу и делима светаца; 2) у француској, енглеској и италијанској фолклорној терминологији означава углавном категорију предања; 3) легендарна прича код Чајкановића¹¹; 4) по међународној класификацији народних прозних врста то је приповедање на основу апокрифа и средњевековних хагиографија фолклоризовано усменим преношењем. Легенда живи од чудесног у специфичном смислу.” (Поповић 2007: 391)

2.5.1. Најзначајнији жанр постмодерног фолклора јесте урбана легенда. Некада су се колоквијално користили и други називи за означавање као што су хаусторске приче, митови, форумашке легенде, мада је урбана легенда прихваћен и најчешћи термин. Ријеч је о занимљивом културном феномену, који заокупља данашње, како проучаваоце књижевности, тако и етнологе и антропологе. Велики број научних радова и дискусија вођено је око тога која теоријско-терминолошка одредница може најближе, најјасније и најтачније објаснити овај феномен. Термин „урбана” не мора значити да легенда долази нужно из урбаних крајева. Чешће се користи да би се разликовала од дотадашње, традиционалне легенде. У антропологији фолклора посебна се

10 Алтернативни и у струци чешћи термин јесте „савремено предање” (*contemporary legend*).

11 Чајкановић, Веселин (1881–1946), класични филолог, фолклорист, етнолог, компаратист, члан САНУ-а. Студирао у Минхену и Лајпцигу. Познавалац старословенског и хебрејског. Бавио се античким збиркама басни и пословица и поредио их са српским. Покушао је да низом чланака изврши реконструкцију старе српске религије, на основу фолклорне грађе (*Обимна студија О српском врховном богу*).

пажња поклања изучавању урбаних легенди, које, за разлику од, на примјер, бајки, настају и крећу се пред очима истраживача. Јан Харолд Брунванд, један од најпознатијих теоретичара урбаних легенди, истиче да „урбане легенде припадају поджанру (пост)фолклорних прича, у које се, за разлику од бајки, вјерује или да су вјероватне, или да су за разлику од митова постављене у блиску прошлост и укључују људска бића, а не богове и полубогове” (2001: 113). Иако су релативно касно препознате као занимљиво и научне пажње вриједно поље истраживања, фолклористи данашњице посвећују много простора проучавању настанка, трајања и начина преношења урбаних легенди. Термин урбана легенда најчешће подразумева „подврсту народне приче која говори о догађајима из блиске прошлости, у којој су главни актери обични људи, и која се не одликује специфичним уводним и завршним формулама, нити коначним текстом и уметнички развијеном формом.” (Христић 2007: 27) Специфичност урбане легенде у односу на друге наративе који такође могу бити обједињени овом дефиницијом јесте друкчији ефекат који производи код слушалаца или читалачке публике. „Приметно је да придеви „урбано” и „савремено” функционишу као синоними којима се изражава различитост ових наратива наспрам приповедања традиционалног фолклора.” (Радуловић 2017: 165) Популарност урбаних легенди потврђује и чињеница да су многе, углавном домаће, искоришћене и у познатим домаћим филмовима.

2.5.2. На једној таквој урбаној легенди Владимир Кеџмановић заснива свој, како се наводи, несумњиво најхрабрији српски роман двадесет и првог вијека, роман *Топ је био врео*. Аутор пише „српску верзију” рата у опкољеном Сарајеву и доживљава огроман успјех, нарочито међу српском читаољском публиком. С друге стране, над овом књигом се гаде скучени умови, исламски медиокритети, називајући је националистичким штивом. Татјана Росић (2010: 149–177), у свом раду „Слепа мрља реалног”, јасно назначавача да „тајна читаности није у аутентичности српске верзије приче о разарању Сарајева већ у рафинирано постигнутој равнотежи између

политичке коректности, с једне, и националистичке поруке, с друге стране.”¹² Кеџмановић пише урбану легенду о тенку у тунелу у сарајевском насељу Циглане, из којег је пуцано мало по брдима, али када затреба, мало и по Сарајеву. У прилог томе наводи и књигу *Државна тајна* Семира Халиловића, сина бившег ратног команданта Армије БиХ Сефера Халиловића, у којој се јасно наводи да се из тог истог топа пуцало и на његову кућу кад су његови муслимани коначно хтјели да се разрачунају са њим. Његова урбана легенда, најчешће, има устаљену, препознатљиву структуру. Основна карактеристика и драж урбане легенде јесте у томе што се оправдано сумња у њену вјеродостојност, али се никада не искључује могућност истинитости.

Сјећам се да је Амер причао о неком тенку. Скривеном у неком тунелу. Који из тунела понекад изађе. И крстари између високих зграда. Из тог тенка браниоци града пуцају на брда. А, онда, са брда, оспу паљбу по мјесту са ког је на њих пуцано. И ако се нађеш у згради поред које је тенк, рекао је – онда си најбо. А мајмуне у тенку, рекао, за то баш заболи. Они, рекао је – само рокају. Кроз маглу се сјећам да је Амер причао нешто о томе како тај тенк, када затреба, окрене цијев и према граду. (Кеџмановић 2014: 131–132)

2.5.3. Сведеним изразом, елиптичном реченицом, „графички презентованом и ритмички уобличеном, тако да подсјећа на стихове”, Кеџмановић постаје мајстор урбане легенде којом се служи врло често и коју карактерише краткоћа, сажимање детаља и информација, било да су стварни или измишљени и позивање на тачне просторно-временске одреднице и изворе. Богатство тема и разноврсност мотива и догађаја од којих аутор прави легенду модерног доба могу се описати као чудни, необјашњиви и несвакидашњи. Будући да пише ратне романе и „приче о солидарности оних који су у рату доживјели губитак или рат доживљавају као

12 Види у: *Sarajevske Sveske* br. 27/28, Tatjana Rosić, „Slepa mrlja realnog”, <http://sveske.ba/en/content/slepa-mrlja-realnog>.

ванредно стање ствари у којима се губици свима дешавају” (Делић 2015: 24), теме урбаних легенди најчешће се односе на криминал, ратно профитерство, крваве сукобе, браниоце града, све оне људе који град држе под опсадом, незгоде, преваре, обмане, личности којима је рат више донио, него што је узео, еротске односе, сексуална искуства. Оне могу користити старе обрасце и давно забиљежене мотиве, али су теме обично у вези са контекстом домаћег друштва и живља у Босни у периоду од 1992. до 1995. године.

2.5.4. Када у једном разговору о роману *Топ је био врео*, упитају Кеџмановића зашто га критика неријетко назива четником, он одговара да је „четник у ратном и послеријатном Сарајеву у ствари Србин, синоним за четника је Србин, или сваки Србин који не прихвата култ Мушана Топаловића Цаца, који је својевремено сјекао главе Србима на Казану.”¹³ Управо се овај лик провлачи кроз мноштво Кеџмановићевих урбаних легенди, које су опет у директној вези са оном урбаном легендом о тенку на Цигланама, из које је изникао роман *Топ је био врео*. Навешћемо познату легенду о Мушану Топаловићу Цацу из приче „Гавро Фердо и ујко партизан”:

А он, каже, рат провео ко миш. Код њега, у махали, сви задужили пушке, ал њему нису дали. Рекли му: ти си ћвака, сјед кући и пази да те ша не рокне у главу. А и био му, каже, комшија Мушан Цацо. Онај шо је до рата био музикант. Па кад га је ранило у руку, сконто да више неће моћ свират. Па зато што га је неки Србин ранио – одлучио побит све Србе. Хватао их и сабљом им одсјецо главе. Србима одсјецо главе, а њему био комшија. Па га зато нико није смјео дират. Сједио, каже, кући, ко што су му и рекли. Иако му Мушан више није био комшија. Преселио доле, близу Гавриног моста. И близу парка, који се – док је Гаврин мост био Гаврин – звао Парк цара Душана. А тад га, каже, мајмуни почели звати Парк цара Мушана. Послије се Мушан похасио, па почео убијати и своје, ако му се шта замјере. Ал и то

13 Разговор водио Марин Маринковић 27. априла 2015. године, у емисији „1 на 1” на Алтернативној телевизији Бањалука.

је, каже, функционисало. Све док није убио сина неког дрота – мудроње. И онда га убило. Цацу убило, ал њега и даље нико није диرو. (Кецмановић 2017: 115–116)

2.5.5. Урбане легенде се препричавају у најразличитијим ситуацијама. Преношењем од уста до уста, оне задржавају основну неформалну конверзацијску форму, конверзацију пуну суровости и вулгарности, али могу бити преобликоване и у форму вица, кратке приче, недовољно развијене гласине или трача. Блискост урбане легенде гласини такође је допринијела њеном потискивању на маргину. „Пренети у приватан простор, ови су записи, ипак, само сведочанства о томе шта се у једном тренутку причало у широј заједници.” (Радуловић 2017: 166) У форми гласина, на примјер, аутор је доста зналачки писао о помахниталим људима широм Сарајева који су наоколо причали како су се „ћетницима из кућа и станова слали сигнали” или како се „Радовану боље намах сам заклат, него ћекат да га муслимани кољу”. Кецмановићеви „власи и балије били су љути непријатељи, али су у туђини и даљини поново најближи на свијету, захваљујући језику, око кога су се такође поклали и поцијепали, а који их зближава дотле да један другом на том језику повјеравају најтеже интимне приче.” (Делић 2015: 24)

2.5.6. Док су неке урбане легенде популарне у сваком времену, свевремене, с друге стране, неке од њих се не преносе интензивно, али и даље живе у свијести припадника друштва, те се могу чути уколико се затражи њихово препричавање и могу постати иницијална каписла за неко ново, капитално дјело. Техником непосредног казивања, својим причама Кецмановић даје снагу аутентичности, а посебно онима у којима је на свјетло дана износио сав ратни јавашлук Сарајева, гдје су се сви послови обављали у хаусторима зграда као на жељезничким станицама, гдје су се обртале марке да сви гледају, али гдје се и „због миље керма глава скраћивала”. Сарајевски називи гангстери нису презали ни од чега и ни пред ким:

Јер Ахмо и његови, причао је, не јебу живу силу.
Само ако им падне на памет да отму српски стан, упадну

унутра – и док двојица, шатро, претресају – трећи намјешта доказе. Убаци домаћину човјеку под кревет пиштољ или калаш – а ова двојица га шатро нађу. И домаћин – одро кожу на шиљак. А некада чак ни то. Не замарају се подметањем доказа и оружја. Само оптуже домаћина де је четницима слао сигнале. (Кецмановић 2014: 128)

2.5.7. У његовим урбаним легендама каткад се уносе и елементи фантастичног, чудног и необичног и прилагођавају данашњем времену и простору. У оба романа у којима смо проналазили постфолклорне митолошке парадигме појављују се унутар урбане легенде и фантастични лајт мотиви, и то мушких ногу у сивим ногавицама у роману *Топ је био врео* и комбинезона у роману *Осама*, без јасног одређења каква је сила на дјелу. Умјесто демонског бића које се појављивало у традицији, сада на сцену ступају немилосрдни „браниоци града” који воде „мировне преговоре”. Наводимо причу из романа *Топ је био врео*:

Онда ми се пред очима појавила још једна нога. У црним мушким ципелама. И сивим панталонама. Прије него што сам заспао, присјетио сам се да је комшија Хасан на себи имао тегет панталоне. Да је Кенан био у фармеркама. А доктор Исмет у панталонама браон боје. Чије су биле сиве ногавице – не знам па да ме убијеш. Шта да ме убијеш – да ме погоди граната! И да ме разнесе на комаде. (Кецмановић 2014: 41–43)

И причу из *Осама* са нинцама и црним комбинезонима:

Углавном, знам да ми је исприћао как су, те већери, Мурат, Енес и они остали мејтови – сједли крај ватре. А и он, Омер, лежо у близини. Кад га је из сна тргла пуцњава: Убше Мурата! И то, кае, нису пуцали ти шо их усташама зову, нег наши. Сам Омер и двојца нашијех, који су лежали мал подаље, стали пуцати из заклона, па их снајпери нису могли пронаћи. И само су они видели

кад се из те шуме појавше неки шејтани, црни ко нинђе. Тад се присјетих онијех у црним комбинезонима шо су у ћаршију стигли у полицијској колони и шо им посље у траг ниси мого ућ. Знаћи, как је ипак било таћно оно што је прићала она поган. Да се против Мурата спрема војска. Сам, каем, не би то војска, нег неколко нинђи. Посље кад се војска враћала кући, сви су свраћали у нашу ћаршију на конак. Стигла и полицијска колона. Са Муниром, Јунузом и главоњом, и са специјалцима у плавијем комбинезонима. Сам онијех у црним више ниђе не би. (Кецмановић 2015: 155–157)

2.5.8. И критици и читалачкој публици посебно је занимљива прича, урбана легенда о дјечаку Јашару који под снајперском ватром претрчава мост за хонорар страних медија. Она је несвакидашња, изненађујућа. У томе је готово истовјетна некадашњим легендама. У средишту пажње је човјек, дјечак, изгубљен у историјском догађају и ситуацији, чија судбина на крају једино може бити трагична и који нема могућност избора. У овом наративу улогу зликовца добили су представници страних медија, а такав поступак одговара традиционалној представи „другог, далеког, као опасног, али и сталној тензији коју је власт стварала говором о непријатељима земље.” (Радуловић 2017: 166) Посебно је интересно што је дјечак Јашар, како наводи аутор, „црнпураст”, а истраживања су показала да црна боја несумњиво носи негативну симболику.

Једног дана, на пољани испред Амерове зграде појавио се црнпураст дјечак. Било је прољеће. Сједили смо на столицама. Амер и ја. Злаја и Мирсад лежали на школским клупама. У гаћама. И сунчали се. Када их је угледао у даљини, дјечак је стао ко укопан. Амер је рекао: Ено Јашара. А Злаја се придигао: Ђе с’ бизнисмен! Дјечак се окренуо и побјегао. А Злаја је умирао од смијеха. Бјез’, матер ти јебем фираунску. Амер ми је објаснио како Јашар ради за стране новинаре. Сниматељи се намјсте у заклон из ког могу да виде мост. А Јашар, на њихов знак

– као глумац – мост прелази. Када га виде, снајперисти са свих страна почну да пуцају. А Јашар, као балетан, скаче и избјегава метке. Тако страни новинари имају опасан снимак за своје телевизије. А Јашар добије лову. (Кецмановић 2014: 169–170)

2.5.9. Мотив сна јављао се у свим облицима усмене књижевности, а нарочито у народној епској поезији гдје се вјеровало да предсказује судбину и будућност и гдје је било присутно вјеровање у истинитост поруке у сну. Добро су познати стихови пјесме „Женидба краља Вукашина“:

Добар јунак добар сан уснио
Сан је лажа, а Бог је истина. (Караџић 1953)

Или завршни стихови пјесме „Сан Царице Милице“:

Тако царе сана казиваше
Тако Лазо сана толковаше
Тако снила госпођа Милица
Тако снила честита царица
Тако снила тако се и збило. (Караџић 1953)

И Владимир Кецмановић у своје постфолклорне митолошке парадигме инкорпорира мотив сна. Не онако како се то радило у традицији, него на иновативан начин. Користи појмове из нове, технолошке ере, познате медијске личности, помиње филмове. Његов сан не прориче судбину и има забављачку функцију. Он га препричава „шеге ради” и у свијет свакодневице уноси неки изненадни неред који може допријенити само ефекту хумора. Наводимо примјер сна из романа *Осама*:

Унеке заспах – то сам сконто тек кад сам се пробудио. И сконтах как сам дуго спаво јер је напољу стала пуцат зора. Погледам – ледо море, а у мору се бјеле санте леда. Изгледа јопе заспах јер је сљедеће ћег се сјећам

било как сањам да сам у оном Титанику, који се, баш ко у оном филму, забија у оне санте шо их угледах кроз прозор. Кад сам то исприћо Миралему и онијем његвим угурсузма – поваљал се од шеге. Каке санте, казују, не лети авијон толко сјеверно, то шос видјо били облаци. Јебај га, биће дас у праву. (Кецмановић 2015: 306)

Иако у свим својим романима најчешће остаје досљедан иновативном начину инкорпорирања мотива сна и његовој забављачкој функцији, аутор на почетку романа *Топ је био врео* зналачки помиње дјечаков сан који директно наговјештава трагедију и прориче судбину, баш као што је то био случај и у традиционалном фолклору.

Лежао сам под снијегом. И снијег је био хладан. И бољеле су ме уши. И трнули су ми зуби. И – почео сам да се гушим. И – у очима су ми сијевале муње. Ударио је гром. И под снијегом је земља почела да се тресе. Ваљда – у сну. Или на јави? Или – и на јави и у сну. Када сам подигао капке, снијег ми је упао у очи. Мирисао је на креч и прашину. И гребао ми је ноздрве. И био је кисео. И – није био хладан. А ипак су ме бољеле уши. Ипак су ми трнули зуби. Прстима сам протрљао очи. Било је мутно и мрачно. И у очима су, кроз мрак, и даље сијевале муње. А онда је мрак постао свјетлији. Довољно свијетао да муње почну да блиједе. И да видим како нисам у снијегу. Него у ходнику. (Кецмановић 2008: 30)

2.5.10. Кецмановић у својим романима о рату не запоставља ни еротску-љубавну димензију и драматику односа мушкарац-жена. Будући да је аутор имао веома богату и исцрпну традицијску матрицу, не треба да чуди зашто је еротикон нашао упориште у његовом стваралаштву, али и постфолклорном стваралаштву, уопште. Бахтинова теорија карневализације и полифоније одмјерава се на корпусу постфолклорних текстова, обликованих поетиком и естетиком „треће културе”. У хибридним врстама модерног фолклора, он прави еротске асоцијације, које су до тада, у патријархалном времену биле табу, пише о првим трауматичним

сексуалним искуствима, гдје се посебно истичу епизоде описивања Ахминог бордела и Муратовог живота у Сарајеву. Док са једне стране, посматрамо фолклорни еротикон, као контроверзно подручје књижевне традиције, о коме пише и Јеленка Пандуревић, са друге стране аутор *Тона* и *Осама*, у сентенцама пуним опсцености и еротике дуж читавог романа, искључује сваку озбиљност и даје свој печат. „Говор о интимном изван обредног контекста провоцира, међутим, догматску патријархалну норму, али је и неизбјежан у смислу успостављања механизма контроле, односно социјализовања полног и еротског.” (Пандуревић 2016: 9) Пред нама се, крајње транспарентно отварају теме тјелесне љубави, љубавног троугла и силовања праћене „духовитим, објективним, и надасве ласцивним надговарањима” (Латковић 1967: 276). Успоставља се, такође, и прегршт ласцивних дијалога, а све у „славу Ероса, који руши све обзире и све предрасуде”. Еротске метафоре које величају мушкост показују како традиционалне еротске слике трају и у постфолклорном изразу.

2.6. Жаргон и говор Кецмановићеве улице

2.6.1. Пред крај друге деценије двадесет и првог вијека стил Кецмановићевог писања и те како је препознатљив широј читалачкој публици. Кратка и оштра реченица „попут сјечива”, роман препун жаргона, који су својствени сарајевском поднебљу и због којих се често посеже за рјечником турцизама, жаргона и колоквијалних израза на крају романа, велики број сентенци исказаних шатровачким говором, само су неке од одлика његовог стваралаштва. Живописним говором Босне и њених крајева и језгровитим реченицама потврђује своје мјесто у савременој српској књижевности. Од најразличитијих игара ријечи преко говора у коме су изостављени вокали и сугласници и гдје се „значања ријечи губе у бујици страсти”, аутор „трансцендира језиком босанских муслимана” и гради незаборавне ликове. Пиштало (2016: 14) напомиње да су „Кецмановићеве приче испричане на уста деце или јуродивих, и то ведрим и непобедивим уличним

језиком, и мало кад је ведријим језиком испричано више тужнијих прича као што је то случај код њега.” Често употребава нестандартну лексику нашег језика и управо њеном живописношћу и маштовитошћу поентира. Ранко Бугарски (2006: 12) жаргоном назива „сваки неформални и претежно говорни варијетет неког језика који служи за идентификацију и комуникацију унутар неке друштвено одређене групе – по професији, социјалном статусу, узрасту – чије чланове повезује заједнички интереси или начин живота, а која уз то може бити и територијално омеђена. Жаргон је обележен специфичним језичким средствима, пре свега лексичким и фразеолошким, а изузетно граматичким и фонолошким.” Кеџмановићев жаргон је ефектан, спонтан, експресиван, каткад и иновативан те води до самих граница пејоративности, сарказма и ироније. С друге стране, употребом жаргона он доприноси и комичном ефекту. Иако се зна десети да аутор понегдје вјешто користи ријечи из сфере професионалног сленга, ипак, он до краја остаје досљедан једино жаргонизмима, то јесте, ријечима из такозваног социјалног сленга.

2.6.2. На нивоу језика, појам жаргона се односи на одређене специфичне лексичке и фразеолошке јединице, а мање на „граматичке експерименте шатровачког типа или омладинска поигравања фонотактичким правилима” (Бугарски 2006: 13). Људе, који су додавали уље на ватру у ратној катастрофи, називао је „хајванима и фукарком”, комшије су лагале једни друге као да су „пали с крушке”, неки су прелазили ноћу ријеку „са главом у торби” и спашавали се, све док их успут „не би појео мрак”. Најгори су им били они без „кућета и маћета”, а и дјеца су покаткад били „велике мустре”. Браниоци града су били „фрајери”, а умјесто бонда пушила се „крђа”. Муслимани су, иако гладни, одбијали да једу прасетину називајући је „пашћетином”, а свима им се, како каже аутор, велики „белај” спремао. Београдски књижевник Бојан Босиљчић (2016), када су га питали о Кеџмановићевом стилу у роману *Топ је био врео*, рекао је: „На почетку прошлог века беше Црњански, са својим непоновљивим реченицама без краја, које су се, испресецане безбројним зарезима, преливале преко својих читалаца као море. На почетку

следећег, овог века, налази се Владимир Кеџмановић, са реченицама кратким, шиљатим, које се као ексери забијају у наша чела. Затворили смо круг.”¹⁴ Шатровачки изрази изразито су заступљени у цјелокупном стваралаштву. Термин шатровачки односе се на лексеме у којима је извршена пермутација слогова. Најчешће их користи за означавање особа („љаксе”, „дерпе”, „тенкре”, „Шинавла”), предмета („керма”, „паце”, „тозла”, „вопи”, „гарци”, „ћику”, „ремо”, „тикепа”), поздраве („ша маи”, „воздра”) и остале који су раширени у употреби („мојне”, „линафо”, „шатро”, „ко фол”, „годра”, „далабу”).

2.6.3. Према Ранку Бугарском, колоквијални језик је варијетет одређен неформалном употребом, језик свакодневне говорне комуникације (2006: 14). Синоними су му говорни или разговорни језик, а када се спомене неформалност, онда се превасходно мисли на уобичајени, опуштени и несљужбени говор. Кеџмановићев колоквијални језик је редукван и елиптичан, изостављен је одређен број информација и детаља будући да се подразумевају или га наговјештава претходни или следећи садржај. Иако се разликује од субстандарда, у *Топу* и *Осами* наилазимо на велики број вулгаризама, дијалектизама и архаизама, из којих се јасно назире симболичка функција. Владимир Кеџмановић никада не псује само да би псовао. Његова псовка има функцију и одзвања у ушима тачно онолико времена колико је читатељској публици потребно да схвати зашто је тако често користи. Као посебна одлика постфолклора, истичу се етноними који су распрострањени у жаргону, колоквијалном језику, а нарочито језику романа *Осама*. Сваки Србин је означен као „ћето, ћетник, влах”, муслиман као „балија, балијешина”, Хрват као „ујко, уки, усташа, шокац”, Ром као „циган или ганци”, Јевреј као „чифут”. Ауторова непрекидна комуникација понекад је „знак одсуства комуникације, а дијалози су у ствари унутрашњи монолози јунака који су лишени могућности избора.” (Росић 2010) У роману *Осама*, у даљини и туђини, „влашки и балијски” писац ће се зближити и разумјети управо захваљујући језику, оном истом језику

14 Види на: https://www.laguna.rs/n2340_knjiga_top_je_bio_vreo_laguna.html

улице којим Кеџмановић толико добро влада и о којем критика пише и још ће дуго писати. „Кад чујеш неког да говори твојим језиком – драго ти. Таман да је и влах. Дражи ти влах од брата Арапа с којим не мереш двије ријећи свезат. Осим на енглеском. А јебеш брата с којим мораш на енглеском прићат.” (Кеџмановић 2015: 12)

2.6.4. При употреби нестандарднојезичких карактеристика у управном говору Кеџмановићев циљ није био индивидуална, него приоритетно етничка карактеризација ликова (говорника). Зато нестандарднојезичке особине у говору ликова и немају статус идиолеката, него прије свега статус етнолеката, или друкчије речено: нациолеката, тј. језичких особина које карактеришу говорника по етничкој и/или националној припадности (Ковачевић 2011: 198). У говору Хрвата, аутор употребљава хрватске фонолошке варијантске облике, и то у примјерима: „каос”, „барбаризам” и „видјет ћемо”. С друге стране, муслиманима као најчешћим говорницима у роману, Кеџмановић придружује и највећи број етнолеката: употреба африката „ч” и „ћ” умјесто „џ” и „џ” и вјероватно, најраспрострањенија етнолекатска муслиманска особина, кориштење гласа „х”: „ћоколада”, „Тиђа”, „ђеп”, „мућити”, „ћекати”, „ћаст”, „лахко”, „мехко”, „хлопта”.

2.6.5. Говорницима сарајевске чаршије и њеног жаргона особито су важни и потребни фразеолошки изрази попут оних којих се срећу код Кеџмановићевих ликова: „зинути ко пеш”, „скупити се ко да игра мећка”, „ударити дур гузци”, „не шљивити ни пет посто”, „имати лове ко пљеве”, „остати краћи за главу”, „пустити мозак на отаву”, „моћи волу реп ишћупати”, „надрљати ко жути”, „ни вилат нити седлат”, „сјећи некога гдје је најтањи”, „бити лијен ко ћускија”. Говор је, наравно, саображен са ликом казивача, наратора. То је говор муслиманске босанске чаршије, својеврсни сленг; свакако субстандард. Поштапалице, својствене Кеџмановићевом изразу и колоквијалном језику, субстандарду, уопште постфолклору јесу: „ко фол”, „ко бива”, „лафо”, „шатро”, „давдиш”, „конташ”, „безбел”, „јеб га” и друге. Елементи сленга који се користе за означавање полних односа, нарочито из мушке позиције,

неријетко звуче увредљиво, а најчешћи су: „хандрити”, „опалити”, „маштрафити”, „креснути”. Будући да је још и Балзак хвалио енергичност, смјелост и храброст жаргона, не чуди што Кеџмановић жене етикетира и на сљедећи начин: „треба”, „цица”, „кока”, „хамша”, „добродржећа”, „лујка”, „махалуша”, „рибетина”, „габор”, „дронфуља”, „курава”. Нимало блажи није ни у шаролико обојеном постфолклорном изразу етикетирања мушкараца: „фукара”, „хајван”, „дудук”, „мазлум”, „папак”, „хрсуз”, „ћвака”, „поган”, „шанер”. Бахтинова истицања политичке, литерарне и друштвене употребе језика улице, односно говора нижих друштвених слојева посебно су учестала у његовој студији о Раблеу. Карневалски трг, који су настањивали разни жанрови уличног говора, за Бахтина представља укидање „свих хијерархијских разлика и баријера међу људима, поништавање норми и забрана обичног живота, то јесте ванкарневалског живота. Он ствара посебан идеално-реални тип општења међу људима, немогућ у обичном животу. То је слободан фамилијарно-улични контакт међу људима који не зна ни за какву дистанцу међу њима.” (Бахтин 1978: 23) Кеџмановић, такође, укида све хијерархијске разлике и користи колоквијалне изразе којима читалачка публика понекад и не зна право значење. Навешћемо сљедеће примјере: „Цугати” – пити, „офајдити” – добити неку корист, „бленути” – гледати, „лајати” – псовати, „хаверити” – дружити се, „издурати” – издржати, „угајгулити” – схватити, „клиберити” и „кесерити” – смијати се, „избоксовати” – изборити се, „лагумати” – пити, „дринцати” – дријемати, „ухавизати” – отријезнити, „спенгати” – ухватити, „убандачити” – одузети се, „зајунити” – тврдоглаво инсистирати (као јуне). Лексемом „авијатићар” аутор означава психички болесну, неурачунљиву особу, односно вербалним експериментима доводи у везу ријечи које наизглед немају никакве блискости. Сарајевски жаргон је то одувјек могао. Данас то може и ради Владимир Кеџмановић, непрестано се поигравајући ријечима.

2.6.6. Његови романи визуелно изгледају као да су писани у стиху, исказ је минимализован, а интерпункција сведена на минимум. Пишући жаргоном сарајевског свијета

и то у дијалошкој форми, он се свакодневно бори против натписа да је представник такозване „ентер књижевности”. Дуж читавог романа *Осама* Кеџмановић је истрајан у својој намјери да његов наратор, прототип човјека из Босне, у далекој Америци проговара језиком босанске чаршије, као да из ње никада није ни отишао.

2.6.7. Наиме, поступак који Кеџмановић на свакој – баш на свакој – страници романа *Топ је био врео* примјењује јесте парцелација реченице. „Зато, на жалост критичара, дате конструкције нису уопште реченице, него парцелати (дијелови реченица). Ријетко је у ком дјелу, не само у српској књижевности, парцелација тако честа и разноврсна као у овом Кеџмановићевом роману. Колико ју је често аутор користио, можда најбоље свједочи податак да су парцелисане неупоредиво бројније од непарцелисаних реченица у овоме роману.” (Ковачевић 2011: 19)

3. ЗАКЉУЧАК

3.0. Говорећи о Кеџмановићевим романима у овом раду говори се о истини Сарајева, о којој многи ћуте. Та прешућена истина, тек са његовим романима, испливава на видјело. Вишевијековно зло у Босни достигло је врхунац у претходном грађанском рату, гдје нема побједе и побједника и гдје су сви губитници. А зло је заокружено натуралистичким приповиједањем у постфолклорним жанровима и врстама. Сасвим се слободно може закључити да су основне одлике тог израза: јавност, перформативност, полицентричност, промјенљивост садржаја и варијације, директна комуникација, интеграција у оквиру групе. Основна функција коришћења елемената савременог и модерног фолклора је превасходно забављачка, али и обавјештајна и интегративна. На крају романа *Топ је био врео*, ниједи дјечак бјежи из стана преко залеђене ријеке, Србима, од којих тражи да, у јеку гранатирања, и он из топа пуца на Сарајево. Тада проговара први пут после проживљене трауме и губитка родитеља. „Катарзично и трагично. Српска књижевност је још увијек

потресена овом зрелом стваралачком дрскошћу Владимира Кеџмановића.” (Росић 2011)

3.1. У свакој култури, па и у овој трећој наилази се на културне творевине чији се ствараоци, посредници и преносиоци супротстављају тривијалном свијету. Осим вицева и досјетки, Кеџмановић се служи кратком шаљивом причом, анегдотом, гласинама и трачем, урбаном легендом. Црни хумор, потајни еротски (пост)фолклор и тајни језици трајна су обиљежја његовог стваралаштва. Сваки човјек, па и овај који живи у двадесет и првом вијеку, ери технолошких открића, представник је одређене социјалне групе и носица фолклора. Ми смо свакодневни представници модерног фолклора, а да то понекад и не знамо. У раду смо јасно назначили границе између традиционалног, патријархалног, архаичног фолклора, са једне, и новог фолклора, са друге стране. Јунаци из прошлости и традиције могу бити носиоци савременог фолклора, али уз одређене модификације и темељне промјене, јер их савремени човјек доживљава и за њих искључиво зна преко посредника. Данашњи посредници, засигурно, јесу медији и масовна, популарна, неофицијелна култура. Таква култура од старих јунака прави нове, прилагођене времену, готово непрепознатљиве ликове, који ће бити протагонисти савременог лица, доскочице, анегдоте, или пак урбане легенде.

3.2. И док је фолклор, као што је општепознато, анониман, колективан, варијабилан и везује се примарно за руралну средину, данас у времену глобализације ми се често, унутар књижевних дјела, сусрећемо са жанровима и врстама који су, без сумње, у уској вези са фолклорним законима, али се не морају увијек и нужно везивати за фолклорну традицију. Еминентна српска критика не штеди ријечи хвале када говори о Кеџмановићу, напомињући да је добрим избором наратора „који је свједок и саучесник догађаја и изнутра и споља, успио да сагледа драму губитника у рату” (Делић 2018). Он пише романе који постају симбол „сарајевског караказана” и историје Босне, с једне стране, али и индивидуалне судбине појединца, с друге стране. Како усамљени битишу јунаци романа *Осама* и *Топ је био врео*, тако усамљен у емиграцији битише и

Владимир Кецмановић. Сам са својим јединим оружјем, оловком. Битише и кидише на све опоре, ратом и мржњом задојене људе, који ни послјије више од двије деценије послјије рата не разумију његов виц, а камоли његову псовку.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

I ИЗВОРИ

- Кецмановић, В. *Топ је био врео*. Београд: Лагуна, 2014.
 Кецмановић, В. *Осама*. Београд: Лагуна, 2008.
 Кецмановић, В. *Као у соби са огледалима*. Београд: Лагуна, 2017.
 Караџић, В. С. *Српске народне пјесме I–IV*. Београд: Просвета, 1953.

II ЛИТЕРАТУРА

- Аникин, В. П. *Не постфолклор, а фолклор*. Москва: Славянская традиционална култура и современни мир, 1997.
 Бахтин, М. *Стваралаштво Франсоа Раблеа и народна култура средњег века и ренесансе*. Београд: Нолит, 1978.
 Бошковић Стули, М. *О усменој традицији и животу*. Загреб: Младост, 1999.
 Brunvand, J. H. *Encyclopedia of Urban Legends*. 2001. доступно на: https://books.google.ba/books/about/Encyclopedia_of_Urban_Legends.html?id=H8Kk7bS66jMC&redir_esc=y приступљено 16.6.2019. (112–125)
 Бугарски, Р. *Жаргон – лингвистичка студија*. Београд: Чигоја штампа, 2006.
 Делић, Ј. *Огледање у архетипу*. Београд: Лагуна, 2015.
 Дуран, М. *Споменар – традицијски жанр спонтане културе дјеце и младих*, 2002. <https://hrcak.srce.hr/16173> 12.5.2019. приступљено 4.4.2019
 Ђорђевић Белић, С. *Постфолклорна епска хроника. Жанр на граници и границе жанра*. Београд: Чигоја штампа, 2016.
 Јерговић, М. *Ако питаш како ми је, да ти рокнем само двије*, 2014. Доступно на: <http://www.e-novine.com/kultura/kultura-knjige/96608-Ako-pita-kako-roknem-samo-dvije.html> приступљено 18.6.2019.
 Караџић, В. С. *Етнографски списи о Црној Гори*. Београд: Просвета, 1969.
 Кнежевић, С. „Гусларство – фолклоризам и(ли) жива традиција”.

- Савремена српска фолклористика I*. Нови Сад: Сајнос, 2013. 261–269.
- Ковачевић, М. „Језичка слика рата у роману *Топ је био врео* Владимира Кеџмановића”. *Наука и политика. Књига 5*. Пале: Филозофски факултет Пале, 2011. 189–205.
- Клеут, М. *Бележење и причање вицева*. Нови Сад: Фолклор у Војводини 7, 1993.
- Karferer, Ž. N. *Glasine. Najstarije sredstvo informisanja na svetu*. Beograd: Izdavačka kuća Zorana Stojanovića, 2016.
- Латковић, В. *Народна књижевност*. Загреб: Институт за етнологију и фолклористику, 1967.
- Љубинковић, Н. *Теоријско одређивање народног усменог вица – проблеми и неодумице*. Загреб: Младост, 1990.
- Љубоје, Г. *Етнички хумор двадесетог века у хумористичкој штампи Србије*. Београд: Етнографски музеј, 2001.
- Некљудов, С. *Современный городской фольклор*. Москва: Росийский государственный университет, 2003.
- Пандуревић, Ј. „Фолклорни еротикон између обредне и поетске метафоре”. *Књижевна историја*, 47. Београд: Филолошки факултет Београд, 2016. 111–120
- Пешић, Р, Милошевић Ђорђевић, Н. *Народна књижевност*. Београд: Вук Караџић, 1984.
- Пиштало, В. *Еротска страна Иве Андрића*, 2016. Доступно на: <https://www.kultura/vesti/vladimir-pistalo-erotska-strana-ive-andrica/5bw6vmt> приступљено 9.6.2019.
- Поповић, Т. *Речник књижевних термина*. Београд: Логос арт, 2007.
- Радуловић, Н. „Урбане легенде Београда. Дијахронијски поглед”. У *Књижевна историја XLIX*. Београд: Филолошки факултет Београд, 2017. 9–38
- Рихтман-Аугуштин, Д. *Истраживање фолклора и културна пракса*. Доступно на: http://hrcak.srce.hr/indeks.php?show=clanak&id=clanak_jezik=61625 приступљено 17.6.2019.
- Росић, Т. „Слепа мрља реалног”. *Сарајевске свеске* 27/28. Сарајево: Медицентар, 2010. 11–36
- Солар, М. „Виц као књижевна врста”. *Идеја и прича*. Загреб: Голден маркетинг, 1980. 89–103
- Требјешанин, Ж. *Мушко-женски односи у српској традицијској култури*. Београд: Гутенбергова галаксија, 2001.
- Христић, Љ. „Концепт урбаних легенди”. *Етноантрополошки проблеми*. Београд, 2007.
- Warshaver, G. *On Postmodern Folklore*. Western States Folklore Society, 1991. 219–229.

ЈЕЗИК
/
LANGUAGE

СЛОВЕНСКИ НЕОПАГАНИЗАМ У СРБИЈИ И РУСИЈИ: РИТУАЛ И ЗА ЊЕГА КАРАКТЕРИСТИЧНА ЛЕКSIKA

У овом раду ће бити анализирани лексички аспекти српског и руског неопанизма на основу доступне грађе на српском и руском језику. Феномену неопанизма у српској науци није посвећено много пажње, због чега је и терминологија која се употребљава у истраживањима још увек у процесу формирања. У уводу овог рада говори се о културолошким условима под којима повратак паганским веровањима постаје актуелан. Лексички аспект посматраће се кроз анализу описа обреда и друге податке из материјала који су у истраживању били доступни.

Кључне речи: неопанизам, словенски неопанизам, српски неопанизам, руски неопанизам, лексички аспект.

*Всё новое, это хорошо забытое старое.*¹⁵

О словенском неопанизму до данашњег дана писали су научници из различитих области друштвених наука (антропологије, фолклористике, етнологије, археологије, религијских студија, студија езотеризма, социологије, историје, па чак и политикологије), између осталих: К. Аитамурто, А. В. Гајдуков, А. Д. Гронски, А. В. Гурко, А. Ивахив, В. Б. Јашин, О. И. Кавикин, М. Лариел, Е. М. Лемешева, М. Лесив, Ј. Мачуда, Е. Л. Мороз, С. Никољук, Е. С. Суروهгина, Р. В. Шиженски, В. А. Шнирељман; на српском језику, свега неколико аутора: К. Обшуст, Н. Радуловић. Неопанизам је највише истраживан тамо где је најзаступљенији као друштвена појава, као

15 „Све што је ново, заправо је само добро заборављено старо”.

супкултура, посебно усмерена на млада поколења – у Руској Федерацији. Државна институција Руске Федерације, *Руски хуманитарни научни фонд* (рус. *Российский гуманитарный научный фонд*) финансира пројекат истраживања неопаганизма, на чијем челу је Р. В. Шиженски.¹⁶ Пише се много и учестало, и у овај рад нису могла да стану сва истраживања и имена научника који су допринели проучавању ове теме. Чланци за даља истраживања могу се пронаћи у часопису *Colloquium heptaplomeres*.

Неки истраживачи, на пример Јашин (Јашин В. Б), истичу да руски неопаганизам не постоји сам по себи, већ у оквиру семантичког поља које настаје из хришћанске догматике – „и као полемика са хришћанством, и као адаптација (делом свесна, делом невољна) хришћанских шема у погледу на свет, примењених у тумачењу претхришћанске словенске културе” (Јашин 2016: 36).

У свом чланку о есхатолошким мотивима неопаганизма, Јашин даље истиче да популарност неопаганизма потпирује схватање тренутног историјског периода као времена „бесмислености и бесперспективности светске цивилизације у њеном садашњем облику”, и још прецизније речено – као „последњих времена” (Јашин 2016: 37). Он сматра да таква атмосфера иминентне апокалипсе ствара добар терен за настанак нових религиозних покрета, а неопаганизам је само једна од многобројних грана поменутог феномена.

А. Д. Гронски истиче да је „претхришћанска традиција престала прилично давно, и до данашњих дана је од ње дошао само ехо, који се тесно преплео са народним хришћанством, па још и толико да је у неким случајевима практично немогуће реконструисати основне паганске представе” (Гронски 2015: 67). Дакле, неопаганизам не позива на наставак једне непрекинуте нехришћанске линије, већ позива на враћање претхришћанским веровањима предака. У прилог чињеници

16 Пројекат *Исследовательская лаборатория «НРД в современной России и странах Европы»*, на чијем челу је Роман Шиженски, настао је у оквиру делатности Мињинског универзитета у Нижњем Новгороду, а од 2014. године објављује се и научни алманах *Colloquium heptaplomeres*.

да је ова појава новијег датума говори и податак да се у Русији готово искључиво срећу неопагани прве генерације (Јашин 2017: 113). Н. Радуловић истиче да је веома значајан предуслов за развој неопаганизма период обнове религијског духа након завршетка епохе комунизма (Радуловић 2015: 460). Трећи закон Исака Њутна, по коме свака акција изазива и реакцију истог интензитета и правца, али супротног смера, може се применити и у овом конкретном случају.

Пређимо на анализу терминологије савременог паганизма, која још увек није до краја разрађена. Н. Радуловић у истраживању српског неопаганизма наводи да „следбеници одбијају термине *неопаганизам* и *неопагани* (словенски) – нпр. зову себе или *паганима* или радије *родновернима*” (Радуловић 2015: 457). Осим тога, по његовом мишљењу, терминологија представља један од проблема савременог изучавања овог феномена, као и чињеница да неопаганизам нема изражен центар, догму, поглед на свет или устаљену митологију. До истих резултата дошло се и у истраживању руског неопаганизма (Јашин 2017: 111).¹⁷

Према доступним подацима до којих је дошла Е. С. Сурувегина записивањем виђеног на прослави дана Перуна у Русији, проћи ћемо кроз термине који су у употреби током једног празника. Вође и идеолози заједница и савеза неопаганских група се најчешће зову жречеви и волхви (*жрец/*

17 Према мишљењу руског истраживача В. Б. Јашина одлика руског неопаганизма је еклектичност, тј. укључивање елемената страних ритуално митолошких система (елемената хиндуизма, сибирског шаманизма, нордијске митологије). Пратећи принцип братства религија, сви религиозни системи се схватају као начини изражавања „јединствене сакралне истине”, па се сматрају међусобно заменљивима. Празнине у представама о „наслеђу предака” попуњавају се обраћањем типолошки блиским веровањима и култовима несловенских етноса. Немања Радуловић истиче утицај њу *ејца* на неопаганске идеологије, па се тако у реконструисаним паганским веровањима могу срести термини као што су *космичка енергија*, *вика*, *Вишну*, *вибрација*, *тарот*, *астрална пројекција*, итд. *Паганска федерација Србије*, на пример, комбиновала је езотеризам (астрологију, тарот) са псеудословенском грађом, због жеље „да се укључи оно што је домаће, али предсловенско-балканско (нпр. Винча)” (Радуловић 2015: 464).

жрица, волхв/волхвиня, према руским називима за паганске свештенике). Р. Шиженски је током 2015. и 2016. године спровео анкету међу 25 вођа савремених паганских група из Русије, Словеније, Чешке, Украјине и Белорусије. Најчешће се срећу термини *волхв (волхвиня)*, *глава* и *верховный жрец*, *жрец* и *верховода*, *шаман-жрец*, *старейшина*, *глава сообщества* и *князь*.¹⁸ Недељу дана пре самог празника жрец жребањем одређује жртву која се приноси боговима. Жреб (*жрэбий*), осим на животиње, може пасти на храну (руски назив који се користи је *брáшно*), новац (*серебрó*), или то може бити борба, туча (*пря*). За конкретан празник Дана Перуна припрема се храна под називом *Перунова трава*, која је могла садржати месо домаћих или дивљих животиња, или кашу и тесто (Суровегина 2015: 68).

Даља прослава има две етапе. У првој, увод се назива *зачи́н*, и у њој жрец поздравља присутне и описује суштину обреда преласка преко ватре, што игра симболичну улогу прочишћења. Осим тога, потребно је прочистити место одржавања празника, у чему помажу девојке или момци (*обáвница*, *обáвник*) који се крећу у круг, бацају зрневље на земљу и изговарају одређене обредне речи. Сви учесници празника пролазе помазање угљем из „свете ватре” (која се назива *кράда*). Након прочишћења капишта, волхви се моле боговима да отпочне прослава. Жрец даље изговара песме (*кощúны*) о делима богова. Централни део прославе почиње причама о боговима који се тог дана славе, а затим се приноси жртва (*трёба*). Она може бити заједничка или индивидуална. Када се приноси општа жртва, помоћник жреца (*потво́рник*) носи на тканини (*рушнiк*) хлеб, на који учесници треба да ставе десну руку (*десни́цу*) и пожелеле благо свету, и леву руку (*шúйцу*) и пожелеле благо себи, а затим и обе руке и пожелеле благо свему што постоји. Након тога жрец носи жртвени хлеб на капиште и дели га на два једнака дела: једну половину ставља на капиште, а другу баца у ватру.

18 Чланак «И ОТЕЦ, И БРАТ, И КНЯЗЬ»: Почему становятся язычниками в XXI веке, који је заправо интервју са Романом Шиженским: https://zapovednik.space/material/i_otets_i_brat_i_knyaz (приступљено: 18.09.2019)

Затим *потворник* износи напитака *пѣтнѣй мѣд* (постоји и посебна врста, *сѣрица*, чај од лековитих трава са медом од воде из светих извора). *Брѣтина*, округла посуда из које се пије, кружи међу учесницима (Суroveгина 2015: 68–69).

У следећој етапи жречеви свете сакупљено оружје на капишту. Амулете освећују учесници празника сами, када *потворник* носи у круг свећу која је запаљена ватром. На конкретном празнику се потом одигравају три врсте обредне борбе: један на један, групна туча (*стѣнка на стѣнку*), *лѣманіе* (ратнички плес који постепено прелази у борбу) (Суroveгина 2015: 69).

Након што мрак почне да пада, почиње *трѣзна*, борба у којој се учесници окупљају на главном капишту и формирају полукруг (*полукѣло*). За то време у унутрашњем капишту жречеви пале ватру и читају похвале. Потворници носе лађе (*ладѣя*) за сакупљање дарова и пролазе међу окупљенима, док окупљени у лађе убацују предмете које приносе као жртву. Жречеви пале бакље на унутрашњем капишту, а затим са окупљенима иду на погребни брег. Тамо жрец, го до паса, пали *крѣду*, дрва на гомили, на коју се ставља лађа. Четири свештена лица окрећу се на сваку од страна света и унакрсно изговарају или читају *славлѣния*, погребне молитве преузете из „Велесове књиге” (рус. *Книга Велеса*).¹⁹ Након што ватра

19 Део руских неопаганских заједница не признаје ово контроверзно књижевно дело као аутентично, већ га одбацује као мистификацију 20. века и не користи у обредној пракси. Ово дело чине записи на дрвеним плочицама које су се под сумњивим околностима појавиле, а затим и нестале, али су сачуване њихове фотографије код јединог преводиоца на савремени руски језик, Ј. П. Мирољубова. Плоче наводно датирају из периода између половине седмог века пре нове ере до деветог века, када су писане на дашчицама, писмом које подсећа на ћирилично. Већина савремених лингвиста и историчара сматра да је Мирољубов највероватнији фалсификатор, тј. аутор поменуте *Велесове књиге*. Документ је први пут објављен у Сан Франциску, у часопису *Жар-птица* између 1951. и 1953. године, а да пре штампања никада није спомињан, што изазива додатну сумњу у аутентичност. Да је *Велесова књига* фалсификат слаже се већина еминентних историчара и лингвиста, међу њима и угледни руски лингвиста А. А. Зализњак, чије је предавање о речима и облицима употребљеним у овом спису снимљено и може се пронаћи на интернету (изла-

почне да гори, учесницима се нуди да учествују у такмичењу у гимнастици, јахању и другим такмичењима у славу палих ратника, на месту под називом *ристалище*. Организује се општа *брџтина*, пировање на којем се окупљени присећају палих словенских ратника.

Дан Перуна је посебан и по томе што се тада поклонници посвећују у ратнике. Овај обред почиње тако што жрец шаље посвећенике у свет мртвих, *Навь*,²⁰ што се постиже тако што посвећеници лежу затворених очију леђима ка земљи, након чега са њима не сме да разговара нико сем жреца.

Осим заједничког обреда и обреда посвећења у војнике, на празнику се могу вршити и: додељивање ратничког имена (*воинское имянаречение*), самостално приношење жртви и *радѣния*, што је мистични приступ божанском свету који се јавља код шамана, чиме је руски неопаганизам повезан и са шаманизмом (Шиженски 2014: 173–174, Јашин 2017: 111).

Места на којима су постављани кумири словенских божанстава и око којих су се верници окупљали ради молитве и приносили жртве боговима називала су се капишта²¹ (срп. *капиште*, укр. *капише*, буг. *капище*, рус. *капище*) (Митолошки речник 1970: 175). Описана прослава празника руских неопагана одигравала се на капишту у селу Красотинка (Суровегина 2015: 68). Према подацима

гање на X летњој лингвистичкој школи у Дубни, 9. јула 2008. године: <https://www.youtube.com/watch?v=SJXT1nkKedA> (приступљено: 18.09.2019).

- 20 Јав представља свет живих, Нав свет мртвих или „тамних божанстава”, а Прав је свет који управља универзумом помоћу одређених закона и правила која се морају поштовати, свет светлих богова. Ипак, ово је само једно од различитих објашњења ових термина у неопаганском свету (Шиженски 2012: 1). Ова подела на три света спомиње се и у *Велесовој књизи*.
- 21 Аутор чланка *Капиште*, М. С. Филиповић, наводи неколико разлога малом броју очуваних назива сличних заједничкој именици *капиште*: због тога што су углавном таква места називана по божанству којем су припадала, због промене назива топонима под утицајем хришћанске цркве, или због тога што су кипови чешће били називани балванима, па је такав назив много боље очуван у топономастици: Балван, Баваниште, и слично (Историјски часопис 1952: 266).

из часописа *Слава*, у Србији неопагани не користе назив капиште, али постоје места на којима се окупљају. Једно од њих је у Београду, код Хајдучке чесме у парку Кошутњак (Слава 1: 11).

Већина неопаганских заједница има сопствени календар којег се придржава. На пример, у удружењу *Старославци* свој календар називају *Сварогово коло* (тренутно је 7529. година по њиховом рачунању, које се поклапа са византијским календаром), а називи месеци у употреби су: *коложег, сечко, дерикожа, лажитрава, цветањ, трешњар, жетвар, гумник, гроздобер, шумопад, студени, коледар* (Слава 1: 16–17). Према њиховом календару за 2016. годину са називима празника, одређени празници се поклапају са хришћанским, а други са државним празницима: 22. децембра по *Свароговом колу* за ово удружење је празник под називом Божић-Сварожић, који обележава почетак године; наводе да постоје Пасји, Чумини, Коњски, Мишји, Вучји и Коледарски дани, као и дани када се славе Велес, Триглав, Весна, Водан, Смирагл, Јарило, Лада, Жива, Мокоша, Купала, Перун, Стрибог, Хорс, Род и рожанице, Радгост, Дајбог и Морана. Важни дани су и задушнице, Масленица, Преображење, Детинци, Материце, Оци, као и краткодневице, дугодневице и равнодневице (Слава 1: 16–17).

У интернет часопису *Слава* описивани су догађаји које је организовало удружење *Старославци*.²² У опису празника *Огња јесењег* 21. септембра, наводи се употреба ритуалних текстова:

Прослава јесење равнодневице завршена је паљењем свете ватре и читањем обредних текстова. Прескакање ватре у циљу духовног и физичког прочишћења такође је чинило део обреда, као и изговарање молитви боговима предака. (Слава 1: 11)

Нисмо дошли до података о самом тексту молитви, као ни да ли молитве имају устаљену форму, да ли могу настати

22 Званична веб-страница: <http://staroslavci.blogspot.com> (приступљено: 18.09.2019)

у тренутку инспирације, и слично. У другом броју часописа, знатно краће је описан *Веснин дан*, 22. марта (на дан пролећне равнодневице).

Прослава пролећне равнодневице завршена је паљењем и прескакањем свете ватре, као и читањем обредних стихова. (Слава 2: 18)

Није познато каква врста стихова је у питању. Једини елемент који је засигурно присутан у обредној пракси наведен је у првом броју часописа:

Кличући и наздрављајући боговима и прецима, Словени су узвикивали 'Слава!' (...) Усклик 'Слава!' везан је и за само родноверје будући да се њиме завршавају сви родноверни обреди. Овај усклик се међу родновернима користи и при наздрављању, поздрављању и многим другим приликама. (Слава 1: 1)²³

Закључак

Чињенице о језичким одликама паганске праксе у Чешкој које Ј. Мачуда истиче могу се применити и на праксу пагана у Русији и Србији: неопагани у говору и пракси циљано користе архаизме и стилски маркиране застареле речи како би придобили уверљивост и кредибилитет, да би се изговорено прихватило као нешто из старине, древности (Мачуда 2014: 108); тако се, на пример, у неопаганском календару српских неопагана употребљавају стари народни називи за месеце у години. Са друге стране, видели смо да неопагани не користе поједине термине који су засигурно повезани са претхришћанском религијом. Ово истраживање није обухватило аутентичне текстове који се користе у неопаганској пракси (обредне текстове, стихове, приче и

23 Информација потврђена код Н. Радуловића, који је и лично учествовао у раду групе *Старославци* (Радуловић 2015: 469).

молитве) те тако оставља простор за даља истраживања лексике у неопаганској употреби.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Гронски 2015:** Гронский, Александр Дмитриевич. „Неоязычество как фактор деконструкции национального самосознания белорусов”. *Colloquium heptaplomeres*. № 2 (2015): 64–69. Веб. 18.09.2019.
- Историјски часопис 1952:** Историјски институт САНУ (Београд). *Историјски часопис 1951–1952*. 1952, књига III. 265. Веб. 18.09.2019.
- Јашин 2016:** Яшин, Владимир Борисович. „Эсхатологические мотивы в современном русском неоязычестве”. *Colloquium heptaplomeres*. № 3 (2016): 36–42. Веб. 18.09.2019.
- Јашин 2017:** Яшин, Владимир Борисович. „Рецепция элементов шаманского комплекса коренных народов Сибири в современном русском неоязычестве”. *Научный журнал «Общество: философия, история, культура»*. № 2 (2017): 111–114. Веб. 18.09.2019.
- Лемешева 2011:** Лемешева, Елена Михайловна. „Неоязычество как социальный феномен в современном российском обществе”. *Вектор науки ТГУ*. № 1 (2011). Веб. 18.09.2019.
- Мачуда 2014:** Мачуда, Йиржи. „Чешская община «Родная вера» – возвращение к духовности предков”. *Colloquium heptaplomeres*. № 1 (2014): 101–109. Веб. 18.09.2019.
- Митолошки речник 1970:** Кулишић, Шпиро, и др. *Српски митолошки речник*. Београд: Нолит, 1970. Штампано.
- Обшуст 2013:** Обшуст, Кристијан. *Конструкција словенства у политици и науци: Стварање (све)словенских традиција, идеолошке концепције о словенском јединству и њихове рефлексије*, Београд: Центар за алтернативно друштвено и културно деловање, 2013. Штампано.
- Радуловић 2015:** Радуловић, Немања. „Неопаганизам у Србији”. *Савремена српска фолклористика 2*. Београд, Универзитетска библиотека „Свезозар Марковић” (2015): 455–478. Штампано.
- Слава 1:** *Слава: часопис посвећен родној вери*. Уредник Весна Какашевски. № 1 (2013). Веб. 18.09.2019.
- Слава 2:** *Слава: часопис посвећен родној вери*. Уредник Весна Какашевски. № 2 (2014). Веб. 18.09.2019.

- Слава 4:** *Слава: часопис посвећен родној вери*. Уредник Весна Какашевић. № 4 (2017). Веб. 18.09.2019.
- Суругина 2015:** Суругина, Екатерина Сергеевна. „Обрядовые элементы праздника современных славянских языческих общин”. *Приволжский научный вестник*. № 12–1 (2015): 67–72. Веб. 18.09.2019.
- Чајкановић 1973:** Чајкановић, Веселин. „Култ дрвета и биљака код старих Срба”. *Мит и религија у Срба: изабране студије*. Београд: Српска књижевна задруга, 1973. Штампано.
- Чудинов 2014:** Чудинов, Сергей Иванович. „Традиция и историческое мировосприятие в феноменологическом мире неоязычества”. *Colloquium heptaplomeres*. № 1 (2014): 62–68. Веб. 18.09.2019.
- Шиженски 2012:** Шиженский, Роман Витальевич. «*Явь, Правь и Навь*» - как религиозно-философские основы славянского неоязычества, s.a. Веб. 18.09.2019.
- Шиженски 2014:** Шиженский, Роман Витальевич. „Интервью с Велимиром (Н. Н. Сперанским)”. *Colloquium heptaplomeres*. № 1 (2014): 171–177. Веб. 18.09.2019.

Иван Андријашевич

СЛАВЯНСКОЕ НЕОЯЗЫЧЕСТВО В СЕРБИИ И РОССИИ: РИТУАЛ И ХАРАКТЕРНАЯ ДЛЯ НЕГО ЛЕКСИКА

Резюме

В работе проанализированы лексические аспекты сербского и русского неоязычества на основании доступного материала на сербском и русском языках. Феномену неоязычества в сербской науке уделено мало внимания, по причине чего терминология, используемая в исследованиях, всё ещё находится на этапе формирования. Во вступительной части настоящей работы речь идёт о социально-культурных условиях, при которых возврат к языческим поверьям становится актуальным. Лексический аспект будет рассмотрен путем анализа описаний обрядов и согласно другим данным в материалах, которые были доступны в исследовании.

КУЛТУРА
/
CULTURE

ШКОЛСКИ ЛИСТОВИ 60-ИХ ГОДИНА XX ВЕКА У БЕОГРАДУ: ПРИЛОГ ЗА ПРОУЧАВАЊЕ ОБРАЗОВАЊА У СОЦИЈАЛИСТИЧКОЈ ЈУГОСЛАВИЈИ

Реформа школства у Југославији, извршена после Другог светског рата, условила је бројне промене у наставном плану и програму за основне школе, што се посебно одразило у настави историје. Народноослободилачка борба постаје централна тема у школском градиву, како у редовној настави тако у и ваннаставним активностима. На подстицај наставника, ученици београдских основних школа „Слободан Принцип-Сељо” и „Алекса Шантић” сакупили су и забележили сећања родитеља, рођака и познаника, учесника рата. Одабрани ученички радови, објављени у тематским публикацијама *Сећање на славне дане* и *Поносни смо што смо ваша деца* представљају драгоцен извор за истраживање Другог светског рата и послератног образовања у Југославији.

Кључне речи: Други светски рат, мемоарска литература, школски листови, настава историје, основна школа.

Завршетак Другог светског рата на територији некадашње Краљевине Југославије означио је укидање монархије и успостављање Демократске Федеративне Југославије 10. августа 1945. године. Ново политичко и друштвено уређење подразумевало је и реформу школства, као и промену законодавних аката којима су регулисани положај и наставни план и програм образовних институција у Југославији. Основне школе, у којима је било услова за извођење наставе¹, почеле

1 Бранка Докнић, *Културна политика Југославије 1946–1963* (Београд: Службени гласник, 2013), 53: током Другог светског рата је оштећено више од 60% зграда основних школа у Југославији.

су са радом већ 8. децембра 1944. године, а одлуком Савета за просвету НР Србије из јула 1959. године у Србији је први пут уведено јединствено осмогодишње образовање². Наставни план и програм за основну школу претрпео је крупне промене: „Први пут у историји нашег народа сва питања целокупне просвете, културе, науке, књижевности и уметности стављена су пред радикалну ревизију”, изјавио је министар просвете и председник Просветног савета Владислав Рибникар на првом заседању Просветног савета у августу 1945. године и нагласио да „морамо у свом главном плану обратити нарочиту пажњу на основну школску наставу и на васпитање широких народних маса”³. Најрадикалније промене извршене су у настави историје⁴, а предметни наставници су се суочили са недостатком уџбеника и приручника. Наставне јединице о прошлости југословенских народа пре Другог светског рата претрпеле су ревизију у духу нових тумачења, а акценат је стављен на проучавање историје Југославије у Народноослободилачкој борби (НОБ) и револуцији. Овакво схватање историје као школског предмета отворило је огроман простор за „креирање нове политичке културе и 'новог' човека”⁵. У новој, комунистичкој Југославији, школској омладини је био „намењен задатак стварања новог друштва, а просветним радницима улога главног ослонца режима у борби против назадног и реакционог традиционализма”⁶.

Тематски школски листови *Сећање на славне дане* (1964)⁷ и *Поносни смо што смо ваша деца* (1966)⁸ у потпуно-

2 Основна школа „Прељина”, „Развој школства у Србији после Другог светског рата”, Основна школа „Прељина”, <http://www.osnovnaskola.preljina.org.rs/2012-02-24-20-37-21/2012-02-26-17-39-26/24-posle-drugog-svetskog-rata.html> (преузето 16.4.2020)

3 Драгица Кољанин, *Израђивање идентитета. Историја Југославије у уџбеницима за основне школе у Србији 1929–1952* (Нови Сад: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, 2013), 277.

4 Ibid, 288–289.

5 Коста Николић, *Једна изгубљена историја – Србија у 20. веку* (Београд: Службени гласник, 2016), 162–163.

6 Ibid.

7 Основна школа „Слободан Принцип-Сељо”, Београд.

8 Основна школа „Алекса Шантић”, Београд. Видети: Ogledna osnovna škola „Vladislav Ribnikar”, „Francuski jezik”, Ogledna osnovna škola

сти су потврђивали одлуку Министарства просвете Србије из маја 1945. године⁹ да је циљ наставе историје „упознавање ђака са историјском прошлошћу народа, развијање љубави према отаџбини и њеним народима, учвршћивање братства и јединства наших народа као и безграничне оданости отаџбини и развијање мржње према свима онима који су против јединства наших народа и слободе наше отаџбине”¹⁰. Ученици обе основне школе, на иницијативу наставника, сакупили су и обрадили сећања својих родитеља, рођака и познаника, учесника НОБ-а, као борци, официри, политички комесари, лекари и болничарке, скојевци, логораша, у намери да се ти „светли дани наше историје” сачувају од заборавља. Са поносом су истицали да су причу чули од родитеља: „испричаћу вам једну акцију Скојеваца у којој је учествовала моја мајка”¹¹, „када је почео рат моја мајка је имала 20 година. Она је била курир”¹², „листам ратни дневник моје мајке”¹³, „ко је она? Моја мајка, биће које највише волим”¹⁴, „мајка ми је испричала тужан догађај о страдању моје ујне”¹⁵, или „мој отац који је тад имао шеснаест година”¹⁶, „мој тата је био управник централне партизанске болнице на Грмечу”¹⁷, „тима је мој тата завршио своју причу”¹⁸, „записи из дневника мога оца”¹⁹; „група дечака, од 13 до 15 година, у којој се нала-

„Vladislav Ribnikar”, <https://os-ribnikar.edu.rs/francuski-jezik> (прегледано 15.4.2021): 1. Септембра 1975. године ОШ „Слободан Принцип-Сељо” и ОШ „Алекса Шантић” су интегрисане у Огледну основну школу „Владислав Рибникар”, како се школа и данас зове.

- 9 Нови наставни план и програм за основне школе са методским упутством за обраду појединих наставних предмета, Београд 1945.
- 10 Кољанин, *Израђивање идентитета. Историја Југославије у уџбеницима за основне школе у Србији 1929–1952*, 287.
- 11 Никола Поповић, „Ослобођење друга Леке”, у *Сећање на славне дане, приредили Ученици ОШ „Слободан Принцип-Сељо”* (Београд: ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 1964), 5.
- 12 Ениса Исић, „Број 89136”, *Ibid*, 9.
- 13 Злата Жувела, „Сусрет с другом Титом”, *Ibid*, 53–54.
- 14 Бисерка Томашевић, „Осветићу чича Перу”, *Ibid*, 66.
- 15 Милица Коренић, „Моја ујна”, *Ibid*, 71.
- 16 Дарко Б.Савић, „Стари пиштољ”, *Ibid*, 7.
- 17 Андрија Барило, „Партизан-мађионичар”, *Ibid*, 13.
- 18 Маја Чанчаревић, „Као у казану”, *Ibid*, 44.
- 19 Војкан Бранковић, „Записи из дневника мога оца”, *Ibid*, 55–56.

зио и тата”²⁰ или „мој тата је од 1941. до 1945. године провео као заробљеник у Немачкој”. Ученици су бележили и сећања познаника, па су у својим радовима написали „сусед ми прича”²¹ или „завршила је причу моја суседка”²², а штампани су и доживљаји преживелих бораца²³. Поверени „задатак ученици са љубављу испунили”, а дружење „малих Словенаца, Хрвата, Македонаца, Срба и др. у историјској секцији створили су јаче и шире другарство међу ученицима и непосреднију љубав за све народе наше земље”²⁴.

Рат и социјалистичка револуција у Југославији, двадесет година после завршетка оружаних сукоба, и даље су приказивани кроз две типске слике. Прву: непомирљиви сукоб партизана на челу са Јосипом Брозом-Титом и окупаторске војске и њихових сарадника, Немаца, Италијана, Бугара, четника, жандарма, усташа. Друга слика приказује рањенике, избеглице, логораше, сирочад, ратне злочине, зграишта, глад. Та тенденција се јасно види и у избору ученичких радова који су објављени 60-их година прошлог века.

*Борци пешаци, бомбаши, снајперци,
митраљесци и остали*²⁵

Партизански борци су ослободиоци и „борци за правду и боље сутра”. Они су „наша”, „народна”, „партизанска”²⁶ војска која се бори „против фашиста и домаћих издајника” и кажњава „само оне који су заслужили”²⁷. Партизани чувају братство и јединство и „кроз борбу и револуцију” стварају

20 Микач Гордана, „Крађа”, Ibid, 64.

21 Мирјана Лазаревић, „Борба за Крагујевац”, Ibid, 59.

22 Ирена Пол, „Незаборавни дани”, Ibid, 63.

23 Дубравка Терзић, „Херојство полумртвих”, Ibid, 20: „Иако су били искаспањени, неколико пролетера је преживело ту ноћ. Они нам сада могу причати о том страховитом покољу.”

24 Алексије Јовановић, „Уместо предговора”, Ibid, 6.

25 Миленко Радивојевић, „Бомбаши на Сремском фронту”, у *Поносни смо што смо ваша деца*, приредила историјска секција ОШ „Алекса Шантић” (Београд: Основна школа „Алекса Шантић”, 1966), 26.

26 Ibid .

27 Вера Џунић, „Моје кумче Џемил”, Ibid, 30.

„нову државу, где ће сви имати право без обзира које су вере и народности”²⁸. Издајник је „онај који се бори против партизана и иде на руку окупатору – постаје његов слуга, и народни непријатељ”²⁹.

Партизани су, затим, искусни борци, прекаљени револуционари из Шпанског грађанског рата³⁰ и неустрашиви пилоти, који су „сви до једнога настојали да што пре протерају непријатеље из наше земље” и „да с доброг авиона и с најбољим оружјем бију паликуће, рушиоце наших села и градова, убице слабих и нејаких”³¹.

У борби, партизани су храбри и неустрашиви „људи, боље рећи надљуди”³². Иако су, често, „изморени борци”, „исцрпљени глађу, непроспаваним ноћима и зимом”³³, „гладни, уморни” и данима „нису ока склопили, нити шта јели”, они су се „борили, освајали косе, ломили обруче” јер им у „духу није пресахло вреле вере у Тита, решеност на борбу до истребљења, нада на победу”³⁴. Херојски су гинули уз „крваве жртве и тешку борбу”³⁵ и „смртно погођени остајали су на земљи да својом крвљу натопе сремска поља”³⁶. Борили су се за рањене другове, а погинуле су достојно сахрањивали. Успешно су агитовали за своју борбу и људи су им веровали³⁷.

У борбама за ослобођење земље, југословенским партизани побеђивали су „уз помоћ браће Руса”³⁸ и заједно са

28 Ibid.

29 Јанко Вујновић, „Сукоб партизана и четника у Лици 1941. године”, Ibid, 92.

30 Владимир Ђургуз, „Минирање пруге”, Ibid, 16–17.

31 Момчило Миљуш, „Пилот осветник”, Ibid, 37.

32 Миодраг Банда, „Љубин гроб”, у *Сећање на славне дане*, 33.

33 Радивојевић, „Бомбаши на Сремском фронту”, 25.

34 Банда, „Љубин гроб”, у *Сећање на славне дане*, 32.

35 Иван Стипанчић, „Храброст младог командира”, Ibid, 40.

36 Радивојевић, „Бомбаши на Сремском фронту”, 26.

37 Душица Макивић, „Подвиг партизана у селу Богатић”, у *Поносни смо што смо ваша деца*, 78: почетком рата, у село Богатић је „ушло седамнаест партизана”, али после успешне акције и „ватреног говора о циљевима народноослободилачке борбе” команданта одреда, из Богатића је „изашло педесет”.

38 Александар Николајевић, „Такви смо ми Срби...”, у *Поносни смо што смо ваша деца*, 17.

„братским совјетским јединицама”³⁹. „Борци совјетског народа” су „извежбани у јуришима”, „њихова ватрена моћ била је убиствена”, „њихов силовит јуриш ништа није могло зауставити”⁴⁰, а „њихова лица била су обасјана сунцем и осмесима”⁴¹.

Рамене уз рамене са партизанима, у рату су се бориле и партизанке, болничарке, курири, тенкисти. „Девојка-јунак” се „привукла бункеру, убацила бомбу и својим грудима затворила отвор”⁴². Партизанка Анка, „возач тенка, показала је физичку издржљивост и борбену храброст”⁴³, Ирена Колесар, „од шеснаест година слабашиног изгледа, и с црвеним џемпером”, била је борац I батаљона XIII пролетерске бригаде”⁴⁴. У лик учитељице Мире Симић, партизанског курира, уткана је и прича о социјалној правди за коју су се партизани борили”⁴⁵. Мира је била „сиромашна, без оца, и у детињству је осетила много тешкоћа и неправде”⁴⁶. Болничарки Ивки се испунила жеља да, у партизанској болници на Вису, упозна врховног команданта и схвати „дубоку човечност друга Тита и љубав његову према борцима”⁴⁷.

Партизански покрет помагали су омладинци, илегалци и Скојејвци. Из илегалне штампариие је, „као из кошнице, летело хиљаде револуционарних летака не само по Београду, него и по целој Србији”⁴⁸, док се омладинска десетина борила против усташа у Прњавору 1942. године⁴⁹. Скојејвка Нада, „плава девојка, плавих очију, најлепша девојка у гимназији, са друговима је ишла у акције”⁵⁰, а ученице гимназије

39 Нада Ротовић, „Светлосни сигнали ослобођења града”, Ibid, 49.

40 Радивојевић, Бомбаши на Сремском фронту”, 26.

41 Нада Ротовић, „Сусрет с Русима”, 93.

42 Слободан Патић, „Девојка-јунак”, у *Сећање на славне дане*, 57.

43 Јанко Вујновић, „Партизанка Анка-возач тенка”, у *Поносни смо што смо ваша деца*, 36 .

44 Зоран Костић, „Девојка с црвеним џемпером”, Ibid, 23.

45 Драгана Ђорђевић, „Мира Симић”, у *Сећање на славне дане*, 38.

46 Ibid.

47 Жувела, „Сусрет са другом Титом”, у *Сећање на славне дане*, 53–54.

48 Србољуб Мирковић, „Скривена штампарииа”, у *Поносни смо што смо ваша деца*, 84.

49 Драгица Вујасиновић, „Прва стража”, Ibid, 16.

50 Горан Беоковић, „Акција ’Новине’”, Ibid, 51.

у Љубљани бојкотовале су наставу на италијанском језику⁵¹. Београдски омладинци омогућили су „ослобођење друга Леке”⁵² из затворске болнице.

Приче и о „младој војсци Титовој”⁵³ остављале су посебно јак утисак код ових основаца. Осамнаестогодишњи командант Ивица Блашковић, „веома храбар”, „неустрашив”, „увек је усправљен”, који се „никада се није сагињао нити скривао у заклон”, и лично се „излагао смрти која је вребала са свих страна”, али је „мајсторски управљао четом” и „чувао животе својих другова”⁵⁴, оличење је херојства партизанског омладинца, чије би врлине требало да следе и ученици у слободи. По узрасту, ученицима су били блиски и дечаци, партизански бораци, погинули у борби за ослобођење Југославије, попут браће Мирковић из Каменице: „Мика је имао петнаест година, а Ђорђе шеснаест... Мика је био још скоро дечак, и постао је курир. Ђорђе је постао митраљезац”⁵⁵.

Приче о неустрашивим партизанским бомбашима, које су слушале генерације југословенских ђака до краја 80-их година XX века, забележене су и у овим дечијим радовима. Бомбашаи су „презирали смрт”, и „нису се бојали непријатеља”, они су „гинули и извршавали задатке”⁵⁶. Легенде о младим борцима који су на „најлукавији и највештији начин” рушили непријатељске мостове⁵⁷ и утврђења, преносили су и ученици београдских основних школа, заједно са сећањима на партизанске курире, који су, „брзи, храбри и покретни” и „никад уморни”⁵⁸, попут седамнаестогодишњег Димњичара из Горског Котара. Он „лаке задатке уопште није примао”⁵⁹. Поистовећивање са вршњацима погинулим у рату назире се у запису ученице Мајде Бење о погибији дванаестогодишњег Мирка Вутриновића:

51 Стритар, „Успомене на 1941. годину у Љубљани”, 87–89.

52 Поповић, „Ослобођење друга Леке”, 5.

53 Иван Стипанчић, „Храброст младог командира”, Ibid, 41.

54 Ibid, 41–42.

55 Драгица Вујасиновић, „Исповест на каменичком гробљу”, у *Поносни смо што смо ваша деца*, 81.

56 Елеонора Јовановић, „Побегао сам од смрти...”, Ibid, 27.

57 Гордана Сремчев, „Мост је заузет”, Ibid, 27–28.

58 Комнен Шошкић, „Борба за Црни врх”, Ibid, 76.

59 Драган Јовановић, „Мали Милан”, Ibid, 9.

„Ниједног грча није било на његовом лицу. Изгледао је мирно, као да је желео да каже: 'Видите да и ми, пионири, можемо бити добри и храбри борци!'. Био је наш вршњак, храбри мали пионир Мирко Вугриновић из села Дубранец, код Загреба"⁶⁰.

Ужасан је рат и још ужаснији Немац⁶¹

Немачки војници, описани у ученичким радовима, били су сушта супротност партизанима и њиховој херојској борби. Они су „зликовци”, „наши непријатељи"⁶² и „разбеснела руља дивљих звери"⁶³. Немци су „палили” и „пљачкали наша села и градове” и „убијали наше најбоље људе”, казивао је сељак из Гроцке, Павле Богатинчевић док се присећао „Крагујевца, Краљева"⁶⁴ и „сина-јединца кога су одвели у логор у далеку Норвешку”. Немци су окрутни и према непријатељу и према својим рањеницима. Заробљену партизанку су „ударали кундацима”, „шутирали ногама” и „дражили псе да је уједају"⁶⁵, а после битке, „у бегству оставили за собом сто и тридесет мртвих и рањених"⁶⁶ својих војника. Ученици су исмевали кукавичлук и војничку спремност немачких војника у борби против партизана: „Дунав је носио лешеве Хитлерових 'јунака' који су у страху бежали, и у Дунаву се давили"⁶⁷, „казнена експедиција од неколико стотина Немаца, као и обично, није успела ни да види, а камоли да казни партизане"⁶⁸. Срећан што га нису ухапсили због крађе алата, дечак Микач је закључио да „Немци нису дошли, јер вероватно нису имали времена пошто су морали да беже испред партизана"⁶⁹.

60 Стритар, „Успомене на 1941. годину у Љубљани”, 87.

61 Ђорђе Марић, „Рука на дрвету”, Ibid, 9.

62 Драгана Дерговић, „Векна хлеба није то увек...”, Ibid, 85.

63 Банда, „Љубин гроб”, 33.

64 Николајевић, „Такви смо ми Срби”, 17–19.

65 Томашевић, „Осветићу чика Перу”, у *Сећање на славне дане*, 67.

66 Олга Марковић, „Борба на Јавору првог маја 1943. године”, у *Поносни смо што смо ваша деца*, 20.

67 Николајевић, „Такви смо ми Срби”, Ibid, 17–19.

68 Марковић, „Борба на Јавору првог маја 1943. године”, Ibid, 20.

69 Гордана Микач, „Крађа”, у *Сећање на славне дане*, 64.

Немцима у борби против партизана помажу жандарми из „окупаторске жандармеријске станице”⁷⁰, „ушташки зликовци”⁷¹ и „брадати четници крвљу опијени”⁷². Иако их предводи „врло суров”⁷³ војвода, четници су лоши борци: „пет партизана” ухватило је целу „четничку јединицу”⁷⁴. Наслеђена реторика из послератних судских процеса „против окупатора и његових помагача” јасно се читавала и у радовима основаца.

*Кад погине друг, знаш да је погинуо борећи се са пушком у руци, а ова деца и ове жене – коме су они скривили да овако трагично заврше свој живот*⁷⁵

И поред чињенице да су, у обе публикације, најмање заступљени текстови о „злочину над незаштићеним”⁷⁶, о страдању цивилног, неборачког становништва на кућном прагу, збеговима⁷⁷ или логорима, они су најупечатљивији. Ученици су забележили потресне сцене из разрушеног Београда 6. апила 1941. године, немачке, четничке и злочине усташа у Независној Држави Хрватској. „Пре неколико часова били су то људи, а сада лешеви”⁷⁸, записано је после покоља у босанском селу Јасенак.

70 Макивић, „Подвиг партизана у селу Богатић, 78.

71 Владимир Ђургуз, „Минирање пруге”, у *Сећање на славне дане*, 17.

72 Дубравка Терзић, „Херојство полумртвих”, *Ibid*, 19–20.

73 Банда, „Љубин говор”, 33.

74 Лазаревић, „Борба за Крагујевац”, 59: „Око седам сати на мене и мог друга који је са мном био у заседи, наишао је један човек свеже обријан, белог лица. Знали смо одмах да је четник који се обријао. Ми смо га ухватили, а касније када се утврдило да је он био убица, стрељан је.” Видети: Мирослав Јосимовић, „Пет партизана хвата четничку јединицу”, у *Поносни смо што смо ваша деца*, 33.

75 Игор Марић, „Детаљ из IV офанзиве”, *Ibid*, 36–37.

76 Јадранка Шнајдер, „Злочин над незаштићеним”, у *Сећање на славне дане*, 34.

77 Игор Марић, „Детаљ из IV офанзиве”, у *Ibid*, 36–37. : „Најстрашнији приказ био је када је видела мртву жену и њено дете, које не схватајући шта се догодило, тура ручицу у хладна њедра мајци и тражи да сиса.”

78 Шнајдер, „Злочин над незаштићеним”, 34.

Жртве нису биле узалудне и злочинце је убрзо стигла заслужена казна. Попут митског јунака из народне књижевности⁷⁹, појављује се партизан, „пилот осветник” који напада Немце и усташе митраљезима, топовима и бомбама уз речи: „Ево вам за дар бомбе због мог порушеног села и моје запаљене куће”, затим „Ово вам шаљем за нашу нејаку побијену децу, међу којима су мој брат и сестрица”, онда „То вам је за наше побијене мајке, међу којима је и моја” и на крају: „Ево вам награда за нашу опустошену, порушену и опљачкану домовину, проклети фашисти!”⁸⁰.

За овог партизана, домовина је била изнад свега!

Закључак

Промена државног уређења и стварање југословенске државе на тековинама Народноослободилачке борбе и социјалистичке револуције условило је и промене у образовној политици нове државе. Извршена је ревизија наставних планова, програма и уџбеника коришћених у Краљевини Југославији и прилагођавање наставних предмета и градива просветним циљевима социјалистичке Југославије. Радикално је промењен план и програм за предмет историја. Наставници су се суочили са проблемом недостатка нових уџбеника и приручника, услед нових тумачења историјских догађаја пре 1941. године и предавања о савременим догађајима, јер историја Југославије у Другом светском рату

79 Миљуш, „Пилот осветник”, 38: „Да, он је био прави осветник. Имао се зашта и светити непријатељу. Волео је он своју домовину. Свој напаћени народ, своје родно село, све своје комшије и своју родбину, све своје миле и драге. Пре најезде фашиста у нашу земљу он није могао да замисли убијање људи, жена и деце. А после доласка усташа, Немаца, Италијана и четника, видео је он свакаква зла. Два пута је побегао испред усташког ножа, а једном испод четничке каме. Немци су му изрешетали тело, чамио је рањен под њиховом стражом у логору. И Италијани су га потерали у ропство, али им је побегао. Гледао је све патње свога народа у Хрватској, у Србији, Босни и Херцеговини. Видео је да фашисти нису људи и да их треба истребити као скотове. Зато је постао прави осветник у рату”.

80 Ibid, 37.

још није била написана. Просветно законодавство је инсистирало на чувању сећања на партизански покрет и револуцију, а историја, као наставни предмет, постала је моћно пропагандно средство за ширење комунистичке идеологије у школама, што је видљиво и у школским листовима које смо анализирали.

Сећања родитеља, рођака и познаника, учесника Другог светског рата, забележили су ученици виших разреда основне школе, рођени између 1948. и 1956. године, непосредно по ослобођењу Југославије. Наслови публикација у којима су радови објављени, *Сећање на славне дане* и *Поносни смо што смо ваша деца*, у потпуности одговарају духу југословенског друштва 60-их година XX века. Намењени да се користе у редовној настави историје и ваннаставним активностима ученика, објављени радови приказују читаву галерију ликова, хероја и антихероја, ослободилаца и окупатора. Иако, на први поглед, делује да су текстови штампани без унапред утврђеног плана, анализом текстова уочава се намера приређивача да буду заступљени догађаји и личности из свих југословенских република, значајне битке, велики немачки ратни злочини у Београду, Крагујевцу и Краљеву – теме које су половином XX века потврдиле своје место у савременој југословенској историографији. Текстови о Ирени Колесар, чувеној „Славици” из истоименог филма и куриру Димњичару из Горског Котара, описаном у књизи народног хероја и тадашњег високог партијског функционера Вељка Ковачевића, као и о омладинцима који су из затворске болнице спасили „друга Леку”, народног хероја и те, 1964. године, потпредседника СФРЈ и председника СУБНОР-а Југославије, о куририма и бомбашима, усмеравале су ученике основних школа да поштују и следе традиције народноослободилачке борбе и социјалистичке револуције. Малобројни су текстови о страдању цивилног, неборачког становништва на кућном прагу, у логорима и збеговима. Величале су се њихове жртве које нису биле узалудне. Њихови животи уграђени су у темеље нове југословенске државе, а њихову крв осветиће партизански хероји.

Са данашњег становишта, ови ученички радови представљају својеврстан вид меморијализације Другог светског

рата, значајан су историјски извор за истраживање локалне историје, али и битан извор за проучавање и сагледавање образовања и васпитања у социјалистичкој Југославији.

Извори и литература

- Банда, Миодраг. „Љубин гроб”. *Сећање на славне дане*. Приредили ученици ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 33. Београд: ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 1964.
- Барило, Андрија. „Партизан-мађионичар”. *Сећање на славне дане*. Приредили ученици ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 13. Београд: ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 1964.
- Беоковић, Горан. „Акција ’Новине’”. *Поносни смо што смо ваша деца*. Приредила историјска секција ОШ „Алекса Шантић”, 51. Београд: Основна школа „Алекса Шантић”, 1966.
- Бранковић, Војкан. „Записи из дневника мога оца”. *Сећање на славне дане*. Приредили ученици ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 55–56. Београд: ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 1964.
- Вујасиновић, Драгана. „Прва стража”. *Поносни смо што смо ваша деца*. Приредила историјска секција ОШ „Алекса Шантић”, 16. Београд: Основна школа „Алекса Шантић”, 1966.
- Вујасиновић, Драгица. „Исповест на каменичком гробљу”. *Поносни смо што смо ваша деца*. Приредила историјска секција ОШ „Алекса Шантић”, 81. Београд: Основна школа „Алекса Шантић”, 1966.
- Вујновић, Јанко. „Партизанка Анка-возач тенка”. *Поносни смо што смо ваша деца*. Приредила историјска секција ОШ „Алекса Шантић”, 36. Београд: Основна школа „Алекса Шантић”, 1966.
- Вујновић, Јанко. „Сукоб партизана и четника у Лици 1941. године”. *Поносни смо што смо ваша деца*. Приредила историјска секција ОШ „Алекса Шантић”, 92. Београд: Основна школа „Алекса Шантић”, 1966.
- Дерговић, Драгана. „Векна хлеба није то увек...”. *Поносни смо што смо ваша деца*. Приредила историјска секција ОШ „Алекса Шантић”, 85. Београд: Основна школа „Алекса Шантић”, 1966.
- Докнић, Бранка. *Културна политика Југославије 1946–1963*. Београд: Службени гласник, 2013.
- Ђорђевић, Драгана. „Мира Симић”. *Сећање на славне дане*. Приредили ученици ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 38. Београд: ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 1964.

- Жувела, Злата. „Сусрет с другом Титом”. *Сећање на славне дане*. Приредили ученици ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 53–54. Београд: ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 1964.
- Иванчић, Ксенија. „Тифусари”. *Сећање на славне дане*. Приредили ученици ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 29. Београд: ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 1964.
- Исић, Ениса. „Број 89136”. *Сећање на славне дане*. Приредили ученици ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 9. Београд: ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 1964.
- Јевтовић, Алексије. „Уместо предговора”. *Поносни смо што смо ваша деца*. Приредила историјска секција ОШ „Алекса Шантић”, 6. Београд: Основна школа „Алекса Шантић”, 1966.
- Јовановић, Драган. „Мали Милан”. *Поносни смо што смо ваша деца*. Приредила историјска секција ОШ „Алекса Шантић”, 8–9. Београд: Основна школа „Алекса Шантић”, 1966.
- Јовановић, Елеонора. „Побегао сам од смрти...”. *Поносни смо што смо ваша деца*. Приредила историјска секција ОШ „Алекса Шантић”, 70. Београд: Основна школа „Алекса Шантић”, 1966.
- Јосимовић, Мирослав. „Пет партизана хвата четничку јединицу”. *Поносни смо што смо ваша деца*. Приредила историјска секција ОШ „Алекса Шантић”, 33. Београд: Основна школа „Алекса Шантић”, 1966.
- Кољанин, Драгица. *Израђивање идентитета. Историја Југославије у уџбеницима за основне школе у Србији 1929–1952*. Нови Сад: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, 2013.
- Коренић, Милица. „Моја ујна”. *Сећање на славне дане*. Приредили ученици ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 71. Београд: ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 1964.
- Костић, Зоран. „Девојка с црвеним џемпером”. *Поносни смо што смо ваша деца*. Приредила историјска секција ОШ „Алекса Шантић”, 23. Београд: Основна школа „Алекса Шантић”, 1966.
- Лазаревић, Мирјана. „Борба за Крагујевац”. *Сећање на славне дане*. Приредили ученици ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 59. Београд: ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 1964.
- Макивић, Душица. „Подвиг партизана у селу Богатић”. *Поносни смо што смо ваша деца*. Приредила историјска секција ОШ „Алекса Шантић”, 78. Београд: Основна школа „Алекса Шантић”, 1966.
- Марић, Ђорђе. „Рука на дрвету”. *Поносни смо што смо ваша деца*. Приредила историјска секција ОШ „Алекса Шантић”, 8–9. Београд: Основна школа „Алекса Шантић”, 1966.

- Марић, Игор. „Детаљ из IV офанзиве”. *Сећање на славне дане*. Приредили Ученици ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 36–37. Београд: ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 1964.
- Марковић, Олга. „Борба на Јавору првог маја 1943. године”. *Поносни смо што смо ваша деца*. Приредила историјска секција ОШ „Алекса Шантић”, 20. Београд: Основна школа „Алекса Шантић”, 1966.
- Микач, Гордана. „Крађа”. *Сећање на славне дане*. Приредили ученици ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 64. Београд: ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 1964.
- Миљуш, Момчило. „Пилот осветник”. *Поносни смо што смо ваша деца*. Приредила историјска секција ОШ „Алекса Шантић”, 37. Београд: Основна школа „Алекса Шантић”, 1966.
- Миљуш, Момчило. „Пилот осветник”. *Поносни смо што смо ваша деца*. Приредила историјска секција ОШ „Алекса Шантић”, 37. Београд: Основна школа „Алекса Шантић”, 1966.
- Мирковић, Србољуб. „Скривена штампарија”. *Поносни смо што смо ваша деца*. Приредила историјска секција ОШ „Алекса Шантић”, 84. Београд: Основна школа „Алекса Шантић”, 1966.
- Николајевић, Александар. „Такви смо ми Срби...”. *Поносни смо што смо ваша деца*. Приредила историјска секција ОШ „Алекса Шантић”, 17. Београд: Основна школа „Алекса Шантић”, 1966.
- Николић, Коста. *Једна изгубљена историја-Србија у 20. Веку*. Београд: Службени гласник, 2016.
- ОШ „Прељина”. „Развој школства у Србији после Другог светског рата”. ОШ „Прељина”. <http://www.osnovnaskolapreljina.org.rs/2012-02-24-20-37-21/2012-02-26-17-39-26/24-posle-drugog-svetskog-rata.html> (преузето 16.4.2020).
- Пол, Ирена. „Незаборавни дани”. *Сећање на славне дане*. Приредили ученици ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 61–63. Београд: ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 1964.
- Поповић, Никола. „Ослобођење друга Леке”. *Сећање на славне дане*. Приредили ученици ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 5. Београд: ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 1964.
- Радивојевић, Миленко. „Бомбаши на Сремском фронту”. *Поносни смо што смо ваша деца*. Приредила историјска секција ОШ „Алекса Шантић”, 26. Београд: Основна школа „Алекса Шантић”, 1966.
- Ротовић, Нада. „Светлосни сигнали ослобођења града”. *Поносни смо што смо ваша деца*. Приредила историјска секција ОШ „Алекса Шантић”, 49. Београд: Основна школа „Алекса Шантић”, 1966.

- Савић, Дарко.Б. „Стари пиштољ”. *Сећање на славне дане*. Приредили ученици ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 7. Београд: ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 1964.
- Слободан Пагић, „Девојка-јунак”. *Сећање на славне дане*. Приредили ученици ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 57. Београд: ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 1964.
- Сремчев, Гордана. „Мост је заузет”. *Поносни смо што смо ваша деца*. Приредила историјска секција ОШ „Алекса Шантић”, 27–28. Београд: Основна школа „Алекса Шантић”, 1966.
- Стипанчић, Иван. „Храброст младог командира”. *Сећање на славне дане*. Приредили ученици ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 91–92. Београд: ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 1964.
- Стритар, Андреј. „Успомене на 1941. годину у Љубљани”. *Поносни смо што смо ваша деца*. Приредила историјска секција ОШ „Алекса Шантић”, 87–89. Београд: Основна школа „Алекса Шантић”, 1966.
- Терзић, Дубравка. „Херојство полумртвих”. *Сећање на славне дане*. Приредили ученици ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 20. Београд: ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 1964.
- Томашевић, Бисерка. „Осветићу чича Перу”. *Сећање на славне дане*. Приредили ученици ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 66. Београд: ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 1964.
- Трпинац, Душан. „Ана Јегорова”. *Сећање на славне дане*. Приредили ученици ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 73. Београд: ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 1964.
- Ђургуз, Владимир. „Минирање пруге”. *Поносни смо што смо ваша деца*. Приредила историјска секција ОШ „Алекса Шантић”, 16–17. Београд: Основна школа „Алекса Шантић”, 1966.
- Чанчаревић, Маја. „Као у казану”. *Сећање на славне дане*. Приредили Ученици ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 44. Београд: ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 1964.
- Џунић, Вера. „Моје кумче Џемил”. *Поносни смо што смо ваша деца*. Приредила историјска секција ОШ „Алекса Шантић”, 32. Београд: Основна школа „Алекса Шантић”, 1966.
- Шкарка, Бранислав. „Бомбардовање заробљеничког логора у Оснабрику”. *Поносни смо што смо ваша деца*. Приредила историјска секција ОШ „Алекса Шантић”, 11. Београд: Основна школа „Алекса Шантић”, 1966.
- Шнајдер, Јадранка. „Злочин над незаштићеним”. *Сећање на славне дане*. Приредили ученици ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 34. Београд: ОШ „Слободан Принцип-Сељо”, 1964.

Шошкић, Комнен. „Борба за Црни врх”. *Поносни смо што смо ваша деца*. Приредила историјска секција ОШ „Алекса Шантић”, 76. Београд: Основна школа „Алекса Шантић”, 1966.

БИБЛИОГРАФИЈА
/
BIBLIOGRAPHY

Гордана Станчић
Андрићев институт
Вишеград
gordana.nedeljkov06@gmail.com

УДК 014.3:82ЛИК"2015/2020"
<https://doi.org/10.7251/ЛИК2111123S>
Прегледни научни чланак

БИБЛИОГРАФИЈА ЧАСОПИСА ЛИК ОДЈЕЉЕЊА ЗА
КЊИЖЕВНОСТ АНДРИЋЕВОГ ИНСТИТУТА
ЗА ПЕРИОД ОД 2015. ДО 2020. ГОДИНЕ

Рад представља библиографију часописа *ЛИК: часопис за књижевност, језик и културу* Одјељења за књижевност Андрићевог института у Вишеграду за период од 2015. до 2020. године. Библиографију чине 114 библиографских јединица и 4 регистра.

Кључне речи: Андрићев институт, библиографија, *ЛИК: часопис за књижевност, језик и културу*.

Увод

Одјељење за књижевност Андрићевог института покренуло је 2015. године научни часопис *ЛИК: часопис за књижевност, језик и културу* са циљем да представља најсавременија теоретска, историјска и примењена истраживања о књижевности, језику и култури, који од тада излази у континуитету. Главни и одговорни уредник је Емир Кустурица, а уредник проф. др Александра Вранеш. ISSN часописа ЛИК је 2303-8640, а УДК 82.

За првих 6 година постојања часописа објављено је 10 бројева, за које је и урађена библиографија.

Приликом израде библиографије коришћен је метод *de visu*, базе података COBISS+ и DOI база Филолошког факултета у Београду. Библиографија се састоји из 114 библиографских јединица и 4 регистра: ауторског, регистра наслова, регистра према годишту часописа и регистра према

рубрикама. Библиографске јединице разврстане су азбучно према презимену аутора. Ауторски регистар дат је према презимену аутора; за страна имена извршена је транскрипција а етимолошки облик дат је у загради. У регистру наслова пописани су најпре азбучно наслови на ћириличном писму, а потом абecedно наслови написани на латиници, без обзира на језик. Дат је и попис чланака према годишту и броју часописа. На самом крају дат је регистар према рубрикама часописа.

1.

АБРАМОВИЋ, Милица

Postmodernizam u romanu *Mambo Džambo* Išmaela Rida / Milica Abramović // God. 3, br. 4 (2017), str. 57-73.

2.

АВРАМОВ, Сергеј

Семантика пословица са етнонимом Турчин / Сергеј Т. Аврамов // Год. 6, бр. 10 (2020), стр. 91-106.

3.

АЛЕКСАНДРОВИЋ, Марија

Симбол змије у усменом стваралаштву Рома / Марија Александровић // Год. 2, бр. 2 (2016), стр. 139-148.

4.

АНЂУШИЋ, Сандра

Jezik i naracija u delu Džona Barta *Izgubljen u kući smeha* / Sandra Anđušić // God. 3, br. 4 (2017), str. 75-91.

5.

АПЕЛ српских студената независним универзитетима целог света / с француског Милена Јовановић // Год. 1, бр. 1 (2015), стр. 287-298.

6.

АРУСТАМОВА, Ана

„Новая Америка” в творчестве А. Блока и А. Ладинского / Анна Арустамова // Год. 1, бр. 1 (2015), стр. 95-106.

7.

БЕЋКОВИЋ, Матија

Бранков круг / Матија Бећковић // Год. 1, бр. 1 (2015),
стр. 15-18.

8.

БЕЋКОВИЋ, Матија

Говор Матије Бећковића поводом доделе награде
Андрићевог института / Матија Бећковић // Год. 2, бр. 2
(2016), стр. 29-30.

9.

ВАСИЉКИНА, Марина Михајловна

Семантика и функција сравнений в повести Стевана Сремца
Зона Замфирова / Марина Михайловна Васиљкина, Екатерина
Ивановна Якушкина // Год. 2, бр. 2 (2016), стр. 131-137.

10.

ВЕРАЛДИ, Роберто

Cultura híbrida y redes sociales reflexiones sobre las
generaciones en los social networks hoy / Roberto Veraldi, Gaia
Moretti // God. 1, br. 1 (2015), str. 141-156.

11.

ВЕСЕЛИНОВИЋ, Срђан

Улога рабина из перспективе Османског царства /
Срђан Веселиновић // Год. 6, бр. 9 (2020), стр. 151-163.

12.

ВРАНЕШ, Александра

Библиотека Језик и књижевност. Београд: Филолошки
факултет, 2015. / Александра Вранеш // Год. 2, бр. 2 (2016),
стр. 265-268.

13.

ВРАНЕШ, Александра

Дигитална хуманистика / Александра Вранеш // Год. 1,
бр. 1 (2015), стр. 221-251.

14.

ВРАНЕШ, Александра

Студије библиотекарства и студије културе /
Александра Вранеш // Год. 3, бр. 4 (2017), стр. 187-195.

15.

ВРАНЕШ, Александра

Фотијев *Myriobiblon* – извориште библиографије /
Александра Вранеш. - Год. 2, бр. 3 (2016), стр. 39-44.

16.

ВУЛИЋ, Јована

Време и вечност у приповеци „Пут ка семену” Алеха
Карпентјера / Јована Вулић // Год. 4, бр. 6 (2018), стр. 63-82.

17.

ВУЧЕНИЋ, Маринко

Питања идеолошког ангажмана и природе
књижевности / Маринко М. Вучинић // Год. 2, бр. 3 (2016),
стр. 163-166.

18.

ДЕЛИЋ, Јован

Блиске приче са далеког истока / Јован Делић // Год. 4,
бр. 5 (2018), стр. 21-27.

19.

ДЕЛИЋ, Јован

Испод прадједове опаклије : о роману *Обитељ* Захара
Прилепина / Јован Делић // Год. 3, бр. 4 (2017), стр. 19-23.

20.

ДЕЛИЋ, Јован

Јавно читање тајне поште : читање писама Магији
Бећковићу од Хомера и Доментијана / Јован Делић // Год. 2,
бр. 2 (2016), стр. 17-22.

21.

ДЕЛИЋ, Јован

О Драгославу Михаиловићу лично, сувише лично /
Јован Делић // Год. 6, бр. 9 (2020), стр. 33-34

22.

ДЕЛИЋ, Јован

Огледање у архетипу / Јован Делић // Год. 2, бр. 2
(2016), стр. 23-26.

23.

ДЕЛИЋ, Јован

Паралела као критичка епифанија: о блискости
награђених писаца Гузељ Јахине и Драгослава Михаиловића
/ Јован Делић // Год. 6, бр. 9 (2020), стр. 23-24.

24.

ДЕЛИЋ, Јован

Писање као грађење разореног свијета – о роману *Деца
Волге (Дети мои)* Гузељ Јахине / Јован Делић // Год. 6, бр. 9
(2020), стр. 25-31.

25.

ДЕЛИЋ, Јован

Роман граничник: о роману *Кад су цветале тикве*
Драгослава Михаиловића / Јован Делић // Год. 6, бр. 9
(2020), стр. 35-37.

26.

ДЕЛИЋ, Јован

Чудо летње ноћи : уз драму Душана Ковачевића
Хипноза једне љубави / Јован Делић // Год. 3, бр. 4 (2017),
стр. 31-36.

27.

ДИЦКОВ, Весна

Наративна проза Хулија Кортасара / Весна З. Дицков //
Год. 1, бр. 1 (2015), стр. 107-117.

28.

ДОЈЧИНОВИЋ, Биљана

Дела ума: проза Џона Апдајка и роман *Субота* Ијана Макјуана / Биљана Дојчиновић // Год. 6, бр. 9 (2020), стр. 91-105.

29.

ДОЈЧИНОВИЋ, Урош

Централна регија Балкана - посебно жариште гитаре у Југоисточној Европи / Урош Дојчиновић // Год. 1, бр. 1 (2015), стр. 211-219.

30.

ДУЛАНОВИЋ, Владимир

Бити човек: последњи дани Иве Андрића (по мотивима Андрићевих и Кишових дела) / Владимир Дулановић, Никола Бјелић // Год. 5, бр. 7 (2019), стр. 125-149.

31.

ЂОРЂЕВИЋ, Бојан

Иво Андрић у Савету академија Федеративне народне републике Југославије / Бојан Ђорђевић // Год. 4, бр. 6 (2018), стр. 11-22.

32.

ЂОРЂЕВИЋ, Бојан

Кад су контрареволуционари призивали револуцију: културни дискурс дневног листа Прогрес (1920) / Бојан М. Ђорђевић // Год. 6, бр. 9 (2020), стр. 53-73.

33.

ЂОРЂЕВИЋ, Бојан

Чија се рука машила непријатељске браве: о „издаји” интелектуалаца у Првом светском рату / Бојан М. Ђорђевић // Год 4, бр. 5 (2018), стр. 55-81.

34.

ЂОРЂЕВИЋ, Бора

Говор Боре Ђорђевића приликом доделе награде Андрићевог института / Бора Ђорђевић // Год. 4, бр. 5 (2018), стр. 31.

35.

ЂУКИЋ, Зорана

Историјске и митолошке представе о вампирима у контексту популарне културе / Зорана Ђукић // Год. 4, бр. 6 (2018), стр. 133-149.

36.

ЕГАНОВИЋ, Фата

Скупов тезоро у соби Рајке Радаковић (дефеминизација лика Госпођице као Андрићев поетички поступак грађења жене-тврдице) / Фата Егановић // Год. 4, бр. 6 (2018), стр. 37-51.

37.

ЈАКОБСЕН, Пер

Иво Андрић / Пер Јакобсен // Год. 6, бр. 10 (2020), стр. 11-24.

38.

ЈАХИНА, Гузељ

[Без наслова] / Гузељ Јахина // Год. 6, бр. 9 (2020), стр. 45-46.

39.

ЈЕЛИЋ Мариоков, Милица

Истраживачки рад Аурела Штајна и Пол Пелиола: енглеска и француска колекција Дунхуанг рукописа / Милица Јелић Мариоков // Год. 2, бр. 3 (2016), стр. 125-141.

40.

ЈОВАНОВИЋ, Ивана

Вербатолошки и историјско-социолошки аспект проучавања етникума у Андрићевим делима / Ивана Јовановић // Год. 5, бр. 7 (2019), стр. 83-104.

41.

ЈОВАНОВИЋ, Ивана

Лингвистичке и вербатолошко-комуниколошке особености кратке новинске приче / Ивана Јовановић // Год. 3, бр. 4 (2017), стр. 113-150.

42.

ЈОВАНОВИЋ, Ивана

Неколике напомене о језичкој и стилској вредности презента / Ивана Јовановић // Год. 4, бр. 6 (2018), стр. 99-111.

43.

ЈОВАНОВИЋ, Миодраг

Александар Белић о Вуковим погледима на језик књижевника свога времена као путоказу стварања „београдског круга” / Миодраг Јовановић // Год. 4, бр. 5 (2018), стр. 119-130.

44.

ЈОВАНОВИЋ-Симић, Јелена

О „квалификативу” и „апсолутиву” са лингвистичког и „вербатолошког” гледишта / Јелена Р. Јовановић Симић // Год. 3, бр. 4 (2017), стр. 93-112.

45.

ЈУХАС-Георгиевска, Љиљана

Методије Солунски / Љиљана Јухас-Георгиевска // Год. 1, бр. 1 (2015), стр. 25-37.

46.

КАРАНОВИЋ, Огњен

Привилегијална политика цара Леополда I правни фундамент опстанка српског етноса у Хабзбуршкој монархији / Огњен Карановић // Год. 4, бр. 5 (2018), стр. 133-163.

47.

КЕЦМАНОВИЋ, Владимир

Говор Владимира Кеџмановића поводом доделе награде Андрићевог института / Владимир Кеџмановић // Год. 2, бр. 2 (2016), стр. 31-32.

48.

КОВАЧЕВИЋ, Душан

Говор Душана Ковачевића поводом доделе награде Андрићевог института / Душан Ковачевић // Год. 3, бр. 4 (2017), стр. 41-45.

49.

КОЉЕВИЋ, Светозар

Топићев реквијем патријархалној култури / Светозар Кољевић. - Напомене и библиографске референце уз текст // Год. 1, бр. 1 (2015), стр. 19-23.

50.

КОРИЋАНАЦ, Сања

Јунгијанска психоаналитичка школа у фолклористици: мотиви уробороса и Велике мајке / Сања Корићанац // Год. 5, бр. 8 (2019), стр. 27-51.

51.

КОРИЋАНАЦ, Сања

Социолингвистичке одлике наслова америчких рекламних интернет билтена / Сања Корићанац // Год 5, бр. 7 (2019), стр. 105-121.

52.

КОСТИЋ, Владимир

Реч о Ђопићу / Владимир Костић // Год. 1, бр. 1 (2015), стр. 11-13.

53.

КУСТУРИЦА, Емир

[Без наслова] / Емир Кустурица // Год. 6, бр. 9 (2020), стр. 21-22.

54.

МАЛЧИЋ, Дејан

Italija, Rim i i dekadencija u filmovima „La dolce vita” i „La grande bellezza” – sličnosti i razlike / Dejan Malčić // God. 4, br. 5 (2018), str. 105-116.

55.

МАРКОВИЋ, Љиљана

Вежа између језика и културе на примеру јапанске поезије / Љиљана Марковић // Год. 1, бр. 1 (2015), стр. 157-167.

56.

МАЦУРА, Сања

У Симанином вјековном кругу / Сања Ђ. Мацура // Год. 2, бр. 2 (2016), стр. 35-50.

57.

МЕЏИДОВА, Лала Чингиз

Чингиз Абдулајев као утемељивач политичког детективског романа у Азербејдану / Лала Чингиз Меџидова // Год. 1, бр. 1 (2015), стр. 131-138.

58.

МИЛИВОЈЕВИЋ Петровић, Светлана

Да ли је Јапан црна рупа културе? Јапан као радикална другост – о преводивости култура / Светлана Миливојевић Петровић // Год. 5, бр. 8 (2019), стр. 11-26.

59.

МИЉКОВИЋ, Ема

Положај и статус Пећке патријаршије од пада
Деспотовине Србије под османску власт до краја 16. века /
Ема Миљковић // Год. 5, бр. 7 (2019), стр. 51-60.

60.

МИНИЋ, Бојан

Одабрани фоностилистички поступци Борислава
Пекића / Бојан Минић // Год. 6, бр. 10 (2020), стр. 157-175.

61.

МИТРИЋ, Маријана

У трагању за изгубљеним градом / Маријана Г. Митрић
// Год. 2, бр. 3 (2016), стр. 157-161.

62.

МИТРОВИЋ, Анђелка

Настава арапског језика и књижевности на
јужнословенским просторима / Анђелка Н. Митровић // Год
6, бр. 9 (2020), стр. 109-134.

63.

МИТРОВИЋ, Борјан

Усмена проза и стваралаштво Ђорђа Сладоја / Борјан
Митровић // Год. 2, бр. 2 (2016), стр. 117-130.

64.

МИТРОВИЋ, Данијела

Поверљиви документи о културној сарадњи ФНРЈ са
Великом Британијом / Данијела Митровић // Год. 6, бр. 10
(2020), стр. 179-196.

65.

МИХАИЛОВИЋ, Драгослав

[Без наслова] / Драгослав Михаиловић // Год. 6, бр. 9
(2020), стр. 47-49.

66.

МИШИЋ, Данијела

Улога школске библиотеке у развоју језичког израза енглеског језика / Данијела Мишић // Год. 2, бр. 2 (2016), стр. 149-160.

67.

НЕДЕЉКОВ, Гордана

Место и улога библиотека у управљању знањем / Гордана Недељков // Год. 3, бр. 4 (2017), стр. 175-184.

68.

НЕДИЋ, Марко

Трајан значај критичке речи Николаја Тимченка / Марко Недић // Год. 2, бр. 3 (2016), стр. 149-155.

69.

НЕЈЧЕВ, Светлана

Данилов ученик – елементи композиционе структуре архиепископског и владарских житија / Светлана Нејчев // Год. 2, бр. 2 (2016), стр. 51-116.

70.

НЕНИН, Миливој

Одломци о Каћанском / Миливој Ненин // Год. 1, бр. 1 (2015), стр. 195-209.

71.

НЕНИН, Миливој

Са обе стране награде / Миливој Ненин // Год. 2, бр. 3 (2016), стр. 145-148.

72.

НЕНИН, Миливој

Химна животу *SIDI ABDALLAH Ратни дневник Миодрaга В. Петровића*, приредила Александра Вранеш, Андрићев институт, Вишеград 2015. / Миливој Ненин // Год. 2, бр. 2 (2016), стр. 255-257.

73.

НИКОЛИЋ, Александра

Књига као комплексно наслеђе – изазови конзервације / Александра Николић // Год. 1, бр. 1 (2015), стр. 253-270.

74.

НИКЧЕВИЋ, Желидраг

Захар Прилепин – добитник Андрићеве награде : он је дошао из Русије / Желидраг Никчевић // Год. 3, бр. 4 (2017), стр. 25-28.

75.

НИКЧЕВИЋ, Желидраг

Над хладном блиставом реком / Желидраг Никчевић // Год. 6, бр. 9 (2020), стр. 39-42.

76.

НОГО, Рајко Петров

Реч захвалности Рајка Петрова Нога приликом доделе „Велике награде Иво Андрић” / Рајко Петров Ного // Год. 5, бр. 7 (2019), стр. 27-36.

77.

ПАЈИЋ, Биљана

Аудио-визуелно превођење и цензура / Биљана Пајић // Год. 3, бр. 4 (2017), стр. 165-174.

78.

ПАУНОВИЋ, Александра

У лирском премеру сна и јаве: „Шта сањам и шта ми се догађа” Иве Андрића / Александра Пауновић // Год. 6, бр. 10 (2020), стр. 25-49.

79.

ПЕЈЧИЋ, Јован

Начела науке о књижевности / Јован Пејчић // Год. 3, бр. 4 (2017), стр. 49-52.

80.

ПЕЈЧИЋ, Јован

The Principles of Literary Science / Jovan Pejčić ;
translation by Tijana Popović // Год. 3, бр. 4 (2017), стр. 53-56.

81.

ПЕТРОВИЋ, Александар

О потрази за Индијом и о америчком сну / Александар
Петровић // Год. 1, бр. 1 (2015), стр. 169-194.

82.

ПЕТРОВИЋ, Горан

Говор Горана Петровића приликом доделе „Велике
награде Иво Андрић” / Горан Петровић // Год. 5, бр. 7
(2019), стр. 21-25.

83.

ПЈЕЊОНЖЕК, Марек

Język ojczysty jako software: polityka językowa i technologia
/ Marek Pieniążek // Год. 3, бр. 4 (2017), стр. 153-164.

84.

ПОЛОВИНА, Весна

Језичка наративна и аргументативна обележја у тексту
„Јазавац пред судом” П. Кочића / Весна Половина // Год. 4,
бр. 6 (2018), стр. 85-97.

85.

ПРЖУЉ, Жељка

Роман као „Успомена којом се заборавља вријеме” /
Жељка Пржуљ // Год. 2, бр. 2 (2016), стр. 259-264.

86.

ПРИЛЕПИН, Захар

Говор Захара Прилепина поводом доделе награде
Андрићевог института / Захар Прилепин ; превела Радмила
Мечанин // Год. 3, бр. 4 (2017), стр. 39-40.

87.

РАДУЛОВИЋ, Немања

Analogical Thinking and Fairy Tale Patterns – Towards Possible and History of a Formulaic Image / Nemanja Radulović // Год. 1, бр. 1 (2015), стр. 119-129.

88.

РАНЂЕЛОВИЋ, Јелена

Николај Тимченко о Иви Андрићу / Јелена Ранђеловић // Год. 2, бр. 3 (2016), стр. 27-37.

89.

РЕМЊОВА, Марина Леонтјевна

Старославјански јазык и его происхождение / Марина Л. Ремнёва // Год. 1, бр. 1 (2015), стр. 39-63.

90.

САБО, Бојана

Л. Толстој у емигрантском часопису „Руски архив” (1928–1937) / Бојана Сабо // Год. 4, бр. 6 (2018), стр. 53-62.

91.

САВИН, Јован

Нови романтизам као део британског друштва у првим годинама девете деценије двадесетог века и југословенски музички Нови талас као одјек западне популарне културе на Балкану / Јован Савин // Год. 5, бр. 8 (2019), стр. 55-70.

92.

САВИН, Јован

Посткатастрофично стање и обнова цивилизације: у одабраним научнофантастичним делима (ентропија и утопијски импулс) / Јован Савин // Год. 5, бр. 7 (2019), стр. 61-80.

93.

САВИЋ, Александра

Језик и дигиталне технологије у Републици Српској / Александра Савић // Год. 5, бр. 8 (2019), стр. 73-85.

94.

САМАРЏИЈА, Татјана

English, French and Serbian translations of biblical phrasemes with beten, meeh and rechem / Tatjana Samardžija // God. 6, br. 10 (2020), str. 51-90.

95.

СИМИЋ, Радоје

Вид и/или аспект – лексичкосемантичка(/е) и/или обличкосемантичка(/е) категорија(/е)? / Радоје Д. Симић // Год. 2, бр. 3 (2016), стр. 45-96.

96.

СМИТ, ЕНДРЈУ Ј. М.

Information Privacy in the Realm of Genealogical Research / Andrew J. M. Smith // God. 6, br. 9 (2020), str. 137-149.

97.

СОФРОНИЈЕВИЋ, Адам

Linked data, Research data и промене у високошколским библиотекама: сарадња са библиотекама развијених земаља у циљу унапређења комуникационе, медијске и информационе писмености у новом курикулуму за библиотекарe / Адам Софронијевић, Тамара Вученовић // Год. 1, бр. 1 (2015), стр. 299-315.

98.

СРЕЋКОВИЋ, Јована

Блуз музика као елемент популарне културе и одраз стања друштва Енглеске, почетком 21. века, у роману *Субота* Ијана Макјуана / Јована Срећковић // Год. 2, бр. 2 (2016), стр. 233-251.

99.

СТАМЕНКОВИЋ Рудић, Бојана

Трансхуманизам и аналитичка психологија / Бојана Стаменковић Рудић // Год. 4, бр. 5 (2018), стр. 165-198.

100.

СТАНЧИЋ, Гордана

Библиографија издања Андрићевог института од 2013. до 2019. године / Гордана Станчић // Год. 5, бр. 8 (2019), стр. 89-150.

101.

СТАНЧИЋ, Гордана

Културна манифестација „Липарске вечери – Ђурини дани” – традиција дуга више од пола века / Гордана Станчић // Год. 4, бр. 6 (2018), стр. 115-132.

102.

СТОЈКОВИЋ, Милош

Од османских ћор-сокака до европских улица : културни напредак Ниша кроз урбанистички развој најужег градског језгра 1878–1945. године / Милош Стојковић // Год. 2, бр. 2 (2016), стр. 163-205.

103.

ТРИЧКОВИЋ, Дивна

Социолингвистички аспекти наставе основних образаца комуницирања на јапанском језику / Дивна Тричковић // Год. 1, бр. 1 (2015), стр. 271-285.

104.

ТРИФУНОВИЋ-Ђапин, Селена

Култура кроз призму теорија / Селена Трифуновић-Ђапин // Год. 2, бр. 3 (2016), стр. 99-123.

105.

ЂУПИЋ, Зорана

Основни језичко-стилски поступци у драми *Клаустрофобична комедија* Душана Ковачевића / Зорана Ђупић // Год. 6, бр. 10 (2020), стр. 135-155.

106.**ХУА, Ју**

Говор Ју Хуа приликом доделе награде Андрићевог института / Ју Хуа // Год. 4, бр. 5 (2018), стр. 33-36.

107.**ХУА, Ју**

Знам само шта значи бити човек / Ју Хуа ; с кинеског превела Ана М. Јовановић // Год. 5, бр. 7 (2019), стр. 39-50

108.**ЦВЕТКОВИЋ, Јелена**

Сликање љубавног односа у роману *Љубавник* Маргерит Дирас и у истоименој филмској адаптацији Жан-Жака Аноа / Јелена Цветковић // Год. 6, бр. 10 (2020), стр. 107-131.

109.**ЦРЊАНСКИ, Милош**

Прави песник не може умрети пре него што испуни своје ја, своју судбину ; Живот пролази као што пролеће пролази, као што птице пролазе, сасвим лепо / разговор са Милошем Црњанским ; разговор водио Јован Пејчић // Год. 2, бр. 3 (2016), стр. 11-25.

110.**ЧУДИЋ, Марко**

Теорија и критика превода у часопису *Nid* од 1972. до 1991. године / Марко Чудић // Год. 6, бр. 9 (2020), стр. 75-89.

111.**ШЕАТОВИЋ, Светлана**

Црњански на италијанском фронту у Великом рату / Светлана Шеатовић // Год. 4, бр. 6 (2018), стр. 23-35.

112.

ШЕШКЕН, Ала

„Мне на плечи кидается век-волкодав...“: Сербская биографическая проза начала XXI в / Ала Г. Шешкен // Год. 1, бр. 1 (2015), стр. 65-93.

113.

ШУБЕРТ, Габријела

Карневализација епског јунака „Пут Алије Ђерзелеза“ и „Краљевић Марко по други пут међу Србима“ / Gabriella Schubert // Год. 4, бр. 5 (2018), стр. 39-53.

114.

ШУКАЛО, Младен

Страност и менталитет у „Травничкој хроници“ Иве Андрића / Младен Шукало // Год. 4, бр. 5 (2018), стр. 83-103.

Ауторски регистар

Абрамовић, Милица 1

Аврамов, Сергеј 2

Александровић, Марија 3

Анђушић, Сандра 4

Арустамова, Ана (Арустамова, Анна) 6

Бећковић, Матија 7, 8

Бјелић, Никола 30

Васиљкина, Марина Михајловна (Васиљкина, Марина Михайловна) 9

Вералди, Роберто (Veraldi, Roberto) 10

Веселиновић, Срђан 11

Вранеш, Александра 12, 13, 14, 15

Вулић, Јована 16

Вученовић, Тамара 97

Вучинић, Маринко 17

Делић, Јован 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26

Дицков, Весна 27

Дојчиновић, Биљана 28

Дојчиновић, Урош 29

Дулановић, Владимир 30

Ђорђевић, Бојан 31, 32, 33

Ђорђевић, Бора 34

Ђукић, Зорана 35

Егановић, Фата 36

Јакобсен, Пер 37

Јакушкина, Екатерина Ивановна (Јакушкина, Екатерина Ивановна) 9

Јахина, Гузель 38

Јелић Мариоков, Милица 39

Јовановић, Ана 107

Јовановић, Ивана 40, 41, 42

Јовановић, Милена 5

Јовановић, Миодраг 43

Јовановић-Симић, Јелена 44

Јухас-Георгиевска, Љиљана 45

Карановић, Огњен 46

Кецмановић, Владимир 47

Ковачевић, Душан 48

Кољевић, Светозар 49

Корићанац, Сања 50, 51

Костић, Владимир 52

Кустурица, Емир 53

Малчић, Дејан 54

Марковић, Љиљана 55

Мацура, Сања 56

- Мечанин, Радмила 86
Мецидова, Лала Чингиз 57
Миливојевић Петровић, Светлана 58
Миљковић, Ема 59
Минић, Бојан 60
Митрић, Маријана 61
Митровић, Анђелка 62
Митровић, Борјан 63
Митровић, Данијела 64
Михаиловић, Драгослав 65
Мишић, Данијела 66
Морети, Гаја (Moretti, Gaia) 10
- Недељков, Гордана 67
Недић, Марко 68
Нејчев, Светлана 69
Ненин, Миливој 70, 71, 72
Николић, Александра 73
Никчевић, Желидраг 74, 75
Ного, Рајко Петров 76
- Пајић, Биљана 77
Пауновић, Александра 78
Пејчић, Јован 79, 80, 109
Петровић, Александар 81
Петровић, Горан 82
Пјењонжек, Марек (Pieniążek, Marek) 83
Половина, Весна 84
Поповић, Тијана 80
Пржуљ, Жељка 85
Прилепин, Захар 86
- Радуловић, Немања 87
Ранђеловић, Јелена 88
Ремњова, Марина Леонтјевна (Ремнёва, Марина Леонтьевна) 89

- Сабо, Бојана 90
Савин, Јован 91, 92
Савић, Александра 93
Самарџија, Татјана 94
Симић, Радоје 95
Смит, Ендрју Ј. М. (Smith, Andrew J. M.) 96
Софронијевић, Адам 97
Срећковић, Јована 98
Стаменковић Рудић, Бојана 99
Станчић, Гордана 100, 101
Стојковић, Милош 102
- Тричковић, Дивна 103
Трифунковић-Ђапин, Селена 104
- Ђупић, Зорана 105
- Хуа, Ју 106, 107
- Цветковић, Јелена 108
- Црњански, Милош 109
- Чудић, Марко 110
- Шеатовић, Светлана 111
Шешкен, Ала 112
Шуберт, Габријела (Schubert, Gabriella) 113
Шукало, Младен 114

Регистар наслова
(ћирилични)

- Александар Белић о Вуковим погледима на језик књижев-
ника свога времена као путоказу стварања „београдског
круга” 43

Апел српских студената независним универзитетима целог света 5

Аудио-визуелно превођење и цензура 77

Библиографија издања Андрићевог института од 2013. до 2019. године 100

Библиотека Језик и књижевност. Београд: Филолошки факултет, 2015. 12

Бити човек: последњи дани Иве Андрића (по мотивима Андрићевих и Кишових дела) 30

Блиске приче са далеког истока 18

Блуз музика као елемент популарне културе и одраз стања друштва Енглеске, почетком 21. века, у роману *Субота* Ијана Макјуана 98

Бранков круг 7

Веза између језика и културе на примеру јапанске поезије 55

Вербатолошки и историјско-социолошки аспект проучавања етникума у Андрићевим делима 40

Вид и/или аспект – лексичкосемантичка(/е) и/или обличко-семантичка(/е) категорија(/е)? 95

Време и вечност у приповеци „Пут ка семену” Алеха Карпентјера 16

Говор Боре Ђорђевића приликом доделе награде Андрићевог института 34

Говор Владимира Кецмановића поводом доделе награде Андрићевог института 47

Говор Горана Петровића приликом доделе „Велике награде Иво Андрић” 82

Говор Душана Ковачевића поводом доделе награде Андрићевог института 48

Говор Захара Прилепина поводом доделе награде Андрићевог института 86

Говор Ју Хуа приликом доделе награде Андрићевог института 106

Говор Матије Бећковића поводом доделе награде Андрићевог института 8

- Да ли је Јапан црна рупа културе? Јапан као радикална дру-
гост – о преводивости култура 58
- Данилов ученик – елементи композиционе структуре архие-
пископског и владарских житија 69
- Дела ума: проза Џона Апдајка и роман *Субота* Ијана Макју-
ана 28
- Дигитална хуманистика 13
- Захар Прилепин – добитник Андрићеве награде : он је дошао
из Русије 74
- Знам само шта значи бити човек 107
- Иво Андрић 37
- Иво Андрић у Савету академија Федеративне народне репу-
блике Југославије 31
- Испод прадједове опаклије : о роману *Обитељ* Захара При-
лепина 19
- Историјске и митолошке представе о вампирима у контексту
популарне културе 35
- Истраживачки рад Аурела Штајна и Пол Пелиола: енглеска и
француска колекција Дунхуанг рукописа 39
- Јавно читање тајне поште : читање писама Матији Бећковићу
од Хомера и Доментијана 20
- Језик и дигиталне технологије у Републици Српској 93
- Језичка наративна и аргументативна обележја у тексту „Јаза-
вац пред судом” П. Кочића 84
- Јунгијанска психоаналитичка школа у фолклористици:
мотиви уробороса и Велике мајке 50
- Кад су контрареволуционари призивали револуцију: кул-
турни дискурс дневног листа Прогрес (1920) 32
- Карневализација епског јунака „Пут Алије Ђерзелеза” и
„Краљевић Марко по други пут међу Србима” 113
- Књига као комплексно наслеђе – изазови конзервације 73
- Култура кроз призму теорија 104
- Културна манифестација „Липарске вечери – Ђурини дани”
– традиција дуга више од пола века 101

Лингвистичке и вербатолошко-комуниколошке особености
кратке новинске приче 41

Linked data, Research data и промене у високошколским
библиотекама: сарадња са библиотекама развијених
земаља у циљу унапређења комуникационе, медијске
и информационе писмености у новом курикулуму за
библиотекаре 97

Л. Толстој у емигрантском часопису „Руски архив” (1928–
1937) 90

Место и улога библиотека у управљању знањем 67

Методије Солунски 45

„Мне на плечи кидается век-волкодав...”: Сербская биогра-
фическая проза начала XXI в 112

Над хладном блиставом реком 75

Наративна проза Хулија Кортасара 27

Настава арапског језика и књижевности на јужнословен-
ским просторима 62

Начела науке о књижевности 79

Неколике напомене о језичкој и стилској вредности пре-
зента 42

Николај Тимченко о Иви Андрићу 88

„Новая Америка” в творчестве А. Блока и А. Ладинского 6

Нови романтизам као део британског друштва у првим годи-
нама девете деценије двадесетог века и југословенски
музички Нови талас као одјек западне популарне кул-
туре на Балкану 91

О Драгославу Михаиловићу лично, сувише лично 21

О „квалификативу” и „апсолутиву” са лингвистичког и „вер-
батолошког” гледишта 44

О потрази за Индијом и о америчком сну 81

Огледање у архетипу 22

Од османских ћор-сокака до европских улица : културни
напредак Ниша кроз урбанистички развој најужег град-
ског језгра 1878–1945. године 102

- Одабрани фоностилистички поступци Борислава Пекића 60
- Одломци о Каћанском 70
- Основни језичко-стилски поступци у драми *Клаустрофобична комедија* Душана Ковачевића 105
- Паралела као критичка епифанија: о блискости награђених писаца Гузељ Јахине и Драгослава Михаиловића 23
- Писање као грађење разореног свијета – о роману *Деца Волге (Дети мои)* Гузељ Јахине 24
- Питања идеолошког ангажмана и природе књижевности 17
- Поверљиви документи о културној сарадњи ФНРЈ са Великом Британијом 64
- Положај и статус Пећке патријаршије од пада Деспотовине Србије под османску власт до краја 16. века 59
- Посткатастрофично стање и обнова цивилизације: у одабраним научнофантастичним делима (ентропија и утопијски импулс) 92
- Прави песник не може умрети пре него што испуни своје ја, своју судбину ; Живот пролази као што пролеће пролази, као што птице пролазе, сасвим лепо 109
- Привилегијална политика цара Леополда I правни фундамент опстанка српског етноса у Хабзбуршкој монархији 46
- Реч захвалности Рајка Петрова Нога приликом доделе „Велике награде Иво Андрић” 76
- Реч о Ћопићу 52
- Роман граничник: о роману *Кад су цветале тикве* Драгослава Михаиловића 25
- Роман као „Успомена којом се заборавља вријеме” 85
- Са обе стране награде 71
- Семантика и функција сравнений в повести Стевана Сремца *Зона Замфирова* 9
- Семантика пословица са етнонимом Турчин 2
- Симбол змије у усменом стваралаштву Рома 3
- Скупов тезоро у соби Рајке Радаковић (дефеминизација лика Госпођице као Андрићев поетички поступак грађења жене-тврдице) 36

Сликање љубавног односа у роману *Љубавник* Маргерит Дирас и у истоименој филмској адаптацији Жан-Жака Аноа 108

Социолингвистичке одлике наслова америчких рекламних интернет билтена 51

Социолингвистички аспекти наставе основних образаца комуницирања на јапанском језику 103

Старославјанский язык и его происхождение 89

Страност и менталитет у „Травничкој хроници” Иве Андрића 114

Студије библиотекарства и студије културе 14

Теорија и критика превода у часопису *Нід* од 1972. до 1991. године 110

Трајан значај критичке речи Николаја Тимченка 68

Трансхуманизам и аналитичка психологија 99

Ђопићев реквијем патријархалној култури 49

У лирском премеру сна и јаве: „Шта сањам и шта ми се догађа” Иве Андрића 78

У Симанином вјековном кругу 56

У трагању за изгубљеним градом 61

Улога рабина из перспективе Османског царства 11

Улога школске библиотеке у развоју језичког израза енглеског језика 66

Усмена проза и стваралаштво Ђорђа Сладоја 63

Фотијев *Myriobiblon* – извориште библиографије 15

Химна животу *SIDI ABDALLAH Ратни дневник Миодрага В. Петровића*, приредила Александра Вранеш, Андрићев институт, Вишеград 2015. 72

Централна регија Балкана - посебно жариште гитаре у Југоисточној Европи 29

Црњански на италијанском фронту у Великом рату 111

- Чија се рука машила непријатељске браве: о „издаји” интелектуалаца у Првом светском рату 33
- Чингиз Абдулајев као утемељивач политичког детективног романа у Азербејџану 57
- Чудо летње ноћи : уз драму Душана Ковачевића *Хипноза једне љубави* 26

Регистар наслова
(латинични)

- Analogical Thinking and Fairy Tale Patterns – Towards Possible and History of a Formulaic Image 87
- Cultura híbrida y redes sociales reflexiones sobre las generaciones en los social networks hoy 10
- English, French and Serbian translations of biblical phrasemes with beten, meeh and rechem 94
- Information Privacy in the Realm of Genealogical Research 96
- Italija, Rim i i dekadencija u filmovima „La dolce vita” i „La grande bellezza” – sličnosti i razlike 54
- Jezik i naracija u delu Džona Barta *Izguljen u kući smeha* 4
- Język ojczysty jako software: polityka językowa i technologia 83
- Postmodernizam u romanu *Mambo Džambo* Išmaela Rida 1
- The Principles of Literary Science 80

Регистар према годишту часописа

- Год. 1, бр. 1 (2015)** 5, 6, 7, 10, 13, 27, 29, 45, 49, 52, 55, 57, 70, 73, 81, 87, 89, 97, 103, 112
- Год. 2, бр. 2 (2016)** 3, 8, 9, 12, 20, 22, 47, 56, 63, 66, 69, 72, 85, 98, 102

Год. 2, бр. 3 (2016) 15, 17, 39, 61, 68, 71, 88, 95, 104, 109

Год. 3, бр. 4 (2017) 1, 4, 14, 19, 26, 41, 44, 48, 67, 74, 77, 79, 80,
83, 86

Год. 4, бр. 5 (2018) 18, 33, 34, 43, 46, 99, 106, 113, 114

Год. 4, бр. 6 (2018) 16, 31, 35, 36, 42, 84, 90, 101, 111

Год. 5, бр. 7 (2019) 30, 40, 51, 59, 76, 82, 92, 107

Год. 5, бр. 8 (2019) 50, 58, 91, 93, 100

Год. 6, бр. 9 (2020) 11, 21, 23, 24, 25, 28, 32, 38, 53, 62, 65, 75,
96, 110

Год. 6, бр. 10 (2020) 2, 37, 60, 64, 78, 94, 105, 108

Регистар према рубрикама

Беседе добитника „Велика награда Иво Андрић” Андриће-
вог института 8, 34, 38, 47, 48, 65, 76, 82, 86, 106

Библиографија 100

Језик 40, 42, 43, 51, 60, 62, 105, 108

Култура 5, 10, 11, 13, 29, 30, 35, 39, 46, 55, 64, 67, 70, 73, 77, 81,
83, 91, 96, 97, 98, 99, 102, 103, 104

Литература (Књижевност) 1, 2, 3, 4, 6, 7, 9, 15, 16, 27, 28, 31,
32, 33, 36, 37, 41, 42, 44, 45, 49, 50, 52, 54, 56, 57, 58, 59, 63,
66, 69, 78, 80, 87, 88, 89, 90, 92, 94, 95, 107, 109, 110, 111,
112, 113, 114

Одлуке и образложења о добитницима „Велике награда Иво
Андрић” Андрићевог института 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24,
25, 26, 53, 74, 75

Прикази 12, 17, 61, 68, 71, 72, 85

Хроника 14

Gordana StančićBIBLIOGRAPHY OF THE MAGAZINE OF THE
DEPARTMENT OF LITERATURE OF THE ANDRIĆ
INSTITUTE FOR THE PERIOD FROM 2015 TO 2020

Resume

The paper presents the bibliography of the journal *LIK: Journal of Literature, Language and Culture* of the Department of Literature of the Andrić Institute in Višegrad for the period from 2015 to 2020. In 2015, the Department of Literature of the Andrić Institute launched the scientific journal *LIK* with the aim of presenting the most modern theoretical, historical and applied research on literature, language and culture. The editor-in-chief is Emir Kusturica, and the editor is prof. Dr. Aleksandra Vraneš. For the first 6 years of the magazine's existence, 10 issues were published. The bibliography consists of 114 bibliographic units and 4 registers: author's register, title register, register according to the year of the journal and register according to sections.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

Пожељан обим рада је до једног ауторског табака (до 16 страница формата А4, односно 32.000 знакова с размацима), уз коришћење програма Microsoft Word (Times New Roman фонт, величине слова 12 pt и прореда 1.5);

Фонтове који не одговарају стандарду Office Word приложити уз рад.

За додатне напомене користе се фусноте (фонт *Times New Roman* величине 10pt). Оне могу садржати мање значајне податке, додатна објашњења, напомене о коришћеним изворима, али се не употребљавају за библиографске податке.

Фусноте се у телу текста означавају експонираним арапским бројевима иза знакова интерпункције.

За радове на српском језику користи се ћирилично писмо и примењује се *Правопис српског језика* Митра Пешикана, Јована Јерковића и Мата Пижурице (Нови Сад: Матица српска, 2016);

За наглашавање се користи *италик*, не **болд**;

Уредништво задржава право техничке коректуре текста.

Структура рада:

1) име и презиме аутора и институцију у којој је запослен изнад наслова уз леву маргину, и ауторову и-мејл адресу у првој фусноти

2) наслов рада: верзалом (центриран);

3) сажетак на језику основног текста, без ознаке *Сажетак*; лева маргина увучена 1,5 cm у односу на основни текст;

4) до 10 кључних речи на језику основног текста;

5) текст рада;

6) Поравнање: обострано (*justified*);

7) Одељке и мање целине у раду, ако постоје, треба нумерисати (1., 1. 1., 1. 2., итд.)

8) Наведена литература налази се два реда после текста рада под насловом: Извори и литература (центрирано);

9) резиме садржи: име аутора уз леву маргину, наслов рада (верзалом, центрирано), испод наслова Резиме (центрирано), текст резимеа; за радове на српском језику резиме може бити на енглеском, немачком, руском, француском; уколико је рад на страном језику, резиме се пише на српском језику; ако аутор није у могућности да достави резиме на одговарајућем језику, треба да га напише на језику рада, а Уредништво ће обезбедити превод.

Модел цитирања:

Користи се парентетички модел цитирања који се заснива на правилима МЛА стила библиографског цитирања (MLA – Modern Language Association).

Сваки цитат се односи на дело наведено у литератури.

Краћи цитати, до четрдесет речи, наводе се у тексту у континуитету у радовима на српском под двоструким знацима навода: „...“ (у радовима на другим језицима у складу с одговарајућим правописом). Цитати унутар цитата под једноструким знацима навода (полунаводницима) ’...’.

Дужи цитати се наводе у одвојеном пасусу, увученом са леве стране (1,25 цм), без знакова навода, фонтом *Times New Roman* величине 11 pt, са извором датим на крају.

Изостављање дела текста у цитату означава се са три тачке између угластих заграда: [...]

Библиографске референце у тексту у парентетичком облику садрже следеће податке: презиме аутора, годину издања и ако је у питању директан цитат или парафраза, број странице.

Примери:

Цитат или парафраза (Pavlović-Samurović 1993: 196)

Општа напомена (Pavlović-Samurović 1993)

Два или три аутора (Пешикан, Јерковић и Пижурица 2013)

Више од три аутора (Филиповић и др. 2015)

Два или више дела (Pavlović-Samurović 2002; Stojanović 2005)

Ако се неки подаци, међутим, помињу у тексту (аутор и/или година издања), у парентези ће се налазити само подаци који нису већ дати:

Пример:

Павловић-Самуровић наводи први помен појма „модернизам“ (1993: 196).

Када се цитирају извори са интернета где се не наводи датум публикавања, уместо године издања ће стајати „s.a.“ (sine anno) или „n.d.“ (no date).

Пример: (Milić s.a.)

Литература:

Наведена литература налази се два реда после текста. Референце се наводе на доследан начин, азбучним, односно абecedним редоследом. Први ред сваке референце равна се са левом маргином, а сви наредни редови су увучени 1 цм.

Више публикација истог аутора наводе се хронолошким редоследом. Ако је један аутор исте године објавио више радова, они ће се диференцирати додавањем малих слова а, б, в или а, б, с, после године издања. На пример: 2011а, 2011б.

Литература би требало да садржи сва дела наведена у тексту рада и у цитатима. Библиографске референце се формирају на следећи начин:

Књига:

- један аутор

Pavlović-Samurović, Ljiljana. *Leksikon hispanoameričke književnosti*. Београд: Savremena administracija, 1993. Štampano.

- два или три аутора

Солдатић, Далибор, и Жељко Донић. *Свет хиспанистике: увод у студије*. Београд: Завод за уџбенике, 2011. Штампано.

- више од три аутора

Филиповић, Јелена, и др. *Збирка тестова са пријемних испита из шпанског језика*. Београд: Филолошки факултет, 2015. Штампано.

или

Филиповић, Јелена, Јелена Рајић, Луис Монсо и Уго Маркос Бланко. *Збирка тестова са пријемних испита из шпанског језика*. Београд: Филолошки факултет, 2015. Штампано.

- колективно ауторство

Институт за књижевност и уметност (Београд). *Библиографија издања : (1962–1992)*. Београд : Институт за књижевност и уметност, 1992. Штампано.

- секундарно ауторство: тематски зборници, зборници радова са научних скупова и сл.

Nedeljković, Dragan i Miodrag Radović (prir.). *Umetnost tumačenja poezije*. Београд: Nolit, 1979. Штампано.

- електронска књига

Pantić, Miroslav. *Književnost na tlu Crne Gore i Voke Kotorske od XVI do XVIII veka*. Београд: Srpska književna zadruga, 1990. *Projekat Rastko*. 2002. Веб. 20. 03. 2014.

Поглавље у књизи или чланак:

- поглавље у књизи

Видаковић-Петров, Кринка. „Јеврејски песник Јехуда Халеви и интертекстуалност у средњовековној поезији“. Гојко Тешић (ур.). *Теорија – естетика – поетика: зборник у част проф. др. Милослава Шутића*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2008. 443-452. Штампано.

- чланак у серијским публикацијама

Дицков, Весна. „Марио Варгас Љоса у српској преводној књижевности“. *Наслеђе* 18 (2011): 147–163. Штампано.

▪ чланак у серијским публикацијама доступан онлајн
Новаковић, Јелена. „Бергсонов динамички принцип у огледалу Винаверове поетике“. *Филолошки преглед*, XLI. 1 (2014): 29–41. Веб. 10. 11. 2015.

▪ чланак из електронске базе података
Палавестра, Предраг. „Андрић у Берлину“. *Свеске Задужбине Иве Андрића* 9–10.7 (1991): 211–215. *Дигитална библиотека Филолошког факултета Универзитета у Београду*. Веб. 13. 07. 2009.

▪ чланак објављен у зборнику радова са научне конференције

Бошковић, Драган. „Андрићеви понори: проклетство и светлост“. *Српски језик, књижевност, уметност: зборник радова са VII међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, (26–27. X 2012)*. Књ. 2, *Немогуће: завет човека и књижевности*. Драган Бошковић (ур.). Крагујевац : Филолошко-уметнички факултет, 2013. 81–86. Штампано.

ЛИК
Часопис за књижевност, језик и културу
Издаје два пута годишње.

Главни и одговорни уредник
Емир Кустирица

Уредник
проф. др Александра Вранеш

* * *

Контакт подаци уредништва
АНДРИЋЕВ ИНСТИТУТ
Трг Николе Тесле, Андрићград
00387 58 620912; info@andricevinstitut.org

Издавач
АНДРИЋЕВ ИНСТИТУТ

За издавача
Емир Кустирица

Лектура и коректура
др Гордана Станчић

Припрема за штампу
Жељка Башић Станков

Штампа
Белпак, Београд

Тираж
50 примерака

ISSN 2303-8640

